

Istraživanja u urbanističkom planiranju : pedagoška bilježnica vol. 2

Belamarić, Josip; Pejković, Dražen; Šverko, Ana

Edited book / Urednička knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2020**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:123:122119>

<https://doi.org/10.31534/9789536116850>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[FCEAG Repository - Repository of the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy, University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

PEDAGOŠKA BILJEŽNICA

VOL 2

Udžbenici Sveučilišta u Splitu
Manualia universitatis studiorum Spalatensis

ISTRAŽIVANJA U URBANISTIČKOM PLANIRANJU :

PEDAGOŠKA BILJEŽNICA VOL. 2

URBAN PLANNING RESEARCH : PEDAGOGICAL NOTEBOOK VOL. 2

Split, 2020.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FAKULTET GRAĐEVINARSTVA,
ARHITEKTURE I GEODEZIJE

UNIVERSITY OF SPLIT
FACULTY OF CIVIL ENGINEERING,
ARCHITECTURE AND GEODESY

IUP : PEDAGOŠKA BILJEŽNICA VOL. 2 : UPR : PEDAGOGICAL NOTEBOOK VOL. 2

Sveučilište u Splitu
Fakultet građevinarstva, arhitekture i geodezije (FGAG) : Katedra za urbanizam
Matice hrvatske 15 : 21000 Split

Za nakladnika : For the Publisher

Izv. prof. dr. sc. Nikša Jajac, dekan FGAG-a Split

Urednici : Editors

Hrvoje Bartulović
Saša Begović
Dražen Pejković
Ana Šverko
Ivana Vlaić

Izvršna i grafička urednica : Executive and Graphic Editor

Ivana Vlaić

Autori tekstova : Authors of the Texts

Josip Belamarić
Dražen Pejković
Ana Šverko
studenti IUP : students UPR 2012./2013. : 2013./2014.

Recenzenti : Reviewers

Prof. dr. sc. Marijan Hržić
Prof. dr. sc. Anči Leburic

Lektorica (Hrvatski jezik) : Proofreading (Croatian)

Ivana Tadić

Lektorice (Engleski jezik) : Proofreading (English)

Ana Novaković
Sarah Rengel

Oblikovanje i prijelom : Graphic Design and Layout

Ivana Vlaić

Oblikovanje naslovnice : Cover Design

Damir Gamulin

e-ISBN 978-953-6116-85-0

<https://doi.org/10.31534/9789536116850>

Odlukom Senata Sveučilišta u Splitu na 26. sjednici održanoj 30. 06. 2016. godine
Klasa: 003-08/16-06/0026 Urbroj: 2181-202-03-01-16-0054
odobreno je korištenje naziva:

Udžbenici Sveučilišta u Splitu

Manualia universitatis studiorum Spalatensis

Đeni i studentima

Pedagoška bilježnica 2 nastavlja se na prvu 'bilježnicu' posvećenu kolegiju Istraživanja u urbanom planiranju koju je, baš kao i sam kolegij, kreirala prof. dr.sc. Ivana Šverko, u želji da se splitskim studentima arhitekture pruže osnove istraživačkog urbanizma u mediteranskom kontekstu. Cilj objave pedagoških bilježnica je kontinuirani doprinos isticanju faze istraživanja kao nezaobilazne početne etape cjelokupnoga složenog procesa urbanističkog planiranja i projektiranja, i poznavanju istraživačkih metodologija u specifičnim prostornim i društvenim okolnostima. Osim toga, studente se želi potaknuti na čitanje i tekstualno artikuliranje misli i stavova. Zato kroz semestar čitaju i interpretiraju djela klasika discipline, poput Jane Jacobs i Christophera Alexandra, a na temelju odabranih aktualnih eseja koje dobivaju na početku semestra i nakon upoznavanja s osnovama pisanja stručnog teksta, pišu vlastiti esej.

Ovaj udžbenik je baziran na konkretnim primjerima rada sa studentima tijekom semestra. Usmjeren je na definiranje specifične uloge istraživača-arhitekta u interdisciplinarnim suradnjama unutar discipline urbanizma (zato je u organizaciji kolegija naglasak na grupnom radu) te pružanju istraživačke baze otvorene za nova znanja i pristupe. Jer, premda se metode mapiranja i istraživanja u urbanizmu kontinuirano razvijaju, bez čvrstog temelja, težnje ka objektivnosti i dokazi-

UVOD : INTRODUCTION Ana Šverko

The Second Pedagogical Notebook is a continuation of the first 'notebook', dedicated to the *Urban Planning Research* course. The course and the notebook were created by Prof. Ivana Šverko, with the aim of offering students of architecture in Split the basics of urban planning research in a Mediterranean context. The idea behind the pedagogical notebook is to contribute to the recognition of the research phase as an essential starting point in the entire, complicated process of urban planning and design, as well as an understanding of research methodologies in specific spatial and social conditions. In addition, the aim is to encourage students to read and to articulate their thoughts and opinions in writing. Throughout the semester they therefore read and interpret classic works within the discipline, such as those of Jane Jacobs and Christopher Alexander. On the basis of these texts, and following an introduction to the basic principles of writing professional texts, the students then write their own essay.

This book is based on specific examples of our work with students over the semester. It is focused on defining the specific role of the architect-researcher in interdisciplinary collaborations within urbanism as a discipline (and there is therefore an emphasis on groupwork in this course) and on offering a foun-

vosti u mapiranju i istraživanju te artikuliranju kompleksnih pitanja, neće biti moguće pratiti razvoj istraživačke metodologije, niti davati sve složenije odgovore koje pred nas nameće urbani razvoj gradova. Zbog neprestanog razvoja istraživačke metodologije u skladu s novim pitanjima s kojima se suočavaju stručnjaci posvećeni urbanističkom razvoju grada zamisao je da se pedagoške bilježnice periodično objavljuju i tako nadopunjuju novim tematskim tekstovima i odabranim istraživačkim studijama koje ostaju kao trajni referentni primjeri.

Jedan od idealnih konkretnih predložaka za ostvarenje tog nastavnog cilja je ulica Zrinsko-Frankopanska, razvijena na liniji rimske centurijacije splitskog poluotoka, koja povezuje povijesnu, južnu, i noviju, sjevernu gradsku luku. Ona pruža svojevrsni istraživački model, stoga smo ovaj sveučilišni udžbenik odlučili posvetiti upravo prepoznavanju uloge, kvaliteta i problema Zrinsko-Frankopanske ulice u urbanoj matrici Splita te koncipiranju studentskih odgovora na istražene probleme izradom prijedloga intervencije.

Duž Zrinsko-Frankopanske, te iznimno važne gradske ulice se, gotovo bez vremenskih praznina, nižu građevine od antike do 21. stoljeća i nalaze najrazličitiji javni sadržaji. U neposrednoj blizini ima čak i svojevrsni srednjoškolski kampus, odnosno koncentraciju srednjih škola (njih sedam), pa stoga dodatno predstav-

ation for research that is open to new knowledge and approaches. This is because despite the fact that mapping and research methods in urbanism are constantly developing, without a firm foundation, ambitions towards objectivity and verifiability in mapping and research, and the articulation of complex questions, it will not be possible to follow the development of a research methodology, nor to give the ever more complex responses that the urban development of cities imposes on us. The continuous development of research methodologies is in keeping with the new issues that professionals in the field of urban development are constantly encountering. As a result, our plan is to periodically publish these pedagogical notebooks, updating them with new themed texts and selected research studies that will remain lasting reference points for students.

One of the ideal real-world templates for realising this goal is Zrinsko-Frankopanska Street, which developed along one of the Split peninsula's Roman centuriation lines. This street connects the historical southern city harbour with the newer, northern one. It acts as a kind of model for research, and we have therefore decided to dedicate this book to recognising the role, quality, and issues that Zrinsko-Frankopanska Street represents within the urban ma-

lja jedan od najzanimljivijih poteza koji bi vrijedilo povezati sa sustavom javnih gradskih ozelenjenih/zelenih prostora, odnosno pješačkim i biciklističkim vezama s čitavim poluotokom. Studenti su ovu gradsku ulicu mapirali, istraživali i analizirali pomoću povijesne analize, morfološke analize prostorne povezanosti, zelenila, odnosa javnog i privatnog, dostupnog i nedostupnog prostora, namjene, urbane opreme itd., pri čemu su bilježili i relevantne svakodnevne ljudske aktivnosti poput odlaganja smeća, kao i one poput položaja i sadržaja grafita, ne isključujući u analitičkom postupku ni morfografiju – deskripciju forme bez referiranja na njezine izvore i razvojni proces.

Studenti su bili usmjereni na to da nakon istraživačke faze u projektantskom procesu reagiraju na detektirane probleme ciljanim poboljšanjem i preoblikovanjem onoga već postojećega te da otvore mogućnosti alternativnog korištenja prostora do onoga stupnja projektantskog procesa kad zadatak preuzima arhitekt ili dizajner. Pritom su naglašena pitanja u širokom rasponu: od odnosa javnih i privatnih ulaganja do održivog oblikovanja u mediteranskom kontekstu, odnosno utjecaja oblikovanja na klimatske promjene. Neki od polaznika kolegija su došli u Split putem međunarodne studentske razmjene, pa su njihovi prilozi predstavljeni u udžbeniku na engleskom jeziku.

trix of Split, and the design of students' responses to the research problems through the development of intervention proposals.

Zrinsko-Frankopanska is an exceptionally important city street, and along its length there are a range of buildings dating from the ancient period to the 21st century, with almost every historical period represented. It is here that the most diverse range of public facilities can be found. In addition, directly beside it is a kind of high school campus – a concentration of seven high schools – and it therefore represents one of the most interesting roads that would be worth connecting to the city's system of green areas: the pedestrian and cycling paths that connect the entire peninsula. The students mapped, studied, and analysed this city street, using historical and morphological analysis of spatial connections, greenery, the relationship between the public and the private, the accessible and inaccessible spaces, purpose, urban equipment, and so on. In doing so, they also noted relevant everyday human activities such as disposing of rubbish, as well as things such as the position and content of graffiti. They also included morphography – the description of forms without reference to their sources and development process – in their analytical approach.

Predstavljanjem istraživanja konkretnog segmenta želimo kroz ovaj udžbenik studentima pomoći u sagledavanju složenosti urbanog tkiva, definiranju osnovnih gradotvornih elemenata, istraživanju razvojnih procesa, tipoloških i morfoloških odlika gradnje te naposljetku detektiranju svega što čini “ukupnost gradskog prostora”. Želimo ih usmjeriti da kao arhitekti, sa svojim specifičnim znanjima i alatima, uz uključenje svih ostalih relevantnih struka u procese urbanističkog planiranja i projektiranja, izgrade visoka stručna i etička načela te stasaju u novu generaciju odgovornih graditelja grada.

After the research phase, the students were instructed to target the problems they detected by proposing improvements to the existing elements, or by re-designing them. They were also required to open up the possibility of alternate uses for the space, up to the point in the design process when an architect or designer would usually take over. A wide range of issues were highlighted: from the relationship between public and private investments to sustainable design in a Mediterranean context, or rather the influence of design on climate change. Some of the students came to Split through international student exchanges, and their contributions have therefore been presented in this book in English. By presenting the study of a specific segment in this book, we wish to help students consider the complexity of the urban tissue, define the basic urban elements, research development processes, the typological and morphological characteristics of constriction and, ultimately, to identify everything that constitutes the “urban space as a whole”. We wish to guide them so that with their unique knowledge and tools, and their inclusion of all the other relevant professions in the processes of urban planning, they can become architects with sound professional and ethical principles, and develop into a new generation of responsible city-builders.

SADRŽAJ : CONTENTS

6	Uvod : Introduction
10	Ekscerpti iz recenzija : Excerpts from reviews
12	Zadatak : Istraživanje urbanističko-arhitektonskog potencijala gradskih ulica-poteza Assignment : Research regarding the potential of city streets from the aspect of urban and architectural design
14	Odabrane predavanja : Selected lectures
38	IUP : UPR 2012./2013.
40	Analitički ulazni podaci : Analyses
68	Studentski projekti : Student designs
86	IUP : UPR 2013./2014.
88	Urbanistička čitanka : Studentski eseji Urban design reader : Student essays
104	Studentski projekti : Student designs
130	Bilješke : Notes
133	Literatura i izvori : Literature and references

Ovaj sveučilišni udžbenik začet je iz angažmana nekolicine autora / nastavnika čija predavanja uvode studente u istraživačko dizajniranje definiranoga nastavnog zadatka, što metodološki pretpostavlja izvrstan uvod u planiranje i promišljanje mogućih istraživačkih namjera.

Drugi dio udžbenika je analitički koncipiran, s prezentacijama studentskih istraživačkih nacrti, dok je treći zapravo urbanistička čitanka popunjena studentskim esejima. U cijelosti je u radu postignuta metodološka interakcija koja je u nastavnom, odnosno u istraživačkom pristupu urbanim fenomenima, ovdje u udžbeniku, pregledno ostvarena i korektno prezentirana. Urednici/-e su uspjeli konzistentno metodološki elaborirati te logično oblikovati istraživačke zadatke, dizajne i sve ostale analitičke aspekte, kako u formalnom, tako i u sadržajnom smislu. Drugi i treći dio udžbenika nevjerojatno je šarolik, zanimljiv, ali i jednostavno konstruiran, što će budućim studentima i studenticama omogućiti efikasnije stjecanje relevantnih znanja, ali i potencijalnih istraživačkih vještina u dizajniranju, konceptualiziranju, te operacionaliziranju i onih ključnih dimenzija stručnoga pristupa koje je moguće određivati kao ne samo i isključivo arhitektonske, već inter i multi/-dis-

Ekscerpti iz recenzija : Excerpts from reviews

ciplinarne. Osim toga, nije zanemarivo da udžbenik obiluje brojnim grafičkim i fotografskim prikazima, koji se smještaju i prate prethodnu tekstualnu građu (teorijsku ili empirijsku). Originalnosti rada, osim navedenoga, pridonosi specifičnost autorskoga pristupa, u čijem okviru se čitava građa i sadržajna struktura udžbenika koncentrira na određeni javni prostor kao jednu od splitskih ulica, dakle, vrlo specifično, konkretno, lokalno, a istovremeno razvojno i programatsko.

Ovaj drugi volumen udžbenika (kao i onaj prvi autorice Ivane Šverko), s obzirom na relativnu nerazvijenost znanstvenih istraživačkih paradigmi (a unutar njih istraživačkih orijentacija i istraživačkih strategija) u ovim urbanim područjima, koje su se do sada vrlo sporo i mukotržno mijenjale, doprinijet će suvremenim epistemološkim i metodološkim raspravama o mogućnostima i perspektivama istraživačkoga dizajniranja i planiranja urbanih fenomena.

U takvom kontekstu, ocjenjujem posebno relevantnim napore autorskog i uredničkog tima, kako u nastavničkom, tako i posebno u istraživačkom diskursu.

Anči Leburčić

„Pisanje urbanizma“

Upoznavanje i shvaćanje okoliša, izgrađenosti, odnosno morfologije urbanog razvoja složen je proces neodvojivo vezan uz arhitektonsku djelatnost. Ona sama područje je ljudskog izražavanja u naglašenom suodnosu prema iskustvenom i edukaciji. To konkretno znači da unatoč našoj trajnoj ukorijenjenosti u prostor u kojem se interaktivno razvijamo čitav život, rano učenje oblikovanja grada počinje nešto kasnije no što je to moguće s drugim umjetničkim granama, a iskustvo, pouka i određeni vid perceptivne zrelosti bivaju neophodnim sudionicima svakog projektiranja.

Stoga je od iznimne važnosti osmišljavanje i provođenje kontinuirane kvalitetne primarne arhitektonske i urbanističke poduke. Pogotovo je to izraženo u aktualnom trenutku, u kojem nezamjenjivo ljudsko predanje ili osobno iskustvo koje se daje na osobnu procjenu, uzmiče pred virtualnim preobiljem.

Današnje vrijeme želi kompilaciju škola, pravaca i utjecaja. Želi ponajbolje od poznatog i slobodnu, pomalo neutralnu budućnost označenu unisonim likovnim i tehnološkim jezikom. Implicitno, predavači su više no ikad oni koji usmjeravaju prije no poučavaju, često uz dojam da su zajedno sa studentima tek aktivni promatrači ubrzanih društvenih promjena.

Ovaj elaborat sadrži zanimljivo formiran inicijalni dio gdje nekoliko okupljenih stručnjaka-predavača doprinosi konvergentnim temama. Povijest Splitskog urbanizma predočena kronološkim natuknicama i izdvojeni podaci o karakterističnim povijesnim odrednicama Splitskog statuta nadovezuju se na personalizirani doživljaj suvremenog trenutka u vidu osobnih dojmova i interpretacije recentnijih događanja, reminiscencija na poznate teorije i komparativnu literaturu. Očito je pri tom da se predavanja sabiru po osobnom afinitetu predavača, a njihov doticaj s osnovnom temom udžbenika je odmjeren i nesugestivan, što je dobro. Skriveni impuls koji potiče na razmišljanje i djelovanje u prostoru u stvarnosti se ionako uglavnom ne nalazi eksplicitno predočen, i pedagozi koji su osmišljavali ovu urbanističku bilježnicu u nju su posve prikladno utkali i poželjni očekivani stupanj slobode, prostor asocijacije i osobnog rezimiranja.

Ako se u postupku studije ipak prepoznaje ponešto tradicionalan pristup, on je također upravo u tom nezagubljenom naglasku na individualnom izboru kriterija koji potiču na prostornu akciju, pretpostavljeni osobni sentiment.

Očekuje se da dobro informirani studenti radije nego po napatku određenog pravca ili kanoniziranog uvjerenja vlastitu analizu spontano razvijaju slobodnim likovnim sekvencama koje informativno ocrtavaju njihov budući stručni profil, koji će se još naglašenije markirati u projektnom dijelu zadataka.

Istraživanje potencijala i fenomena rastegnutog i slojevitog gradskog poteza predstavlja izazov u jako starom gradu, jer je povijest uvijek „u blizini“, te lako postaje početna odrednica kojoj se u postavkama povinjuju sve ostale.

Ipak, zakonitosti života i planiranja opstaju i zasebno, reklo bi se sve autonomnije, one se guraju u sadašnjost, žele u svakom pogledu biti neodvojivi dio globaliziranog svijeta. Informacija je dostupna, obavlja nas, mijenja i unificira intenzivnije no što smo toga više i često svjesni. Proučavati jednu parcelu ili ulicu, bilo koju, tako sve više posredno znači pitati se i o svim drugima.

Takvu potrebu, kao i onu neodricanja od svoje individualne i društvene osobitosti, tvorcima obje „bilježnice iz urbanizma“ fino su i poželjno iznijansirali. Naturalizirani engleski izrazi, rječnik i kodovi suvremene elektroničke komunikacije uvjerljivo su prisutni, no nisu posve osvojili ovo učilište i njegove nastavnike i polaznike, nove i još novije generacije koje ipak još pamte i žive tradicionalne ambijente juga, posve partikularna iskustva lokalnog.

Jedna duga, sadržajima i razdobljima raznolika ulica, istovremeno sklona amalgiranju, razlijevanju pa i gubljenju svojih profila i atmosfera, tako zaista prelazi dug put, dotičući dva kraja iste obale – prvu duboko usađenu u povijest i drugu u vrlo determiniranoj sadašnjosti. Studenti predvođeni svojim mentorima izanalizirali su je i ocrtali sa svih strana koje oni vide i žele vidjeti, uveli su je u aktualnu tendenciju, spojili su ih, prepoznali im srodnosti i potencijale. U njihovim radovima znanje, standardi i ukusi koje i inače srećemo po recentnim natjecajima neodvojivim od kompjuterskih vještina poticajno su se i živo dotakli s predanjima jedne separatne, identitetom bogate sredine kao što je splitski urbani prostor. Njihov rezultat potiče na daljnja razmišljanja o inventivnom djelovanju, o oblikovanju suvremenog -dakle- autentičnog načina života na području koji obvezuje slojevitim nasljeđem.

Time je ova školska bilježnica, obimom malo, a značenjem pregnantno svjedočanstvo, uspješno temeljito i zaigrano ispisana od prve do zadnje stranice.

Marijan Hrčić

*FGAG, Split : Diplomski sveučilišni studij arhitekture :
Katedra za urbanizam : Istraživanja u urbanističkom planiranju (IUP)
Akad. god. 2012./2013. : 2013./2014. : zimski semestar :
1. godina diplomskog studija : predavanja + vježbe*

Tema zadatka je prepoznavanje uloge Zrinsko-Frankopanske ulice u matrici grada Splita, uočavanjem granica uličnih poteza i kontaktnih prostora, prepoznavanje kvalitete i problema, koncipiranje odgovora na istraženute probleme i izrada prijedloga intervencija. Želja je sagledavanjem jednog konkretnog segmenta (poteza) analizirati složenost gradskog tkiva i definirati osnovne gradotvorne elemente, studirati razvojne procese, uočiti morfološke odlike gradnje i korištene tipologije, kao i matrice, te na koncu detektirati što je to "gradski prostor". Zadatak se sastoji od dvije faze: analize i izrade prijedloga. Cilj je izraditi različite grafičke i tekstualne priloge zadanog uličnog poteza u svrhu izrade čitanke. Izbor najboljih priloga bit će uvezani u knjigu koja će služiti kao pedagoška bilježnica.

ZADATAK : Istraživanje urbanističko-arhitektonskog potencijala gradskih ulica-poteza

*FGAG Split : Graduate University Study of Architecture : Department of
Urban Planning : Urban Planning Research (UPR)
Academic year 2012-2013 : 2013-2014 : winter semester : 1st year: lectures and
exercises*

The goal of this assignment is to recognize the role of Zrinsko-Frankopanska Street in the matrix of the town of Split, by determining the boundaries of street layouts and surrounding areas, addressing its qualities and potential challenges, outlining a response to the problems detected and developing suggestions for interventions. By observing one specific segment of the town, the aim is to analyse the complexity of the urban fabric and to define the basic elements that comprise the city, to study developmental processes, to detect the morphological features of construction and typology used as a matrix and, eventually, to determine what an "urban area" is.

The task will be divided into two (2) phases, the first being Analyses and the second Developing a Proposal. The aim is to design graphical sheets, textual

Analiza zadatka uključuje obavezni obilazak lokacije te izradu analitičkih karata sa slobodnim korištenjem različitih tehnika i alata. Svaki prilog mora predstavljati osobnu interpretaciju postojećeg stanja s ciljem mapiranja (bilježenja) uočenih karakteristika. Sljedeće točke navedene su kao uputa za kvalitetnu izradu analize te predstavljaju osnovu koju treba nadopuniti: **upoznavanje lokacije** – izrada radne karte; izrada plana obilaska lokacije; obilazak lokacije: a) foto i video dokumentiranje prostora, b) evidentiranje prostornih specifičnosti, c) istraživanje granica utjecaja lokacije, d) kontaktni prostori, tekstualni osvrt; **analiza lokacije** – evidentiranje podataka sadržanih u važećoj prostorno-planskoj dokumentaciji; evidentiranje podataka navedenih u stručnoj literaturi; evidentiranje podataka navedenih u elektroničkim medijima; statistički podaci; presjeci, pogledi i 3d prikazi karakterističnih prostornih obilježja; **izrada 3d modela područja istraživanja** – izrada makete obuhvata predviđena kao grupni rad (mjerilo i način izrade će se ustvrditi u dogovoru nastavnika i studenata, a maketa će služiti kao radna podloga za elaboriranje daljnjih koraka izrade zadatka); **evidentiranje**

essays and an oral presentation for the assigned task. The best of these will be bound into a book, which will be used as a pedagogical notebook.

The **analysis portion** of the assignment includes an obligatory survey of the location and the creation of analytical maps using a technique of the student's choice. All drawings and texts need to represent a personal interpretation of the street's present condition, mapping the characteristics of the assigned area. The following notes are instructions on how to proceed with the analysis, and they represent the foundation that needs to be supplemented by students according to the development of the assignment. **Visiting the location** – Creation of working maps; Creating a plan for the field trip; Field trip to location: (a) documenting the location using photography and video, (b) noting the specifics of the area, (c) exploring the boundaries of the location, (d) exploring the surrounding areas; Short essay / Critical review; **Analyses of the location** – Collecting data from existing spatial-planning documentation; Collecting data from existing bibliographies; Collecting data from electronic media; Collecting statistical data; Sections, views, sketches, 3D images of the characteristic spatial features; **Ma-**

problema u prostoru – pješački potezi; prometnice; parkirališni kapaciteti; zelene površine; sportsko-rekreacijske površine; javni prostori; kiosci; pročelja građevina; grafiti; križanja, semafori, kontejneri za prikupljanje otpada; okretišta, slijepe ulice; autobusne postaje; trgovine, opskrba; privremene i nelegalne intervencije; oglasne površine; **evidentiranje lokalnih specifičnosti** – istraživanje urbanog potencijala lokacije: mogućnosti interpoliranja novih pješačkih poteza, staza, atrakcija; mogućnosti poboljšanja parkirališnih kapaciteta; mogućnosti poboljšanja građevinskog fonda; mogućnosti interpoliranja novih saržaja javnog karaktera; mogućnosti poboljšanja cestovne infrastrukture; mogućnosti interpoliranja novih javnih prostora; mogućnosti poboljšanja postojećeg zelenog fonda i uvođenja novog.

Izrada prijedloga – opseg i granica prijedloga intervencija odredit će se naknadno, u dogovoru nastavnika i studenata sukladno temama proizašlih iz analiza postojećeg stanja. **Izrada prijedloga intervencija za poboljšanje stanja u prostoru** – obrazloženje na koji bi način predložene intervencije unaprijedile urbanu kvalitetu prostora; vremenski tijek intervencije; defini-

ranje uvjeta neophodnih za provođenje intervencije.

Izbor scenarija za detaljnu razradu – arhitektonsko fokusiranje na specifičnu temu (prostornu intervenciju); definiranje tehničkih elemenata intervencije koje treba razraditi i elaborirati; vremenski tijek zahvata; definiranje uvjeta koji trebaju biti zadovoljeni u cilju uspješnog realiziranja intervencije.

Razrada prijedloga – grafička i tekstualna elaboracija urbane intervencije; opis tehničkih zahvata; kvantifikacija intervencije (brojčani pokazatelji).

Izrada 3d modela područja prijedloga – izrada finalne makete; izrada vizualizacija prijedloga.

ASSIGNMENT : Research of the city streets potential from the aspect of urban and architectural design

making a 3D model of the research target area (making a model of the area will be a group assignment). The criteria and the method will be determined by students and teaching staff during one of the classes. **Registering problems in the area** – Pedestrian pathways; Car traffic layout; Car parking capacities; Green areas; Recreational areas; Public spaces; Facades of the buildings; Graffiti; Crossing, regulation of traffic, regulation of garbage disposal; Turning points, “dead end” streets; Bus stops; Shops, delivery pathways; Temporary and illegal interventions; Info points; **Registering the specifics of the location** – **Exploring the urban potential of the location** – The possibilities of inserting new pedestrian pathways, roads, attractions etc.; The possibilities of improving car parking capacity; The possibilities of improving construction areas; The possibilities of inserting new public facilities; The possibilities of inserting new open public spaces (squares, parks etc.); The possibilities of improving traffic solutions; The possibilities of improving existing green areas and developing new ones.

Developing a Proposal – Each student will be assigned an area for which they must propose an intervention. This area will be selected in an agreement

between students and teaching staff, after the main focus for the intervention is agreed upon based on the analysis of the current condition of the location.

Developing proposals for interventions for the purposes of improving the spatial qualities of the location – Developing a few proposals (subjects) of intervention; Explaining the suggested interventions and what kind of improvement they would bring to the location; Timeline for the intervention; Rules and terms necessary for carrying out the intervention.

Choosing a scenario for detailed development – An architectural focus on a specific subject (spatial interventions); Defining the technical elements of interventions that need to be elaborated; Timeline for the development; Defining the requirements that need to be met in order to successfully carry out the intervention; A proposal development – Graphical and textual elaboration of the urban intervention; Description of technical details; Quantification of the intervention (numerical data); **Making a 3D model of the proposal** – Making the final model of the intervention; Making computer simulations, sketches, Photoshop images of the proposal.

16 **160 godina splitskog urbanizma : 1854. - 2014.**
: pregledni prikaz važnijih podataka

Dražen Pejković
gostujući nastavnik

17.10.2012. : 18.10.2013.

22 **Urbana morfologija**

dr. sc. Ana Šverko
naslovna asistentica

25.10.2012.

24 **Topografija i urbana morfologija**

dr. sc. Ana Šverko
naslovna asistentica

31.10.2013.

26 **Perceptivna dimenzija urbanog prostora**

dr. sc. Ana Šverko
naslovna asistentica

13.12.2012.

PREDAVANJA : LECTURES

28 **Common (In)Difference :**
13. Bijenale arhitekture u
Veneciji: *Common Ground*,
2012.

dr. sc. Ana Šverko
naslovna asistentica

Predavanje prilagođeno za
tisak i objavljeno u časopisu
Kvartal IX 3/4, 2012.

34 **Marseille :**
European Capital
of Culture 2013

dr. sc. Ana Šverko
naslovna asistentica

13.12.2013.

36 **Kuća u Splitskom statutu
(1312.) :** građenje, održavanje,
rušenje

dr. sc. Josip Belamarić
naslovni redoviti profesor

20.12.2012.

U proljeće **1818.** car Franjo Josip I posjetio je Split i Solin. Želeći u posjetu ruševinama Salone i Dioklecijanovoj palači biti najbolje i najstručnije obaviješten, za vodiča po Splitu i Solinu uzeo je mladog arhitekta Vicka Andrića, bivšeg studenta rimske Akademije sv. Luke. Drugog stručnjaka za klasične starine tada u Splitu nije bilo.

U dnevniku što ga je na putovanju vodio i prema kojem je kasnije sastavljen i objavljen putopis, detaljno je opisao Dioklecijanovu palaču i Salonu. Predlagao je da se na Peristilu poruši sve što nije iz Dioklecijanovog vremena. Romanički zvonik katedrale nije ga zanimao, ali jesu antički ulomci ugrađeni u zvonik. U gradu je posjetio privatnu arheološku i numizmatičku zbirku liječnika dr. Carla Linza i Vicka Solitra.

Car u dnevniku piše:

Vlasi kvare starine, jer nađeno kamenje upotrebljavaju za gradnju svojih kuća, a za ono što nađu traže velike svote novca.

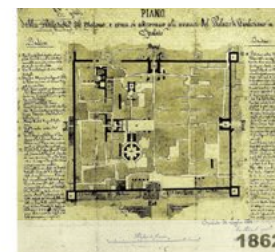
Inače je grad prljav, nema dovoljno pitke vode, nedostaje baš izvorska voda, pa se pije voda iz cisterni. Kad kiši voda, s brda teče po gradu kao rijeka, ali odmah i otiče.

8. svibnja **1819.**, nedugo po carevom povratku u Beč, Okružno poglavarstvo dekretom br. 7305 nalaže čuvanje splitskih starina.

14. lipnja **1820.** vladarskom odlukom, koja je bila rezultat carevog posjeta Splitu i Solinu, naređeno je: podizanje jednog muzeja, nastavak iskopanja Salone i čuvanje ostataka Dioklecijanove palače s imenovanjem posebnog konzervatora.

1821. izgrađena je (ili rekonstruirana već postojeća) zgrada prvog Arheološkog muzeja, duga prizemnica u klasicističkom stilu, naslonjena (s vanjske strane) uz gornji dio istočnog pročelja Dioklecijanove palače (srušena 1928.).

160 GODINA SPLITSKOG URBANIZMA : 1854. - 2014. Dražen Pejković

Dr. Karl Lanza iz Splita imenovan je počasnim ravnateljem Muzeja i iskapanja, a Vicku Andriću povjereni su tehnički radovi iskapanja u Saloni.

Po naredbi austrijskih vlasti 1821. na Pjaci je srušen kompleks kasnogotičkih općinskih zgrada iz 15. stoljeća (nakon čega se površina današnjeg Narodnog trga udvostručila).

Prve zasluge za obnovu antičkog vodovoda u Splitu idu savjetniku i okružnom poglavaru, Eduardu de Grieszu, koji je 1842. postao ravnatelj splitske gimnazije. Ideju je podržao i njegov nasljednik de Zanchi, ali je podršku nadležnih u Zadru i Beču uspio postići tek okružni poglavar dr. Ivan Burati.

26. kolovoza **1854.** (36 godina nakon careva posjeta Splitu), odlukom Dalmatinske vlade br. 15401/2122, povjerena je izrada projekta obnove antičkog vodovoda umirovljenom arhitektu i konzervatoru Vicku Andriću.

21. rujna **1855.**, nalogom br. 16392 (3276), stavljena mu je na raspolaganje odgovarajuća svota novca kako bi mogao na terenu obavljati potrebna iskapanja i snimanja.

U arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu sačuvan je i dopis načelnika Šimuna Michielija Vitturija arhitektu Vicku Andriću:

Presvijetli g.viteže

1.svibnja je predviđen početak radova za obnavljanje antičkog vodovoda što je od izvora Jadra nekada dovodio vodu u Dioklecijanovu palaču. Uzevši u obzir istraživanja što ste ih vi, gosp. viteže, vršili na tom antičkom spomeniku i patriotizam koji Vas potiče, ova Općina usuđuje da Vas moli da izvolite upravljati spomenutim radovima. Ne dvojeći o Vašoj ljubaznoj odluci, unaprijed Vam izražavam svoju zahvalnost. Ujedno se koristim ovom prigodom da Vam izrazim svoje veliko poštovanje.

Split, 29. travnja 1855.

Načelnik Michieli Vitturi sv.rukom

9. svibnja **1855.**, Vicko Andrić uzvraća odgovor načelniku Michieliju Vitturiju: *... Bez protivljenja ili dvoumljenja odmah sam se prihvatio posla bez osobnog interesa i besplatno, kao i svega do tada ...*

1857. Na kraju istraživanja i sondažnih iskapanja na terenu, spremao se Andrić izraditi projekt obnove vodovoda. Proračunao je da bi obnovljeni antički vodovod svojim protočnim kapacitetom mogao opskrbljivati vodom, za sve životne potrebe, više od 173 000 stanovnika. Kako Vicko Andrić, spriječen raznim neprilikama, nije mogao dovršiti istraživanja i projekt, gradska je uprava taj zadatak povjerila inženjeru Locattiju.

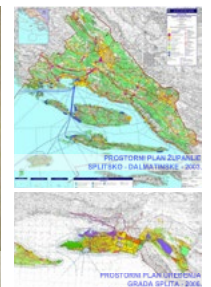
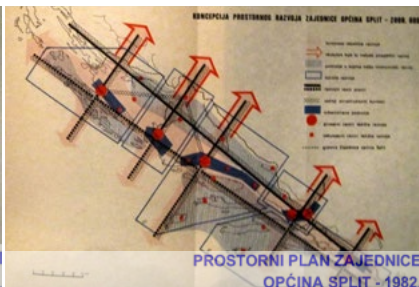
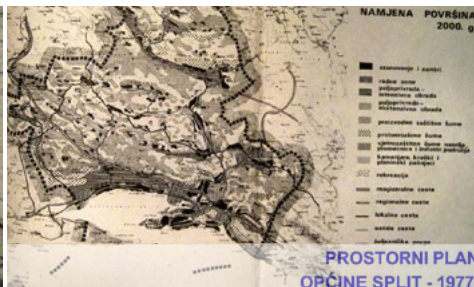
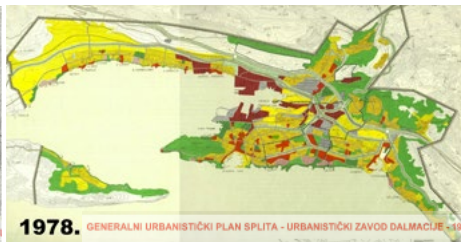
1860. Načelnik Bajamonti je započeo realizaciju novog splitskog vodovoda. Na kraju svog načelničkog mandata 1864. priznao je vrijednost zatečenih pripremljenih radova prethodne općinske uprave.

1866. umro je Vicko Andrić.

1880. Splitom je potekla tekuća voda, zvana *bajamontuša*. Zasluge, koje se u novije vrijeme isključivo pripisuju načelniku Antunu Bajamontiju, za ideju

i provedbu obnove antičkog vodovoda ne mogu mimoći i Vicka Andrića. Bajamontijeva je zasluga što je on znao okončati sva trvenja, nesuglasice i bojazni od velikih troškova i što je energično uzeo stvar u svoje ruke, bez obzira na stavove ostalih. Andrić nije bio u poziciji donositi odluke niti je imao sredstava, stoga njegova mnogo duža uvjerenja nisu u tadašnjoj sredini urodili plodom za njegova života.

16. ožujka **1888.**, puštanjem vode, svečano je otvorena Monumentalna fontana. Fontana je simbolički predstavljala završni vidljivi dio projekta obnove antičkog vodovoda i opskrbe grada tekućom vodom. Vezano uz carsku opasku iz 1818. – *Kad kiši voda, s brda teče po gradu kao rijeka, ali odmah i otiče* – treba reći da je 20. studenog 2004. pušten u rad prvi cjeloviti kanalizacijski sustav Split – Solin, financiran kreditnim sredstvima Svjetske banke za obnovu i razvitak (IBRD) i Europske banke za obnovu i razvitak (EBRD). 186 godina nakon posjete cara Franje Josipa I. Splitu, tek je nedavno, na donekle zadovoljavajući način, realizirana vodooskrbna i kanalizacijska infrastruktura na splitskom poluotoku. Prisjećajući se zanimljivih okolnosti vezanih uz obnovu antičkog vodovoda, treba istaknuti da je jednako zanimljiv i slijed događaja vezan uz izradu Generalnog urbanističkog plana Splita.

1862. Načelnik Bajmonti je zbog sve intenzivnije izgradnje i različitih potreba od općinskog inženjera Locattija zatražio izradu regulacijskog plana grada. Plan je usvojen na općinskoj sjednici održanoj 29. srpnja 1862. Gradske vlasti, i nakon usvajanja plana, za važna pitanja traže mišljenje Uresnog povjerenstva. Tzv. Locattijev plan nije sačuvan jer je vjerojatno izgubljen s ostalom općinskom arhivom u požaru 11. rujna 1943.

1914. Petar Senjanović je dobio zadatak izraditi novi plan grada. Riječ je o planu koji evidentira postojeće nazive ulica i gradskih područja. Nije bila riječ o urbanističkom planu, premda se Split izgrađivao prema tom planu narednih desetak godina. Senjanović je ucrtao smjernice za budući razvoj Splita (crtkanom linijom označio je nove luke, ceste, željezničku infrastrukturu i zone gradnje), što je izazvalo veliko zanimanje javnosti. Općina je u više navrata javno objavljivala kako taj plan nema službenu potvrdu kako bi spriječila špekulacije s građevinskim zemljištem. Započele su pripreme za izradu Regulacijskog plana.

1922. U prosincu Kraljevina SHS je podijeljena na 33 oblasti. Split je postao sjedištem Splitske oblasti. Gradska uprava osnovala je poseban Regulacijski

odbor koji je bio zadužen da koordinira pripremama, a osobito da se angažira pri izradi programa za međunarodni javni natječaj za postignuće regulacijske osnove grada Splita s proširenjem.

1923. Općinsko upraviteljstvo grada raspisalo je međunarodni javni natječaj za postignuće regulacijske osnove grada Splita s proširenjem.

1924. Završeno je žiriranje prispjelih radova na međunarodni javni natječaj. Prva nagrada nije dodijeljena. No dodijeljene su dvije jednakovrijedne druge nagrade koje su dobili: Werner Schürmann iz Haga i tim bečkih arhitekata – Erwin Böck, Alfred Schmid, Max Theuer i Friedrich Zotter.

1925. Upravljanje izradom Regulacijskog plana Splita povjereno je Werneru Schürmannu.

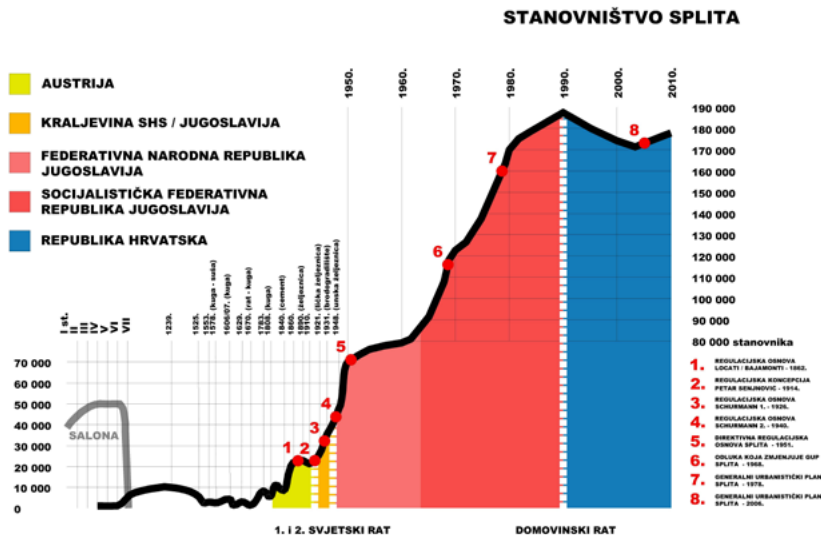
1926. Usvojen je Regulacijski plan Splita na sjednici Općinskog vijeća, a veliki župan splitske oblasti ga je odobrio u travnju 1928.

1936. Zbog promijenjenih građevinskih zakona i prigovora da Regulacijski plan Splita, usvojen 1926., ne odgovara potrebama grada, Općinsko upraviteljstvo je osnovalo poseban Regulacijski odbor od tridesetak članova kojima je povjeren posao korekcije plana. Početkom 1938. Regulacijski odbor je završio korekcije plana i novi prijedlog uputio na odobrenje Ministarstvu građevina u Beograd.

1938. Ministarstvo građevina dalo je predodobrenje na prijedlog novog, ispravljenog Regulacijskog plana Splita iz 1926.

1939. Organiziran je javni uvid novog, ispravljenog Regulacijskog plana Splita. Početkom 1939. Općinsko upraviteljstvo imenovalo je poseban odbor stručnjaka koji je trebao razmotriti sve podnesene prigovore.

1940. Konačno ispravljeni Regulacijski plan Splita iz 1926., koji je obilovao kompromisnim rješenjima, prihvaćen je na sjednici Općinskog vijeća 19. lipnja 1940. Regulacijski plan Splita upućen je na usvajanje u Ministarstvo građevina, no zbog početka 2. svjetskog rata do toga nije došlo.

1947. Nakon 2. svjetskog rata izrada direktivne regulacijske osnove Splita bila je prvi i najvažniji zadatak Urbanističkog zavoda Dalmacije, koji je bio osnovan pri Povjereništvu građevina Oblasnog narodnog odbora Split. Plan je dovršen 1951. i predan Narodnom odboru Općine Split.

1951. Narodni odbor Općine Split, osnovao je urbanističku referadu i pokrenuo razradu direktivne regulacijske osnove.

1957. Nakon osnivanja fondova za stambenu izgradnju u sastavu općine Split, razradu direktivne regulacijske osnove preuzima Urbanistički zavod Dalmacije (tada s nazivom Urbanistički biro Split). U UZD paralelno se izrađuju: urbanistički projekti, regulacije, idejne skice i studije, temeljem kojih se realiziraju splitska stambena naselja, industrijske zone i komunalno-infrastrukturni zahvati. Uz njih, izrađivale su se koncepcije, studije i analize koje su bile podloga za novi GUP, među kojima je jedan od važnijih materijala Studija generalnog urbanističkog plana Splita iz 1963. (voditelj studije: Berislav Kalogjera).

1958. - 1964. Godine 1958. započet je rad na Regulacijskom planu kotara Split, koji je završen 1964. Plan je izradio Urbanistički zavod kotara Split (voditelj plana: Žarko Turketo). Zbog administrativno-teritorijalnih promjena u ustroju SR Hrvatske, plan je izgubio pravnu osnovu, no poslužio je kao vrijedna podloga u projektu Južni Jadran, u nastavku kojega je izrađen Regionalni plan Splita. Razradu Regulacijskog plana kotara Split 1965., preuzeo je Urbanistički biro Split.

1965. Uz razradu Generalnog urbanističkog plana, Urbanistički zavod Dalmacije preuzima i razradu Regulacijskog plana kotara Split.

1968. Skupština Općine Split donosi odluku koja zamjenjuje urbanistički plan Splita i obalnog područja (Dugi rat – Podstrana) i odluku koja zamjenjuje Regionalni plan za obalno područje općine Split. Odluke su poslužile kao zamjena za Prostorni i Generalni urbanistički plan općine Split koji su bili u izradi. Intenzivna izgradnja grada u to vrijeme provodi se temeljem navedenih odluka i urbanističkih planova niže razine.

1977. Skupština Općine Split usvojila je Prostorni plan općine Split, 26 godina nakon početka razrade direktivne regulacijske osnove Splita.

1978. Skupština Općine Split usvojila je Generalni urbanistički plan općine Split, 27 godina nakon početka razrade direktivne regulacijske osnove Splita.

1982. 18 godina nakon preuzimanja razrade Regulacijskog plana kotara Split i brojnih studija (izrađenih najviše u sklopu projekta Južni Jadran), izrađen je Prostorni plan Zajednice općina Split, koji je Skupština Zajednice općina Splita usvojila 1982.

1988. Zbog neusklađenosti sa suvremenim potrebama, Skupština Općine Split donijela je Odluku o izradi novog Generalnog urbanističkog plana Splita i naselja gradskog karaktera Stobreča i Podstrane te naselja Slatine.

1989. Temeljem odluke Skupštine Općine, Urbanistički zavod Dalmacije izradio je pretkoncepciju novog GUP-a, s nazivom Mogućnosti razvoja grada u prostoru. Materijal je usvojio Savjet za urbanizam.

1991. Nakon usvojenih Mogućnosti razvoja grada u prostoru, Urbanistički zavod Dalmacije izrađuje koncepciju GUP-a Splita, koju je Izvršno vijeće skupštine općine Split usvojilo 1992.

1994. Razradu koncepcije GUP-a, preuzima novoformirani Zavod za urbanizam i ekologiju - Grad Split (kasnije preimenovan u Službu za urbanizam i zaštitu okoliša).

1998. Služba za urbanizam i zaštitu okoliša – Grad Split, izradila je koncepciju prostornog plana uređenja grada Splita, koja je bila detaljnija razrada koncepcije GUP-a Splita iz 1998. Voditelj izrade koncepcije bio je Draško Bižaca.

2006. Sredinom 2005. gradske vlasti pokreću završnu kampanju koja je rezultirala izradom i usvajanjem Generalnog urbanističkog plana Splita i Prostornog plana uređenja Grada Splita u siječnju 2006. 17 godina nakon što je Skupština općine Split donijela Odluku o izradi novog Generalnog urbanističkog plana Splita i naselja gradskog karaktera Stobreča i Podstrane te naselja Slatine (1988.) usvojeni su novi GUP i PPUG Splita. Plan su izradili GIS plan, URBOS i Služba za prostorno planiranje - Grad Split. Ti su planovi u primjeni i 2014.

Što je morfogeneza, morfografija, morfološka sukladnost... i naposljetku što je sama urbana morfologija?

Morfogeneza je razvijanje oblika, promatrano kao razvojni, odnosno evolucijski proces.¹ Ovdje postoji konkretna veza između biologije i urbanizma. S jedne strane, urbanizam posuđuje iz biologije morfogenezu na temelju koje je nastao *pattern language* (jezik uzoraka) Christophera Alexandra i proučavanje adaptibilnosti urbane forme, a s druge strane biologija pokušava primijeniti Alexanderov *pattern language* unutar „svoje“ morfogeneze.

M.R.G. Conzen i konzenijanska (geografska) terminologija. Kratko upoznavanje sa školama urbane morfologije.

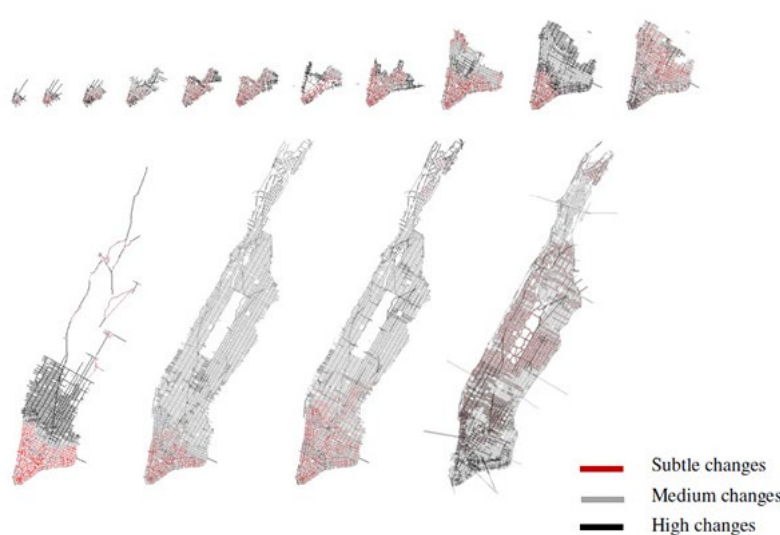
Metoda morfografije: deskripcija forme bez referiranja na njezine izvore i razvojni proces² na primjerima. Upoznavanje s mapom GB Nollija iz 1748. godine i značajem njegova djelovanja za urbanu morfologiju i analizu javnog prostora. Primjer: bez saznanja da se s jedne strane radi o Rimu, gradu bremenite urbane strukture, a s druge o klasičnom američkom poslijeratnom predgrađu,

uočavamo da je u urbanizmu američkog predgrađa na djelu vulgarna hijerarhija stabla s limitiranim nivoom međusobne povezanosti, dok mapa Rima ukazuje na puno složeniju strukturu koja se sastoji od niza podhijerarhija, mogućnosti, preklapanja. Izražene je interkonekcije, uokvirenih pogleda (gotovo možemo zamisliti razglednice od vizura gledajući sam tlocrt), varijabilnog doživljaja prostornih sekvenci. Jasna i jednostavna struktura američkog predgrađa beživotna je i prostorno nezanimljiva i što je najgore – neadaptibilna.

Morfološka sukladnost predstavlja način na koji se planirano uklapa u postojeći morfološki okvir. Primjeri newyorških blokova: u potrazi za novom tipologijom unutar zasićenog bloka poseže se za morfološki sukladnim multipliciranjem javnog prostora unutar bloka. Planiraju se generatori promjene koji trebaju biti morfološki sukladni sa zatečenim.

Morfološki okvir je, jednostavno rečeno, okvir kojeg čini topografija, parcele i ulice. Ulice su ključan, a ujedno i najelastičniji element kojim se strukturira izgrađeni okoliš. Primjer: što čini parišku Champs-Élysées najpoznatijom ulicom na svijetu? Tradicionalno je to bila paradna ulica i njezin je naglasak i danas na pločniku, a ne na kolniku. Općenito ugrožen kao sporiji sudionik pro-

URBANA MORFOLOGIJA Ana Šverko

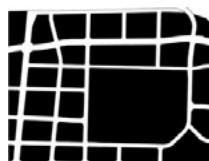

meta, pješak ima veliku slobodu u ovoj ulici, unatoč izuzetnoj automobilskoj frekvenciji. Na oba svoja kraja ulica ima snažne urbane atraktore koji proizvode tenziju u međuprostoru: Place de la Concorde i Place de Gaulle. Među njima su kazališta, kina, kavane, restorani, dućani. Naročito širok pločnik (21 m) pruža mogućnost sadnje zelenog tampona između pješaka i prometa, ali i mogućnost koezistiranja statičnih i dinamičnih mjesta te integraciju raznolike urbane opreme: kioska od lijevanog željeza, oglasnih prostora, uličnih lampi, različitih uzoraka popločanja. Jedan od odgovora na uspješnost ove ulice zasigurno leži u njezinu redizajnu iz 1990-ih godina, kada je dobila današnji izgled: naglašena je njezina promenadna uloga, restrukturirana i redizajnirana urbana oprema, reguliran promet i izgrađena podzemna garaža (čime je ukinuto parkiranje na ulici), dodana su dva drvoreda i novo popločenje. Izuzetno osunčana sjeverna strana ulice presudna je za ugodu kretanja nudeći igru svjetla i sjene, pa su zato na toj strani grupirani dućani i kafići, a na južnoj, manje osunčanoj, su banke, restorani i sl. U toj se ulici neprestano nešto novo, privremeno događa, a odlično osvjetljenje omogućuje i intenzivan noćni život.³ Na primjeru Dioklecijanove palače u Splitu objašnjava se **morfološki period**: kulturni period promjene koji može imati vrlo jasne granice, pri čemu forma predstavlja sliku društveno-ekonomskih promjena. Rezultat promjena

u morfološkom periodu je novi morfološki okvir, dok su **morfološki procesi** skup procesa koji oblikuju urbanu formu: adaptibilni, aditivni, repetitivni i transformacijski procesi.

Morfološka područja su područja homogene urbane forme u smislu plana, tipa građevina i namjene površina. Primjer Splita - prikazuje se kako različiti dijelovi grada imaju različitu razvojnu dinamiku.

Urbana morfolologija je proučavanje forme, ali i ljudi i procesa koji je oblikuju, jer što je sama forma? Urbana morfolologija se istovremeno odnosi i na metode analiza koje čine temelj za iznalaženje pravila odnosno principa urbanog dizajna (i o tom će metodološkom pristupu biti više riječi). Urbana morfolologija nije orijentirana na same objekte, već na međudnose između komponenti koje čine grad. Povučemo li, vrlo čestu paralelu s lingvistikom, fokus urbane morfolologije je na vokabularu i na sintaksi koju formira. Morfološke tehnike i metode ne koriste se samo za analizu monumentalnih dijelova grada, već dapače, i za analizu najobičnijih prostornih struktura, da bi naučili gledati izvan same arhitekture čitav izgrađeni krajolik i prepoznali njegovu (svjesnu ili nesvjesnu) unutrašnju logiku. Predavanje se nastavlja u tom smjeru, osnovnih tehnika i metoda. Naročito se zaustavljamo na teorijama i metodama Kevina Lyncha, Rogera Trancika, Stevena Petersona.

MISSISSAUGA

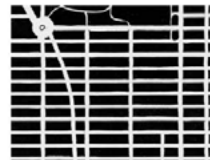
BARCELONA

COPENHAGEN

LONDON

NEW YORK

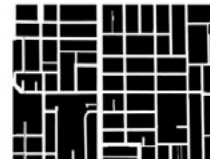
PARIS

ROME

SAN FRANCISCO

TORONTO

Prošireno predavanje na temu *Urbana morfologija* (s dodatnim akcentima na topografiji i na modelima bilježenja prostora) započinje Canalettovom vedutom Venecije s pogledom na Palladijev projekt za most Rialto (izrađena 1744. za konzula Josepha Smitha, danas u: Galleria Nazionale, Parma) i kratkim upoznavanjem s konceptom analognog grada kojeg razvija Aldo Rossi u razdoblju postmoderniteta 20. stoljeća, odnosno pitanjem što je ono što stvarno čini grad i kome?

Treba razumjeti lokalitet: topografske, lokacijske, morfološke i povijesne karakteristike.

Prema Lorraine Farelly¹, urbanistička lokacija ima fizičku povijest koja bi trebala upućivati na arhitektonski koncept. Sačinjena je od dosega memorije; od pojavnosti drugih građevina na terenu koje imaju svoje vlastite karakteristike: od upotrebe materijala, njihove forme i visine, do tipa detalja i namjene kojom uspostavljaju odnos s ljudima i utječu na njihovo kretanje. Pejzaž

kao lokacija zasigurno ima manje opipljivu povijest. No topografija je u oba slučaja snažan indikator budućeg projekta.

Lokacija sugerira niz parametara koji ne smiju biti ignorirani: orijentaciju, dostupnost građevine, upotrebu materijala. Lokacija pak u urbanom kontekstu uvjetuje daljnje parametre: mjerilo građevine u odnosu prema drugim građevinama i materijale koji ne uspostavljaju samo odnos s prirodnim već i s izgrađenim okruženjem. Ti parametri mogu biti shvaćeni kao ograničenja ili kao ishodišta novih mogućnosti. Dakle, smisao urbanizma bio bi u uspostavi odnosa sa životnim ciklusom lokacije na koju se dolazi i zapravo je analitički urbanizam, koji se zasniva na pre-dizajnu više nego li na samom dizajnu, odnosno projektu, ključan za dugoročno kvalitetan projekt.

Dva primjera razumijevanja lokacije: 1) Casa Malaparte (Adalberto Libera, Capri, c. 1937.) – čist i jednostavan primjer građevine koja odgovara na datosti krajolika da zapravo djeluje kao dio pejzaža, premda niti u jednom segmentu

TOPOGRAFIJA I URBANA MORFOLOGIJA Ana Šverko

nije preuzela prirodni, nego je u punom smislu zadržala arhitektonični model; 2) pogled s južne strane na London - prikazuje suživot povijesnih i suvremenih građevina, odnosno evoluciju lokacije koja je harmonična zahvaljujući tome što su svi urbani elementi u slici grada međusobno povezani: ili kroz materijal, ili formu, ili mjerilo. Koliko god bila heterogena i izraženog vlastitog karaktera, sva prisutna arhitektura se ne ponaša kao samoegzistirajuća forma.

Topografija (grč. τόπος topos, "mjesto" i γράφω graphō, "pisati") je izvorno puno širi pojam od samog reljefa, koji danas obično označava. Izvorno je topografija značila detaljan opis mjesta jer je u biti sam reljef neodvojiv od građevina, ali i lokalne povijesti i kulture, naročito kulture korištenja prostora. Razvoj gradova-država u antičkoj Grčkoj bio je prirodna posljedica topografije grčkog poluotoka, s nizom malih dolina okruženih planinama. Kako je bilo veoma teško vladati antičkom Grčkom kao jednim kraljevstvom, formirani su gradovi-državice s pojedinačnim vlastima i tako je evoluirala prva demokracija na svijetu.

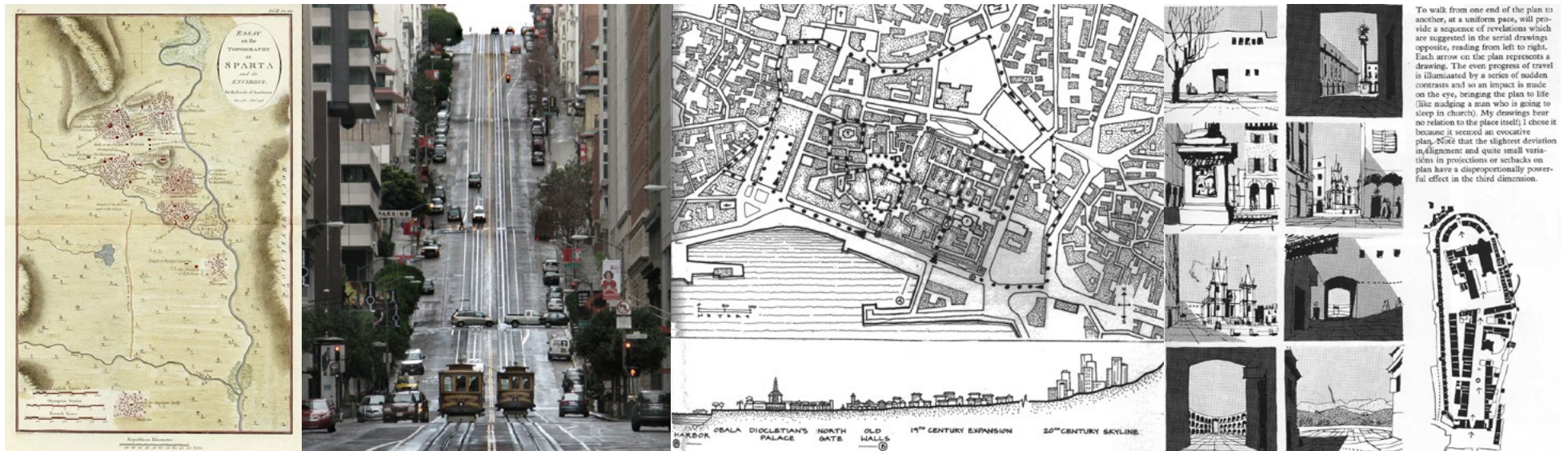
Topografski uvjeti su kroz povijest bitno utjecali na osnivanje i razvoj luka, a postojeća mreža luka generirala je stvaranje stalnih pomorskih tokova koji su između ostalog činili i kulturnu infrastrukturu za razmjenu ideja, materijala i umjetničkih formi.

Tehnike bilježenja i razumijevanja lokacije su različite i variraju od čisto fizičkog mjerenja i sakupljanja kvantitativnih podataka do kvalitativne interpretacije svijetla, zvuka i izravnog iskustva.

Upoznavanje studenata s različitim tehnikama bilježenja prostora na konkretnim primjerima.

Pitanje koje postavljamo jest, kako naš prijedlog akordira s ulogom i funkcijom lokacije u širem kontekstu? Kontekstualni arhitektonski odgovor na lokaciju nije jedini mogući, no treba imati uvjerljivo objašnjenje zašto prostorna intervencija ne počiva na analizi lokacije i konteksta.

Nakon primarne, osobne interpretacije lokacije i pripadnih tehnika bilježenja slijedi morfološka analiza – vidi predavanje *Urbana morfologija*.

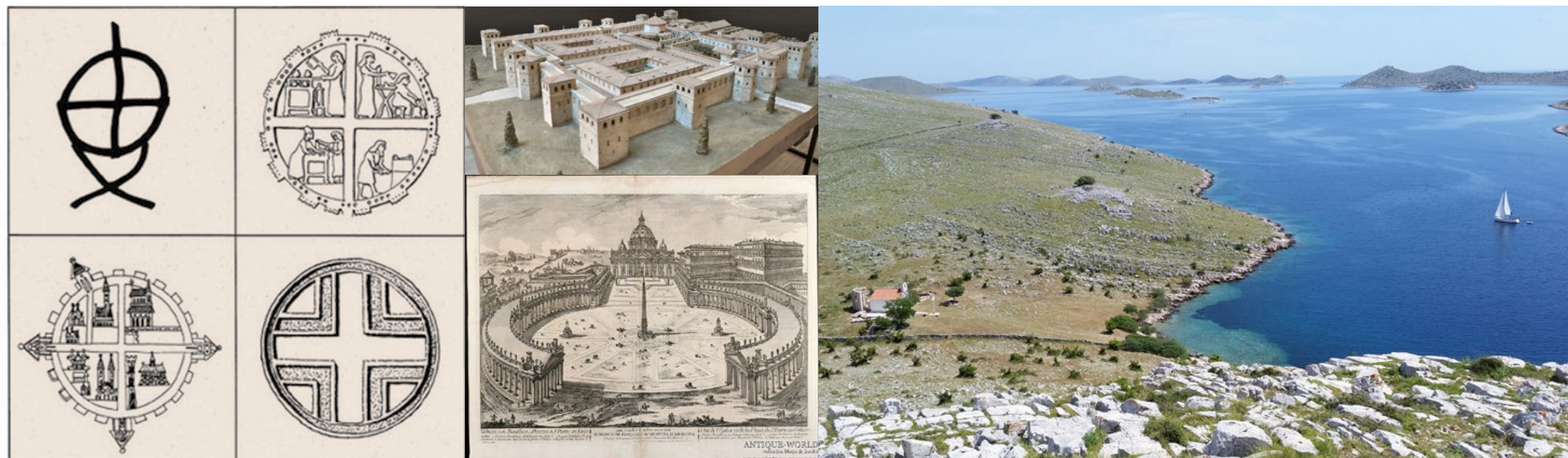
Nakon kratkog upoznavanja s dimenzijama urbanog prostora: morfološkom, socijalnom, vizualnom, funkcionalnom/ekonomskom i vremenskom, zadržavamo se na perceptivnoj dimenziji urbanog prostora. Percepcija ili opažanje je proces kojim mozak organizira podatke dospjele iz raznih osjetila i interpretira ih tvoreći smislenu cjelinu. Percepcija nam omogućava da razne mrlje boje vidimo kao određeni predmet, da mnoštvo zvukova čujemo kao govor, da kombinaciju slatkog, kiselog i ostalih okusa okusimo kao određeno jelo itd. Koncept kuće, grada i države još uvijek vrijedi u današnjem pluralističkom društvu; na njima se temelji naša percepcija urbanog prostora.

Raspravlja se o odnosu prostora (*space*) kao kvantitativnog polja čija različita svojstva i potencijali ispituju različite discipline, dok mjesto (*place*) počiva na kvalitativnim odrednicama i nositelj je egzistencijalnih vrijednosti. Mjesta strukturiraju naš prostor i čine nas građanima svijeta. No neko mjesto treba percipirati kao svoje mjesto. Referirajući se na djela Christiana Norberg-Schulza raspravlja se o važnosti osjećaja pripadnosti određenom

mjestu i ulozi arhitekture i urbanizma u konkretiziranju egzistencijalnih vrijednosti prostora. Prema Edwardu Relphu¹ dva su osnovna razloga za pokušaj razumijevanja fenomena mjesta: to je temeljni izraz čovjekovog utjecaja na svijet, a istraživanje i upoznavanje prirode mjesta može pridonijeti održavanju i poboljšavanju postojećih i kreiranju novih mjesta.

Niti jedan pristup planiranju, niti jedna analiza ne mogu pružiti razumijevanje mjesta kao što to može fenomen iskustva. Raspravom o odnosu mjesta, autora i arhitektonskog djela dolazimo do teme koncepta i metoda prepoznavanja identiteta mjesta. Ispitivanje je temeljeno na prepoznavanju jedinstvenosti mjesta i krajolika koja je produkt njihova sadržaja, jednako kao i zajedničkih simboličkih i kulturoloških elemenata i procesa.² Osnovna zadaća arhitekture i urbanizma nekog mjesta je zadovoljenje svakodnevnih potreba njegovih stanovnika i pružanje mogućnosti identifikacije s mjestom, bilo da se radi o planiranju novog ili o održavanju postojećeg urbanog prostora. Tijekom 20. stoljeća, tragom ideje mobilnog života oslobođenog od strukture i izravnog kontakta, ideologija modernizma je otvorila prostor za utopijske projekte dez-

PERCEPTIVNA DIMENZIJA URBANOG PROSTORA Ana Šverko

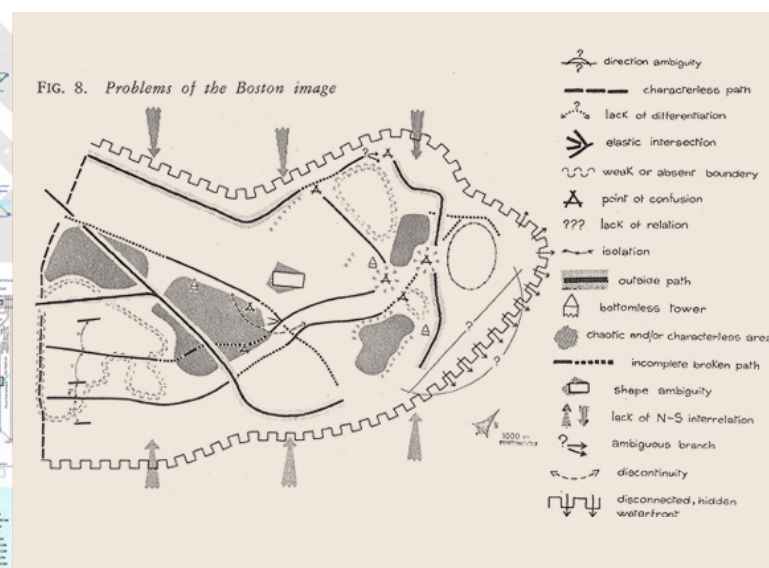
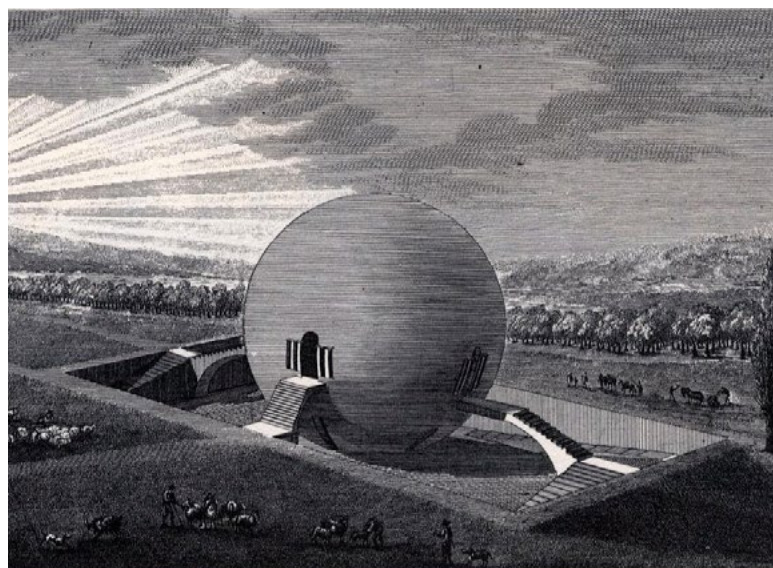

integriranog urbaniziranog prostora, i za promišljanje gradova bez povijesti. Identitet mjesta je produkt intersubjektivnog iskustva kao i pojavnosti građevina i prizora, i odnosi se na distinkciju između mjesta koliko i na sličnost između različitih mjesta. Martin Heidegger³ upozorava na razliku između "identity" i "identity of", pri čemu "identitet nečega" označava sličnosti pomoću kojih se neke stvari razlikuju od drugih. Erik Erikson⁴ pak, govoreći o ego-identitetu, kaže: "The term identity (...) connotes both a persistent sameness within oneself (...) and a persistent sharing of some kind of characteristic with others." Identitet se, dakle, odnosi na individuu ili pojedini objekt, jednako kao i na kulturu kojoj pripadaju. Kevin Lynch⁵ definira identitet mjesta kao ono mjesto koje pruža jedinstvenost, odnosno distinkciju od drugih mjesta, i koje služi kao polazište za prepoznavanje mjesta kao zasebnog entiteta.

Kada govorimo o prostoru zanimaju nas komponente koje sačinjavaju identitet mjesta - veza između individualne, grupne i masovne slike mjesta te načini na koji se identitet razvija, održava i mijenja. Svaki opis mjesta započinje fizičkom pojavnošću (topografijom), klimom i pripadajućom arhitekturom. Uz taj statični fizički okvir dolazi aktivnost i funkcija (ekonomska, socijalna) i značenje, simbolika (prošlo i sadašnje). Fizička pojavnost, ak-

tivnost/funkcija i značenje/symbolika - su, dakle, prema općoj definiciji tri osnovna elementa koji čine identitet mjesta.

Danas su na globalnom nivou važeći prekogranični ekonomski procesi protoka kapitala, radne snage, sirovina, proizvoda, turizma, ubrzani razvojem informatičkih tehnologija. Dramatična promjena dogodila se 1980-ih i 1990-ih godina kao rezultat privatizacije, otvaranja nacionalnih ekonomija stranim tvrtkama i rasta participacije nacionalnih ekonomskih čimbenika u globalnom tržištu. U takvom kontekstu jačanja globalnog logično je slabljenje značaja nacionalnog. U smislu teritorijalnih jedinica, promjena mjerila strateških teritorija zahtijeva artikulaciju novog sustava, što je motiviralo sociologinju Saskiju Sassen⁶ na razvijanje koncepta globalnog grada i novog koncepta centraliteta. Hrvatska spada među europske geografske margine, iako je prava riznica osobitih prirodnih ljepota na visokom stupnju ekološke očuvanosti, uz nevjerojatan spektar kulturnih spomenika čiji su posebni odnosi posljedica dinamičnih povijesnih mijena, kao i položaja Hrvatske između Istoka i Zapada. Kao globalno irelevantna sredina, odnosno malo tržište, nije u bitnoj mjeri atraktivna za investicije koje bi joj bile od koristi i koje bi joj donijele prosperitet, a atraktivna neće ni postati sve dok ne razvije gospodarsku strategiju temeljenu na svojim autentičnim vrijednostima.

„Arhitektura nije nešto što se samo dogodi (...) Ona zahtjeva suradnju, i uspješnost arhitekture ovisi o kvaliteti te suradnje. Participacija se ne očekuje samo od profesionalaca, već uključuje i društvo koje naručuje, regulira i, što je najvažnije, naseljava građevine i gradove (...) Samo putem dijaloga i volje da razumijemo (...) snage postaju koordinirane i tada mogu voditi ka smislenom rezultatu“, stoji u uvodnom tekstu umjetničkog direktora ovogodišnjeg venecijanskog Bijenala arhitekture Davida Chipperfielda. Na ovoj, trinaestoj po redu međunarodnoj arhitektonskoj izložbi, odlučio je prikazati arhitekturu kao rezultat bogatog i kontinuiranog promišljanja intelektualnih, socijalnih i fizičkih fenomena, daleko od površne pomodarske geste. Pokušao je ukazati na probleme koje dijelimo kod oblikovanja prostora te usmjeriti na zajedničke težnje prema odgovornom doprinosu našem izgrađenom svijetu. Naglasak je stavio na odnos struke i društva, s ciljem da se javnosti približi slojevitost arhitektonskih i urbanističkih projekata, kao i da struka značajnije prihvati društvo kao sudionika u tim stvaralačkim procesima.

U korijenu ovogodišnjeg Bijenala je, dakle, širenje prostora za uspostavu dijaloga i stavljanje u fokus društvene i ekološke dimenzije arhitekture. Engleski je jezik pružio idealno ime za temu Bijenala: *common ground* koje možemo prevesti kao zajedničku osnovu, polje, teren, tlo, jezik, međutim, niti jedan od tih pojmova ne nosi tako obuhvatno značenje kao engleska sintagma.

Model za pisanje ovog prikaza pronašla sam u instalaciji arhitekta Normana Fostera pod nazivom Gateway, koja je postavljena kao uvodni rad na izložbi u Arsenalu. U tamnoj, dematerijaliziranoj prostoriji, zasićenoj zvukovima i dinamičnim vizualnim projekcijama, Foster uspostavlja „zajedničku osnovu“ arhitekture – intelektualni i fizički teritorij arhitektonske kulture kroz povijest. Foster je s umjetnikom Charlesom Sandisonom i redateljem Carlosom Carcasom temu interpretirao putem videa i zvuka. Takav je pristup rezultirao dinamičnim kolažem: enciklopedističkim prikazom arhitektonske kulture protokom riječi i crteža koji označavaju paradigmatičke predstavnike arhitekture zapadnog svijeta – arhitekta, planere, teoretičare, ali i građevine

COMMON (IN)DIFFERENCE : 13. Bijenale arhitekture u Veneciji: *Common Ground*, 2012. Ana Šverko

i gradove. Uslijed njihova kretanja u aleatoričkom ritmu po podu i stupovima prostorije, svako mjesto na kojemu se promatrač zatekne postaje živo, a isprepletanje arhitektonskih ikona u projekciji poziva ga da poveže različite izvore, prošle i sadašnje. Video projekcije na zidovima istovremeno pak prikazuju mjesta susreta u povijesnim prostorima zapadnog svijeta, u novim azijskim i američkim gradovima, mjestima velikih socijalnih promjena te golemim interijerima današnjice – stadionima, muzejima, terminalima.

Za Fostera je zajedničko polazište za stvarnu arhitekturu protkano zajedničkom kulturnom povijesti koju treba što bolje poznavati i koju na različitim razinama interpretiramo. Svaki položaj unutar prostorije, namjeran ili slučajan, postaje mjesto od kuda kreće naše povezivanje poznatih pojmova i događaja (od antike do današnjih dana) u svojevrsnu intelektualnu armaturu. Na sličan se način razvija ovaj tekst. Već i sami venecijanski Giardini i Arsenale, dva ključna mjesta održavanja Bijenala, pružila su niz kvalitetnih radova i podtematskih skupina pa je izbor koji ovdje donosim tek jedan od mogućih kolaža za prikaz ovogodišnje venecijanske izložbe.

Još jednu misaonu intonaciju pružaju oglasi Bernarda Tschumija, koje je selektor također odabrao za postavljanje na samom ulazu izložbe. Tschumi je 1976./77. godine svoja teoretska razmišljanja o arhitekturi ilustrirao serijom manifesta koje je tiskao u formatu razglednice, a cilj mu je bio „suprostaviti izravno iskustvo prostora i teoretski koncept”. Odabrane je primjere rekontekstualizirao za ovu priliku. Uz sliku venecijanskog kanala Grande i njegove fizičke kopije u Villaggio Mall, šoping-centru u Dohi u Kataru, Tschumi pojašnjava: „Koncept, a ne forma, je ono što čini razliku između arhitekture i puke građevine.” Uz spiralnu garažu i, na prvi pogled vrlo sličan, newyorški muzej Peggy Guggenheim, F. L. Wrighta, nastavlja sa srodnom mišlju: „Arhitektura nije samo ono kako izgleda, već i ono čemu služi.” Tschumi je suprostavljanjem stvarnosti i (nepotpune) analitičke definicije naglasio zajedničku osnovu u produkciji arhitekture, pridajući prvenstvo sposobnosti forme da omogući funkciju, podrži događaj. Fotografije Casa del Fascio, Giuseppea Terragnija u Comu – s praznim i dupkom punim trgom – prati tekst: „Arhitektura je oblikovanje uvjeta, a ne uvjetovanje oblikovanja.” Ova se misao sa snažnijim posljedicama odnosi na urbanističko planiranje što ilustrira i sama današnja situacija u kojoj je Casa del Fascio, doduše ostala sačuvana, ali se trg ispred nje koristi kao parkiralište pa u takvom kontekstu okupljanje pred zgradom više nije moguće.

Poznavanje prostora, odabir onoga što u njemu iščitavamo i raspolaganje metodama istraživanja, definira našu konačnu percepciju i usmjerava djelovanje. U tom smislu Tschumi paralelno postavlja orto-foto dijela Rima i legendarnu mapu Gianbattista Nollija iz 18. stoljeća koja prikazuje javni prostor grada u cjelini – otvoreni i zatvoreni – izdvojen od nedostupnih privatnih

prostora označenih crnom bojom. Nollijeva mapa Rima, koja prikazom zajedničkog prostora na morfološkoj razini izdvaja ono što zapravo čini grad, nasuprot jednoobraznom prikazu volumena kakav pruža orto-foto, kazuju da se različite kvalitete istog prostora percipiraju ovisno o načinu interpretacije. Razlika koju naglašavaju Tschumijevi plakati ujedno je razlika između prostora (*space*) i mjesta (*place*), najizraavnije prisutna na posljednjem primjeru. Služeći se definicijama prostora i mjesta u odnosu prema temi Bijenala, može se reći da prostor sam po sebi ne predstavlja *common ground*. Prostor je tek kvantitativno polje čija različita svojstva i potencijale ispituju različite discipline. Mjesto pak počiva na kvalitativnim i nemjerljivim odrednicama te kao nositelj egzistencijalnih vrijednosti predstavlja *common ground*.

Pitanja temeljnog arhitektonskog, odnosno prostornog, vokabulara motiv je rada pet ureda po izboru Kennetha Framptona (Rick Joy Architects, Stanley Saitowitz/Natoma Architects, Patkau Architects, Steven Holl te Shim Sutcliffe Architects), ujedinjenih temom „Prema tektoničkom“. Frampton općenito u svojim analizama uz tektonički aspekt arhitekture ističe *topos* te tip građevine. Uz te determinante dodaje i vrijednosti materijala koje se iskazuju strukturom i njezinom obradom te prostor definiran svjetlošću.

Frampton uspostavlja zajedničko polje reakcijama odabranih autora, posvećenih istim vrijednostima prostora, unutar pentagonalnih formi koje sadrže ekrane s prikazima njihovih radova. U prvoj se komparativnom metodom tematizira tipologija u odnosu prema topografiji, u drugoj utjecaj obrta na poznavanje mogućnosti materijala, a u posljednjoj doživljaj prostora putem svjetlosti. Odabrani projekti pokazuju nam, dakle, različite interpretacije tih temeljnih arhitektonskih interakcija: topografiju modificiranu pod utjecajem tipa građevine, izražajnost materijala određenu obrtom i prostorne kvalitete aktivirane svjetlošću.

Daljnje čitanje svojstava arhitektonskog prostora donosi rad „Arhitektura i njezini afekti“, arhitektice Farshid Moussavi. Posjetitelje je okružila

projekcijama struktura, tekstura i uzoraka te uzbudljivim zvukovima iz neodređenih izvora. Za nju izravni dojmovi, osjećaji koje arhitektonske strukture izazivaju pružaju “osnovu” koja arhitekturu povezuje sa životom i kulturom. Arhitektoničke kvalitete prostora – kompoziciju, koncentričnost i raspršenost – drži univerzalnima, za razliku od zajedničkih kriterija na intelektualnom nivou koje smatra izgubljenima u današnjem pluralističkom društvu. Ono zajedničko u percepciji arhitekture, stoga nalazi na razini emotivnog iskustva, neovisnog od individualnog intelektualnog *backgrounda*. Farshid Moussavi predstavlja *common ground*, suptilno i uvjerljivo, kao utjecaj arhitektonske forme na čovjeka putem izravnog dojma kojeg proizvodi čisti jezik arhitekture lišen svakog drugog značenja.

Zaha Hadid Architects istaknuli su u svom izložku također trajna i neposredna svojstva oblika i prostora: složenost, koherentnost, fluidnost, ali kao pouke koje su preuzeli od Frei Otta, jednog od vodećih projekatara lakih membrana (među kojima se ističe krov olimpijskog stadiona u Münchenu iz 1972.), kao i drugih majstora na tom polju. Njihova instalacija “Arum”, koja se doima kao samoegzistirajuća forma, prikazana je u kontekstu niza naočito bestežinskih ljuski, od pionira tankoljusnih struktura na ovamo, pa tako predstavlja *hommage* prethodnicima, odnosno kontinuitetu u procesu tražanja za mogućnostima forme.

Za razliku od tako lako sagledivog nastavljanja na rad prethodnika, problematiziranjem preuzimanja iz povijesti arhitekture bavi se zajednički rad pod vodstvom londonskog studija FAT pod naslovom „Muzej kopiranja“. Sastoji se od serije instalacija kojima se istražuje koncept kopiranja u arhitekturi. FAT, naime, kao *common ground* arhitektonske discipline prepoznaje upravo fenomen kopiranja već izvedenih objekata.

Palladijeva vila Rotonda, najreproduciranija/najutjecajnija građevina u povijesti, kao središnji eksponat ovog muzeja, poslužila je studiju FAT za model istraživanja koncepta kopiranja arhitektonskog djela koje se unutar procesa kopiranja (već i uslijed same tehnologije reprodukcije) mijenja. Povijest kopiranja vile Rotonde istaknuta je tako kao važan element arhitektonske kulture.

Uspješna transformacija čini kopiranje činom koji otvara prostor inventivnosti i stvaranju novog djela, dok ona doslovna i površna proizvodi „neprijatelja progresa“ ili „zlog blizanca“. Istraživački projekt “Architec-

tural Doppelgangers” (arhitektonski dvojnici) bavi se potragom za daljnjim značenjima kopiranja, koncentrirajući se pri tom na dva ključna pitanja: samu prirodu kopiranja i – *copyright*. Arhitektura kao djelo jednog autora podliježe autorskom pravu, no arhitektura je istovremeno i javno dobro pa tako promišljanjem kopiranja zapravo dolazimo i do važnog pitanja razgraničenja prava i kompetencija u odnosu prema arhitektonskom djelu.

Ines Weizman u instalaciji “Repeat Yourself: Loos, Law and the Culture of the Copy” na primjeru najpoznatijeg neizvedenog djela Adolfa Loosa – kuće za Josephine Baker – istražuje autorska prava. Ne bavi se samo pravom autora već se, tragom koncepta interakcije ljudi i stvari, odnosno socijalnog života stvari, bavi i pravom samog objekta na reprodukciju: „Ako se *copyright* definira kao pravo objekta iznad prava autora, autonomija će konačno doseći svoj puni smisao i generirati prekrasan, interobjektivni svijet stvari.”

Muzej kopiranja sadrži i svojevrstu biblioteku. Časopis San Rocco pokrenuo je, kao svoj novi projekt, temu „Knjiga kopija“. Na Bijenalu su ponudili mogućnost da svatko sam, prema svojim potrebama i afinitetima, odabere između šezdeset ponuđenih fotokopija A4 formata koje će za sebe iskopirati te od njih sastavi vlastitu knjigu uzoraka. S jedne strane, svodenje arhitekture na korištenje predložaka upućuje na negativan utjecaj autora, ali i popularnih portala i časopisa koji arhitekturu svode na lijepu fotografiju, poetičan citat, odnosno loš prijevod ili interpretaciju, oduzimajući joj tako autentične vrijednosti. Međutim, tragom citata iz Danteova „Čistilšta“ (*ché, per quanti si dice più li 'nostro', / tanto possiede più di ben ciascuno*), kojim započinje tekstualno obrazloženje rada, dolazimo i do sasvim drugačijeg tumačenja. Knjige kopija omogućuju ponovno promišljanje kolektivnih arhitektonskih saznanja. Za senzibilnog korisnika one ne sadrže samo ostvarenu, već i potencijalnu ljepotu postojećih građevina.

Kao sljedeći primjer u ovom kolažnom prikazu nameće se rad Herzoga & de Meurona. Oni su na primjeru svoga konkretnog projekta “Elbphilharmonie” u Hamburgu, koji je u procesu izvedbe, prikazali proces nastanka arhitektonskog djela kao simbiozu u kojoj trebaju zajednički djelovati klijent, glavni izvođač i projektant. Kao jedan od ključnih faktora tu je i javna debata, izuzetno jasno prezentirana putem izloženih necenzuriranih izvješća iz medija. Početak projekta “Elbphilharmonie” je primjer *bottom-up* demokratskog projekta praćenog euforijom građanskog ponosa, kulturno-

političke vizije i naposljetku same arhitektonske ljepote zgrade. No, ta se energija iscrpljuje unutar dugotrajnog procesa realizacije koji zahtijeva strpljenje, kompromise i visoku financijsku sposobnost pa veliko gradilište iz idealizirane zajedničke vizije prerasta u „bojno polje“ realnosti. Rješenje je moguće jedino istinskim zajedničkim djelovanjem, a to znači kreativnim prevladavanjem konflikta svih prisutnih interesa.

Pokušaj prevladavanja konflikta donosi rad južnoafričkog arhitekta Jo Noeroa, ovog puta na kulturološkoj razini. Noero donosi dva rada istih dimenzija, dugačka preko devet metara, oba stvorena velikim trudom. Njegov projekt iscrtan rukom, u olovci, u mjerilu 1:100, nudi zajedništvo uređenjem novog kulturnog centra unutar Red Location Districta, siromašnog povijesnog dijela Port Elisabetha kojeg su uništile posljedice aparthejda. Pored toga je tapiserija s prikazom Picassove Guernice na kojoj je radilo pedeset južnoafričkih žena. Picassova slika iz 1937., koja je postala jedan od općepoznatih antiratnih simbola, uzela se za motiv kako bi se upozorilo na dimenzije razornog utjecaja HIV-a u Južnoj Africi. Taj rad ukazuje na umjetnost kao zajedničko polje različitih kultura, dok oba rada zajedno svjedoče da je kvaliteta djela ono što čini zajedničko polje čak i među tako drugačijim i, na prvi pogled, nespojivim svjetovima.

“Common ground/Different worlds”, naslov Noerova rada, pristajao bi i ovogodišnjem ruskom paviljonu. Ako smo se do sada kretali na polju koje manje ili više prepoznajemo, ruski paviljon, pod vodstvom selektora Sergeia Tchobana, ukazuje nam na to da se *commom ground* doslovno može dijeliti i s prostorom kojeg nismo svjesni. Na ulazu u donji nivo ruskog paviljona, uz podnaslov “i-land”, očekuje nas šokantni tekst o postojanju preko šezdeset tajnih gradova, nastalih na području Rusije u periodu hladnog rata (1945. - 1989.), u ime razvoja znanosti i tehnologije. Ulazeći u tamni interijer perforiran lećama, iza kojih su fotografije koje prikazuju isječke života iz tih bivših sovjetskih znanstvenih centara-gradova, ne pitamo se koliko poznajemo arhitekturu, već koliko zapravo poznajemo svijet u kojemu živimo. Na gornjem nas, pak, katu ruskog paviljona čeka “i-city” po imenu Strolkovo, novi znanstveni grad budućnosti koji ujedinjuje istraživanja na polju biomedicine, energetike te nuklearna i prostorna istraživanja. Projekte za taj grad izradili su sam selektor bijenala David Chipperfield, Kazuyo Sejima, Rem Koolhaas, Pierre de Meuron, Stefano Boeri te Mohsen Mostafavi, da nabrojimo neka od najpoznatijih imena. U nevjerojatno magičnoj atmos-

feri, posjetitelj tabletom, koji dobiva na ulazu, skenira jedan od QR kodova kojima je prostor obložen i potom na tabletu dobija podatke o jednom od projekata, odnosno djelić slike budućeg grada (kao što su “točkaste” informacije pružile i leće na donjem katu). Nevidljivi gradovi postaju tako ovom prilikom barem malo vidljiviji.

Hrvatski paviljon, predstavljen ove godine multimedijalnom prostornom instalacijom pod naslovom „Neposredna demokracija zahtijeva neposredan prostor“, spominjem upravo prije američkog jer mi se čini da američka izložba pruža model za logičan nastavak djelovanja u rješavanju urbanističkih problema diljem Hrvatske, kojima se bavi hrvatski tim. Izborni povjerenik Tomislav Pavelić je izlagače okupio oko Pulske grupe, neformalne skupine koju su organizirali aktivisti-arhitekti. Prikazana je faza otpora i protesta kao aktualni način izražavanja nezadovoljstva tretmanom javnog prostora hrvatskih gradova. Dugotrajne procese planiranja i upravljanja javnim prostorom podvrgavaju prevrednovanju otvorenom za dinamične perspektive stanovnika kao krajnjih korisnika. Pod naslovom “Spontaneous Interventions: Design Actions for the Common Good”, SAD je ove godine predstavio newyorški Institut za urbani dizajn, dokumentiranjem niza malih projekata koje su pokrenuli američki arhitekti i dizajneri, jednako kao i sami građani, kako bi poboljšali javni prostor. Oni su se, dakle, samoorganizirali i na individualnom nivou krenuli prepoznavati problematične urbanističke situacije i nuditi rješenja unutar dostupnog mjerila.

Improvizacija, privremenost, neformalnost, participacija, otvorenost, itd. najčešće su korištene riječi. Institut za urbani dizajn je stvorio pomno obrađen i klasificiran arhiv intervencija u javnom prostoru: od urbanih farmi do biblioteka na otvorenom. Intervencije dobivaju poticaj i smisao kada su kvalitetno dokumentirane i analizirane, kada služe kao zajedničko polje za buduće djelovanje. Stručna podloga potrebna za sintezu i vrednovanje urbanih intervencija doslovno je ispisana na parteru paviljona dijagramom koji sadrži iscrpan kronološki prikaz američkog urbanog aktivizma i s njim povezanih događaja. Ovim radom se ističe važnost urbanog dizajna, interdisciplinarne grane prostornog uređenja s razvijenom metodologijom, u čijem je fokusu javni prostor. U tom smjeru vrijedi što intenzivnije školovati i naše buduće planere.

Japanski, ovogodišnji pobjednički paviljon izbornika Toya Ita, za koncept ima *common ground* kao doslovni dijalog između onih koji "stvaraju" zgrade i onih koji će živjeti u njima. Mladi arhitekti Akihisa Hirata, Kumiko Inui i Sou Fujimoto (kojega smo imali prilike čuti u listopadu u Dubrovniku, u sklopu Dana Orisa i studentske arhitektonsko-urbanističke radionice Škola Grada) prikazali su projekte pod nazivom "Home-for-All" - strukture za boravak i druženje ljudi koji su izgubili domove u razornom potresu u Japanu 2011. godine.

„Katastrofa (...) omogućuje da oni koji projektiraju zgrade čine to u razgovoru s onima koji će ih koristiti. Ondje gdje je sve izgubljeno, nudi se savršena prilika za novi početak iz temelja do onog što arhitektura uistinu jest.” Umjesto uobičajenih modela građevina, izloženi su modeli procesa njihova nastanka koji bi se mogao usvojiti kao novi oblik dokumentacije arhitektonskog djela, barem na području stambene arhitekture.

Izuzetno je dojmljiv i poticajan intervju s fotografom Naoyom Hatakeyama, koji se emitira u sklopu japanskog paviljona. Hatakeyama je rodom iz Rikuzentakate i u tsunamiju je izgubio obiteljski dom. Njegove se fotografije prije i poslije potresa nalaze kao pozadina na zidovima. U kratkom videu iznio je svoj zadivljujući odnos prema stvarnosti, misli o ulozi umjetnika u životu, o značenju umjetnosti i arhitekture, a napose o nasljeđu 20. stoljeća s kojim se trebamo naučiti nositi kao našem izravnom prethodniku.

Nasljeđe 20. stoljeća današnjoj će arhitekturi nesumnjivo kao jedan od ključnih problema postaviti rješavanje iracionalne proizvodnje zatvorenih prostora nesputanih tehničkim limitima, kvazi-javnih prostora kratke trajnosti (koji spadaju pod kovanicu arhitekta Rema Koolhaasa – *junk-space*). U tom bi se smislu skupini radova koji nose *re*-prefiks današnjice vrijedilo posvetiti kao zasebnoj temi. Izdvajam među njima ovogodišnji njemački paviljon koji se bavi reakcijom na to golemo izgrađeno nasljeđe 20. stoljeća. Kao gorući problem izdvojene su poslijeratne građevine podignute od 1950-ih do 1970-ih godina, koje treba prevrednovati i prilagoditi današnjim potrebama. Proces rehabilitacije tih postojećih građevina prihvaća postojeću arhitekturu kao resurs pa tako predstavlja svojevrsnu arhitektonsku ekologiju. Njemački arhitekti nude šesnaest strategija na ovu temu, a jedan od selektora (uz Konstantina Grcica) Mark Petzet, zaključuje: „dugoročno, sposobnost identificiranja i razumijevanja postojećeg pros-

tornog inventara značit će puno više od konfrontiranja s novom gradnjom.” Recikliranje materijala, ali i prilagodba postojećeg budućem, sigurno je jedan od izlaza iz preizgrađenosti 20. stoljeća.

Izbornik je postavio aktualno pitanje i sudionici su imali na to pitanje što reći. Bijenale je vrlo zanimljiv i poticajan, usprkos mnogim početnim kritikama, od same teme koja je proglašavana naivnom utopijom do općenite kritike Bijenala kao isprazne populističke zabave već dugi niz godina.

Ovogodišnjom je temom Chipperfield ponudio publici pogled u arhitekturu iznutra prvenstveno zato što „civilno društvo čine pojedinci i institucije koji ne mogu uvijek sami identificirati zahtjeve za organiziranjem životnog prostora. Danas, kada treba riješiti probleme odnosa arhitekture i ekologije, arhitekture i tehnologije, arhitekture i urbanističkog planiranja, ključno je zaliječiti frakturu između arhitekture i civilnog društva.“ Možda zaista zvuči kao naivna utopija projektirati na način da se gradi za ljude i pri tom voli mjesto (što podrazumijeva da mjesto najprije pošteno upoznamo), no svaki drugi put podrazumijeva indiferentnost kakva bi trebala biti nedopustiva u oblikovanju urbanog svijeta. Fraktura između arhitekture i civilnog društva može se zaliječiti samo uz veliki angažman obiju strana. No, tek kada na zajedničkom polju prihvatimo i vječnu razliku koja u promišljanju zajedničkog prostora stoji između struke i društva, značit će to da su uloge s obiju strana savladane i dijalog uspostavljen.

Krajem 2004. godine, Zaha Hadid je dobila natječaj za izgradnju poslovnog tornja brodarske tvrtke CMA-CGM uz more, s tornjem visokim 147 metara (33 kata) i niskim volumenom s javnim sadržajima: restoranima, maritimnim muzejem i velikim akvarijem. Toranj je smješten na maloj parceli između snažne prometne infrastrukture i dio je velikog plana razvoja Marsejske luke: Euromediterranée. U okruženju tako snažnih prometnica sve osim landmarka ovakve grandioznosti bi se izgubilo.

Euromediterranée je projekt urbanističke revitalizacije Marseillesa putem kreiranja poslovne zone u kvartu La Joliette, koji predstavlja početnu točku marsejske luke. Projekt je pokrenut na inicijativu tadašnjeg gradonačelnika Roberta Vigoroux-a i države. Osnovana je agencija za upravljanje projektom, a investicije su se proširile na europske. Ukupna površina područja zahvata je 480 hektara, a glavni cilj je gradnja spomenutog tornja, pretvaranje doko-va u urede, silosa u kazalište i reaktiviranje ulice Rue de la République. Valja naglasiti da je od cijele investicije u vrijednosti od 7 milijuna eura, 5 milijuna privatnih investicija.

Marseille, grad na azurnoj obali, drugi je najveći grad u Francuskoj. Najvažnija je francuska, a također i jedna od najvažnijih europskih, luka čiji se razvoj prati od 7 st. Razvoj luke i čitave obalne linije enormni je zahvat u ovom lučkom gradu koji je stagnirao nakon 1970-ih, a danas se u njemu otvaraju novi muzeji, koncertne dvorane, galerije i fondacije suvremene umjetnosti. Treba naglasiti da je Marseille jedan od najsiromašnijih gradova u Francuskoj s velikom stopom nezaposlenosti, kriminala i droge te s velikim brojem siromašnih useljeničkih obitelji, čije je središte upravo u luci.

Prije toga, naročito u arhitektonskim krugovima, prva asocijacija na Marseille je svakako Unité d'habitation Le Corbusiera, kuća koja za svojih 1600 stanovnika nudi sve što treba jednom susjedstvu: pekaru, knjižaru, kino, teretanu, vrtić na krovu. Samodovoljan vertikalni grad uza sve svoje kvalitete mogućnost usporedbe s hotelom, u toj labilnoj ravnoteži javnog i privatnog, otvara i pitanje: može li tako veliki organizam kolektivnog korištenja nastati odjednom, s projektiranim stupnjem kontrole, ili je za uspješnost životnog prostora potrebna i sama prirodi svojstvena morfo-

MARSEILLE : EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2013 Ana Šverko

geneza? Drugo ključno pitanje, koje se možda i nastavlja na ovo, je: što je izvan granica zahvata i kakva je veza novoprojektiranog dijela sa širim urbanim kontekstom? Odnosno, je li se ovim projektom neminovno promijenila i mijenja li se novim projektiranjem Marseillesa dosadašnja struktura stanovništva i s kakvim posljedicama?

Je li Cité Radieuse, taj sunčani, blistavi grad – model ili utopija?

U daleko većem mjerilu ostvario se, također “odjednom”, grandiozni projekt razvoja gradske luke, dovršen i svečano otvoren u lipnju 2013.

Je li Euroméditerranée – “novi grad u gradu” – model ili utopija?

Upredavanju se u urbanističkom mjerilu analiziraju projekti: Foster+Partners (suradnici: Michel Desvigne, Tangram Architectes): Marseille Vieux Port; Stefano Boeri Architetti, Villa Méditerranée; Rudy Ricciotti (suradnik Roland Carta): Musée des civilisations de l’Europe et de la Méditerranée à Marseille (MuCEM) itd. Ispituje se u kojoj se mjeri i kako može predvidjeti

utjecaj prostornih planova na život grada. Raspravlja se o konkretnim planerskim procesima i ulozi kontinuiteta u arhitektonskom i urbanističkom projektiranju i urbanističkom planiranju.

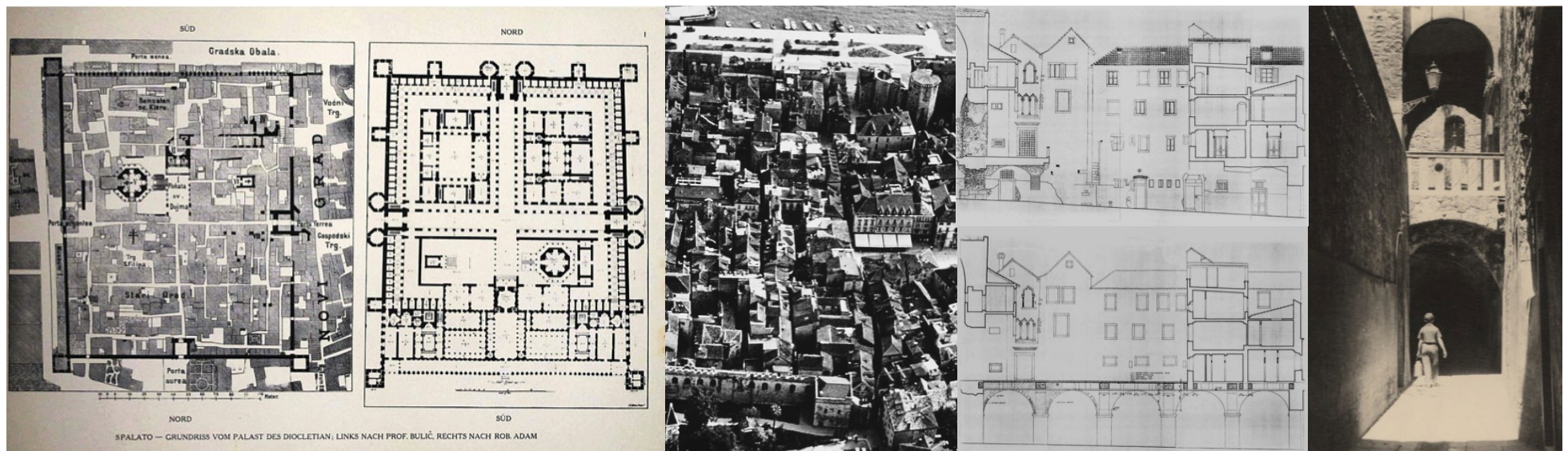
U pogledu odredbi Splitskog statuta koje dodiruju pitanja svakodnevnog gradskog života moglo bi se kazati kako u njima nema projekcije nekog idealnog grada i da su one daleko od opsežnih urbanih pravila koje donosi suvremeni Dubrovački statut, iz kojega se razumije da su tamošnje vlasti nastojale novim zakonskim odredbama, promptno i neposredno, gotovo sitničavo, reagirati na svaku novu pojavu u životu grada. U raspravi o izgledu Splita u srednjem vijeku, dakle, odredbe Statuta mogu biti samo od djelomične pomoći. Ipak, riječ je o mozaiku regula koje su itekako odredile sliku grada.

Statuti su, međutim, tek jedan dio korpusa komunalnog prava srednjovjekovnog grada. Odnosno, brojne odluke gradskih vijeća i magistrata zapisivane su i na raznim drugim mjestima, pa je tek komparativnim terenskim istraživanjima moguće ustanoviti u kojoj su mjeri odredbe Statuta živjele u stvarnosti. U svakom slučaju, interpretacijom onoga što nam je ostavila urbanistička baština srednjovjekovnog Splita, vidi se da to više nije skup niza građevina, nego pravi gradski organizam s dobro organiziranim komunikacijama, održanim javnim površinama, popločanim ulicama, brižno čišćenom

lukom čije se dno jaruža, zdencima vode koji su se, čini se, smatrali javnim i kada su se nalazili u privatnim dvorištima. Stvarnu brigu o cjelini urbanih problema najbolje razumijemo kada analiziramo strukturu cijele službe koja se o tome skrabila, a nije brojala manje od pedesetak ljudi: od gradskog kneza, kurije, sudaca, nadzornika (puteva, mostova, izvora, gradnje zvonika katedrale) pa do procjenitelja, majstora javnih radova i tako dalje. Bile su pritom ravnomjerno pokrivena sve gradske četvrti. „Savjesno i u tajnosti“ ispitivali su se svi slučajevi prisvajanja nekretnina i prava splitske komune.

Premda su im preokupacije slične kada razmatraju pitanja higijene ili sigurnosti grada – tražeći, na primjer, da se kuće odmaknu od zidina – na prvi pogled iznenađuje koliko se statutarno zakonodavstvo razlikuje od grada do grada. Kad čitamo mozaik naizgled nesustavno izloženih odredbi, raspršenih u više knjiga Splitskog statuta, onaj koji ne zna kako funkcionira glava srednjovjekovnog dekuriona u tom gradu (ili u Trogiru, Šibeniku i drugdje) mogao bi se pitati – znaju li ti majstori, koji sijeku kockice, kakvu sliku slažu? Razlog tome bit će u činjenici što se sve te komune konstituiraju

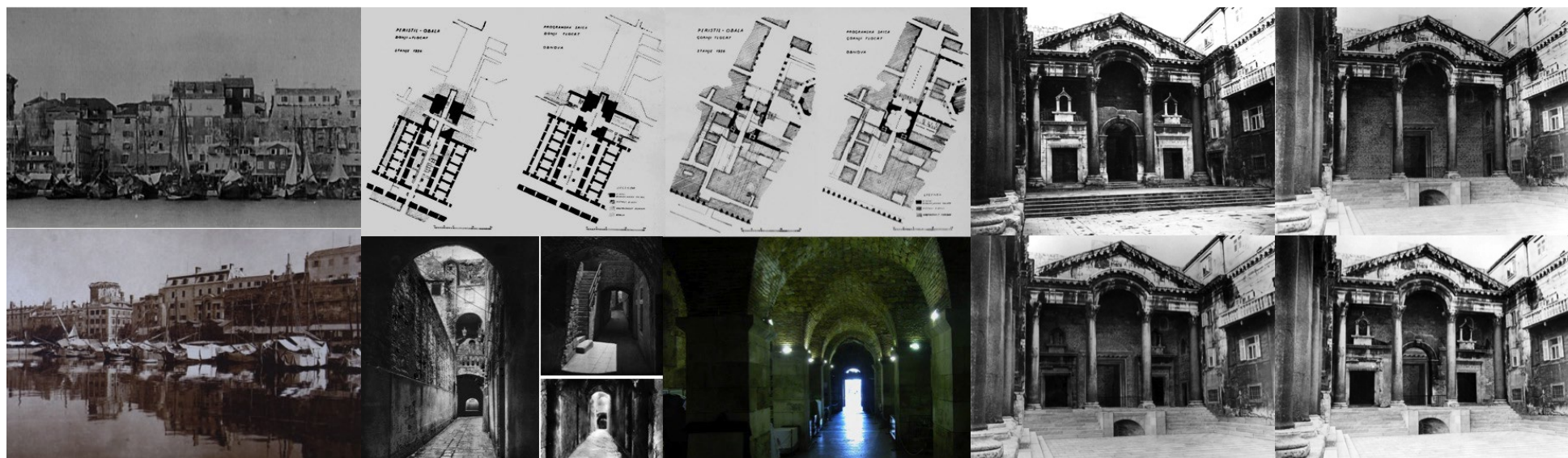
KUĆA U SPLITSKOM STATUTU (1312.) : GRAĐENJE, ODRŽAVANJE, RUŠENJE Josip Belamarić

uglavnom u doba kada su prostori njihovih središta u glavnim linijama već oblikovani – pogotovo u jednom Splitu kojemu je urbanu školjku zadala Dioklecijanova gradnja – pa se urbanistička regulativa mogla odnositi uglavnom na arhitektonske korekcije. Stoga i činjenicu što se manje od 5% odredbi u Splitskom statutu odnosi na neki vid oblikovanja grada, treba uzeti kao potvrdu zaključka da je grad izvana i iznutra oblikovno definiran i da očitno funkcionira na prilično zadovoljstvo svojih žitelja.

Konačno, od tridesetak poglavlja Splitskog statuta koja tretiraju različite aspekte razvoja i svakodnevnog održavanja prostornog okvira gradskog života, posebno smo se koncentrirali na odnos gradske uprave prema privatnom vlasništvu, na slučajeve prenamjene privatnog prostora u javni te na “obredno radiranje” kuća onih koji su se izdajom ogriješili o gradske zakone. Taj fenomen, dakako, nije svojstven samo srednjovjekovnom Splitu, nego o njemu čujemo u većini dalmatinskih komuna (u Omišu i Dubrovniku još u 18. st.) pa smo ga pokušali objasniti na širem fondu vijesti iz samog vremena.

S T U D E N T I

Marta Andrés Leo

Anka Ban

Antonia Bezić

Magdalena Bušić

Luka Cvitan

Jelena Duplančić

Katrzyna Frenczak-Sito

Vana Haklička

Darko Ivanovski

Anita Karaman

Jelena Katavić

Anamarija Katunarić

Paola Kljenak

Filip Kobzinek

Josipa Leko

IUP : UPR 2012./2013.

Toni Lušić

Josip Malenica

Irena Margeta

Anđela Marinović

Josip Matijević

Mirko Menegelo

Sonja Mimica

Pavao Nižetić

Tihomir Nuić

Jelena Pavelić

Slavena Polić

Dora Popić

Ana Sequires Gomez

Martina Stipanov

Silvija Škare

Petra Škoro

Angela Vlaić

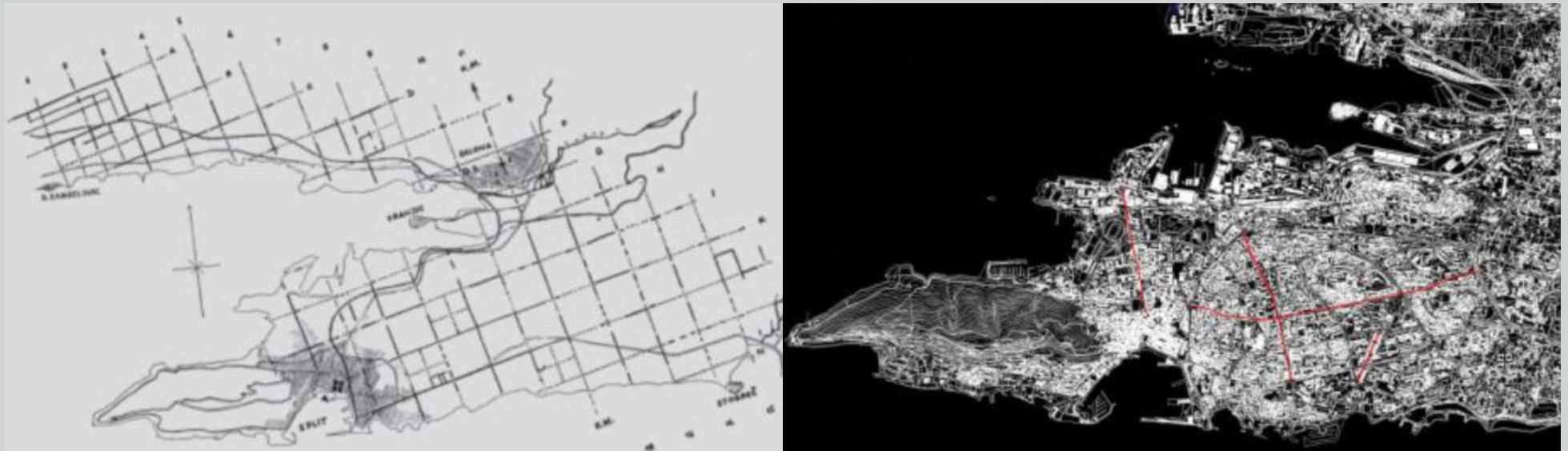
Mia Vučić

Maja Vujnović

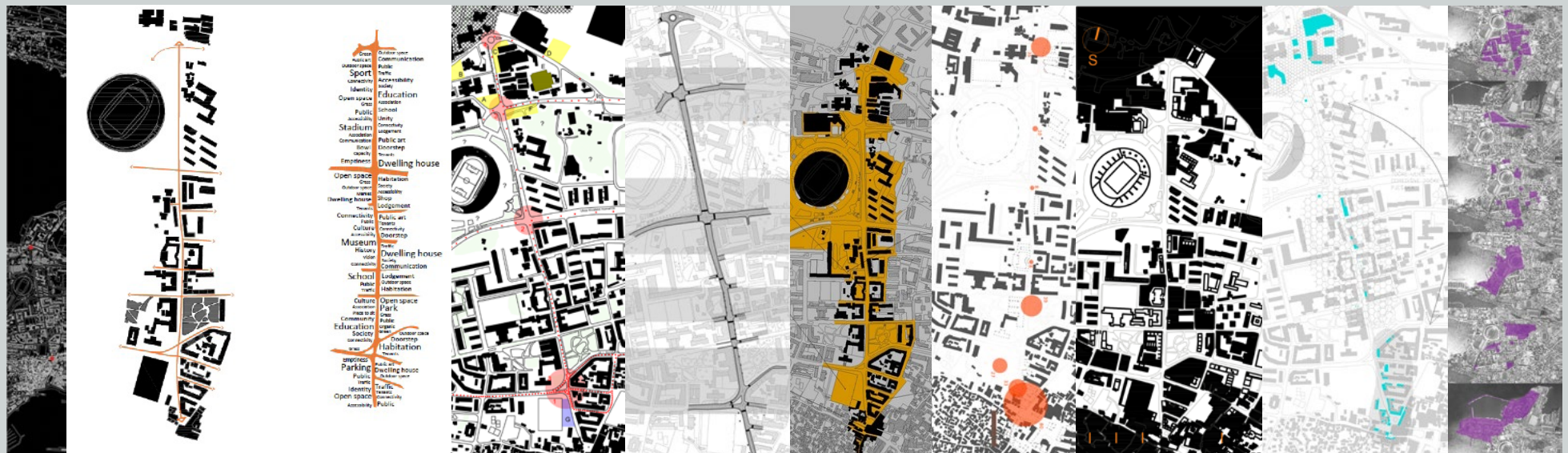
Nikola Vulić

42 Povijest Silvija Škare 43 Natječaji : Evidentiranje podataka u stručnoj literaturi Magdalena Bušić : Josipa Leko 45 Promet i raskrižja Irena Margeta 46 Prometni tokovi Mirko Menegelo 47 Mapiranje : Urbana oprema : Signalizacija : Zelene i sportske površine Pavao Nižetić 48 Pješački potezi Vana Haklička	49 Pješak i bicikl Dora Popić 50 Javni prostori : Kontaktni prostori Antonia Bezić 51 Javne površine Jelena Duplančić 52 Mapiranje javnih sadržaja Anita Karaman 53 Mapiranje neplaniranih intervencija Filip Kobzinek 54 Javna prizemlja Mia Vučić 55 Pročelja : Problemi u prostoru Jelena Pavelić

ANALITIČKI ULAZNI PODACI : ANALYSES

56	Trgovine i ugostiteljski objekti	Anka Ban	63	Zelene površine : Sport i rekreacija	Maja Vujnović
57	Opterećenja	Nikola Vulić	64	Razne teme	Anđela Marinović
58	Kontaktne zone	Toni Lušić	65	Kiosci	Anamarija Katunarić
59	Kontaktne zone : Analiza stambene izgradnje	Tihomir Nuić	66	Grafiti kao urbani fenomen	Josip Matijević
60	Kontaktni prostori	Martina Stipanov	67	Evidentiranje podataka iz elektroničkih medija	Josip Malenica
61	Evidentiranje prostornih sličnosti	Jelena Katavić			
62	Visoko zelenilo	Luka Cvitan			

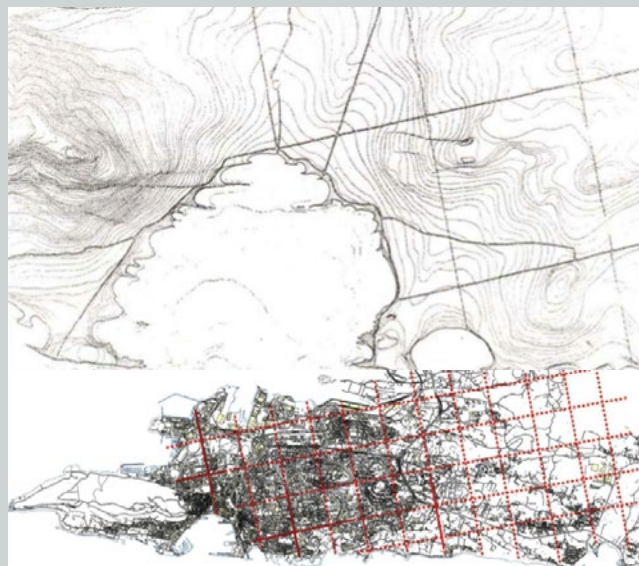

Rimsko osvajanje Dalmacije (1. st.) potaknulo je podjelu zemljišta umirovljenim vojnicima na solinskom, kaštelanskom i splitskom polju. Provedena je centurijacija – ogromna površina podijeljena je u pravilne kvadrate za zemljoradnju. Geometrijski isparcelirano splitsko polje bilo je poljoprivredni prostor Salone. Ipak, glavne ulice Dioklecijanove palače – *Cardo* i *Decumanus* – „iskošene“ su u odnosu na „raster“ centurijacije (tj. postavljene u odnosu na zatečenu uvalu). Centurijacija je i danas sačuvana u smjeru kojim se protežu pojedine splitske ulice: Zrinsko-Frankopanska, Vukovarska, Zvonimirova, Poljička, Matije Gupca, Matice hrvatske. Premda je urbanu fizionomiju Splita bitno odredio srednjovjekovni i renesansni grad, nastao na supstratu Dioklecijanove palače, Split je u priličnoj mjeri bio i težačko naselje sve do potkraj 19. stoljeća kada je, u doba secesije u Dalmaciji, poprimio obilježja modernoga grada. U razdoblju narodnjačke općinske uprave (1882. - 1914.) intenzivirano je komunalno opremanje grada, kao i izgradnja niza javnih objekata, većinom projektiranih u Beču: u Zrinsko-Frankopanskoj ulici, na tadašnjoj dalekoj periferiji, gradnji su pogodovala niske cijene zemljišta.

Sredinom 20. stoljeća područje između Radničkog šetališta (danas Gundulićeva ulica) te nove ceste do Brodogradilišta Split (sjeverni dio Z. Frankopanske) integrira se u šire tkivo grada unutar kojeg se grade brojni objekti. Građevine koje su direktno i indirektno vezane za Zrinsko-Frankopansku ulicu su: Arheološki muzej, Dom zdravlja, stari Hajdukov stadion, stadion Poljud, škole, fakulteti i vojna luka Lora. Godine 1967. počela je izrada Generalnog urbanističkog plana Splita, dovršenog i usvojenog 1978. godine, uz izmjene i dopune na snazi do 2006. godine. Prema GUP-u, prostor između Ulice sedam Kaštela, Zrinsko-Frankopanske i Matoševe je zona stanovanja i javnih sadržaja s malom zelenom enklavom uz Sjemenište te zona sporta i rekreacije između Ulice sedam Kaštela i mora. Unutar ovog područja do danas je izrađen veći broj detaljnih planova. Zrinsko-Frankopanska ulica siječe dvije važne prometnice u Splitu, Kaštelansku ulicu i Ulicu A. G. Matoša koja se nastavlja na Kavanjinovu, a prema novom GUP-u Splita proširenjem Bihaćke ulice spojila bi se s Vukovarskom.

POVIJEST Silvija Škare

Padom Rijeke i Zadra pod Italiju te rubnim položajem Dubrovnika, Split postaje najvažniji grad na jadranskoj obali tadašnje države (između dva rata). Važnost Splita u geostrategiji odražava se i na snažan prostorni razvoj grada. Temeljem rezultata međunarodnog natječaja iz 1923./1924., nastaje 1925. Schürmannov regulacijski plan Splita. U Zrinsko-Frankopanskoj predvidio je lociranje novog kazališta ili koncertne dvorane te novu katedralu do zgrade Biskupskog sjemeništa. Plan je usvojen 1926., odobren 1928. Ubrzo dolazi do prvih problema oko primjene jer se često gradi bez obzira na plan. Godine 1931. osniva se Regulacijski odbor koji je trebao unijeti izmjene. Ispravljeni plan prihvaćen je 1940., no ovaj put odgađa se primjena zbog početka 2. svjetskog rata. Izgradnja Splita poslije rata započela je raščišćavanjem ruševina, ali se ubrzo razmahala toliko da je Split u drugoj polovini 20. stoljeća gotovo upeterostručen. Izgradnja počinje Direktivnim urbanističkim planom iz 1951.; određena je strategija oblikovanja prostora dok se gradilo prema manjim planovima nastalima kasnije. Sagledana je u više pokušaja problematika dragocjenog prostora u užem središtu grada s obzirom na nove potrebe, a predviđeno je i pretva-

ranje Hajdukovog igrališta u park koji bi se radikalnim prodorom kroz Veli Varoš spojio s marjanskom šumom. Taj pojas trebao se nastaviti na sjeveroistok, novim bulevarima i zelenim površinama, u smjeru Glavičina. Godine 1962. raspisan je natječaj za Idejno urbanističko rješenje područja Spinut-Poljud. Jedina nagrada dodijeljena je Urbanističkom zavodu Kotara Split, uz preporuku uvažavanja rada atelijera Arhitekt iz Splita (V. Bombardelli), posebno za prometno rješenje – spoj istočnog i zapadnog dijela grada do Marjana išao je u produžetku današnje Gundulićeve na postojeći izgrađeni dio kružne prometnice; današnja Matoševa postala bi samo stambena prometnica, a ne brza gradska, kao što se tada smatralo; predviđeno je produženje Gajeve preko sredine Hajdukova igrališta na istok do Zrinsko-Frankopanske ulice. Godine 1967. F. Gotovac izrađuje Studiju stadiona u Splitu za lokalitet na Poljudu. Godine 1972. raspisan je natječaj za Spomen-dom, na mjestu Starog placa, a prva nagrada je pripala timu N. Šegvića. Godine 1996. V. Krstulović, R. Plejić i J. Rošin izrađuju Programsku prostornu studiju Starog placa. Nije dan prijedlog nije realiziran.

NATJEČAJI : Evidentiranje podataka u stručnoj literaturi Magdalena Bušić : Josipa Leko

Arhitektura: Na južnoj strani, s trga Tina Ujevića – početka Zrinsko-Frankopanske ulice, nalazila se neorenesansna kuća Salvi s velikim vrtom, srušena 1985. zbog dotrajalosti i smetnje prometu, a na njenom mjestu je izgrađena stambena uglovnica s balkonima duž čitavih pročelja, zatvorenima žaluzinama (I. Radić). U blizini, među pučkim kućama, se i danas nalazi manja uglovnica s početka 20. stoljeća – primjer arhitekture čistih i jasnih formi, u izvornom stanju, zaštićena kao spomenik kulture. Sjevernije je još jedna Radićeva zgrada, jednako oblikovanih pročelja, a s druge strane ulice jednokatnica četvrtaste osnove, građena kao dom NK-a Hajduk 1933. Na sjevernom raskrižju izgrađena je 1913. slobodnostojeća secesijska stambena dvokatna zgrada (P. Senjanović). Godine 1940. dovršena je stambena četverokatnica Marangunić na spoju s današnjom Ulicom Čajkovskoga (F. Cota), a 1954. na uglu Zoranićeve izgrađena je stambena trokatnica (M. Poletti). Biskupsko sjemenište izgrađeno je uz Zrinsko-Frankopansku ulicu 1868. (F. Locatti), s dogradnjama uz Teslinu ulicu 1926. (D.; E. Žagar) i na južnoj strani kompleksa (A. Barač). Rekonstrukcijom i dogradnjom realizirana je nova klasična gimnazija 1999. (A. Kuzmanić), uz zaštićeni perivoj iz 19. stoljeća. Stambena sedmerokatna zgrada, s izvorno prolaznim, no naknadno zatvorenim, prizemljem kao produžetkom parka Emanuela Vidovića,

izgrađena je 1956. (L. Perković). Gimnazija na Lovretu iz 1940. projektirana je kao centralno simetrična zgrada s dva učionička i jednim poprečnim krilom s gimnastičkom dvoranom uz dva dvorišta te s glavnim pristupom na jugu preko monumentalnih stubišta i trijemova s kvadratičnim stupovima (E. Ciccilliani). Arheološki muzej izgrađen je 1914. kao monumentalna jednokatna zgrada razvedenog pravokutnog tlocrta, s četverostrešnim krovom. Muzej je opasan visokim zidom s unutarnjim trijemom lapidarija i uređenim vrtom (F. Ohmann; A. Kirstein). Na sjeveroistočnom predjelu Spinuta izgrađena su 1972. i 1979. tri stambena tornja (15–20 katova), a 1970., na sjevernom dijelu stambene zone Spinut, izgrađene su dvije zgrade (Kineski zid) s prolaznom bazom i 10 katova s nadgrađem, dugačke čak 161 m (F. Gotovac). Šest stambenih trokatnica izgrađeno je 1949. na zapadnom dijelu brežuljka Turska kula (D. Vesanović; Z. Lukšić) za potrebe splitskog brodogradilišta, a uz njih je izgrađen 2000. sklop od šest zgrade za stradalnike Domovinskog rata (A. Kuzmanić). Gradski stadion na Poljudu nastaje na osnovu natječajnog rada iz 1976. kao olimpijski stadion, izgrađen pred otvaranje 8. Mediteranskih igara 1979. (B. Magaš). Sportska dvorana Spaladium Arena realizirana je na predjelu Lora, uz brodogradilište i mornaričku bazu, kao tek dio većeg nerealiziranog sklopa (3LHD; D. Pejković).

4 : U ovom pojasu promet je manje gustoće. Promet se odvija kroz tri prometne trake. Ovdje se nalazi ulaz u sportsko-rekreacijski centar Lora. Spojem s ulicom Supavla promet se usmjerava prema sjevernoj strani grada.

3 : Križanje s Kaštelanskom i ulicom Hrvatske mornarice čini spoj ove radialne ulice s povijesnim gradskim prstenom. On je od iznimne važnosti te je definiran izuzetno kvalitetnom arhitekturom (Radić, Gotovac, Fabris, Magaš, itd.). Ulica je ovdje četvertračna te odgovara postojećim prometnim zahtjevima. Jedino tijekom utakmica na Poljudu dolazi do zakrčenja ulice s prekomjernom količinom automobila i pješaka.

2 : U ovom pojasu profil ceste se proširuje te uz dvije prometne trake ulica dobiva i pomoćnu traku radi parkiranja omogućenog uz cestu.

1 : Na donjem dijelu ulice promet je gušći te su prometni zastoji učestala pojava. Iz toga zaključujemo da kapacitet prometnice ne odgovara postojećim prometnim zahtjevima. Promet se ovdje odvija kroz dvije prometne trake. Spojem s Gundulićevom ulicom, Zrinsko-Frankopanska se uključuje u prometni prsten oko najužeg centra Splita.

4 : Lučićeva ulica

9 : Poljudsko šetalište

3 : Ulica Nikole Tesle :
Lovretska ulica

8 : Ulica mediteranskih igara :
Put Supavla

2 : Matoševa ulica :
Kavanjinova ulica

7 : Kaštelanska ulica :
Ulica Hrvatske mornarice

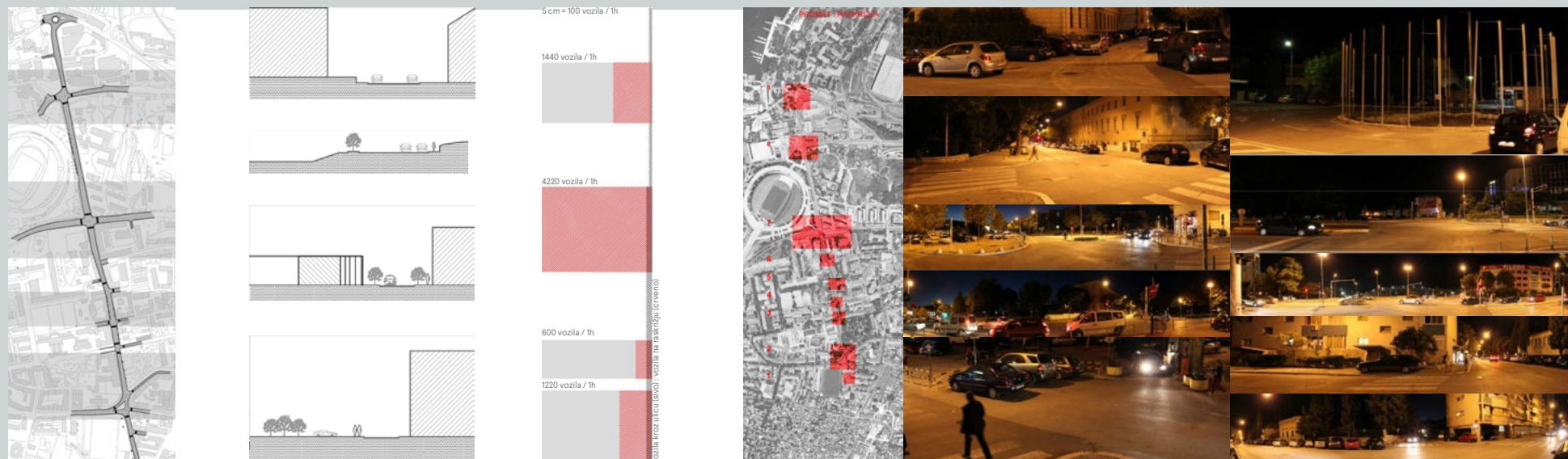
: Gundulićeva ulica

6 : Karamanova ulica

1 : Zoranićeva ulica

5 : Table

PROMET I RASKRIŽJA Irena Margeta

Pješački promet:

Kretanje pješaka postepeno opada od juga prema sjeveru ulice. Najveći kapacitet istih je na južnom kraju ulice uz zonu centra grada kojom dominiraju javni sadržaji, ali i koja predstavlja glavnu kontaktnu zonu stambenih kvartova sjeverozapadnog dijela Splita s centrom grada. Zona stambenih kvartova ograničena je uglavnom na kretanje stanara, osim u dijelu obrazovnih ustanova gdje se kapacitet korisnika naglo povećava.

U zoni Poljuda i Turske kule kretanje je svedeno na minimum; iznimno prilikom održavanja utakmica kapacitet doseže maksimum.

Sjeverna zona ulice je također minimalno opterećena korisnicima – pješacima.

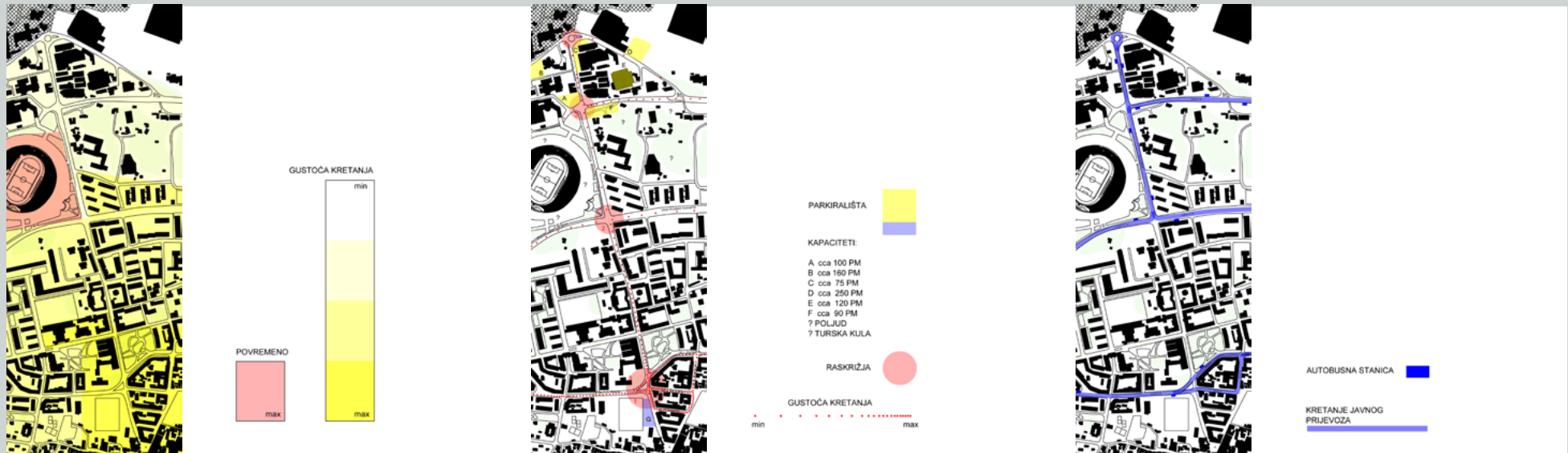
Cestovni promet:

Postojeće stanje pokazuje okvirnu gustoću prometa koji se odvija u Zrinsko-Frankopanskoj i kontaktnim ulicama. Iz prikazane situacije se vidi kako, za razliku od raskrižja 2, 3 i 4, raskrižje 1 trpi veliku prometnu opterećenost. Isto tako, naznačena su parkirališta u sjevernom dijelu Zrinsko-Frankopanske čiji kapaciteti nisu dovoljno iskorišteni. Parkiralište G na granici s centrom je u potpunosti iskorišteno, ali u kombinaciji s velikim prometnim i pješačkim opterećenjem raskrižje 1 čini glavnu konfliktnu točku cijelog zadanog poteza.

Javni promet:

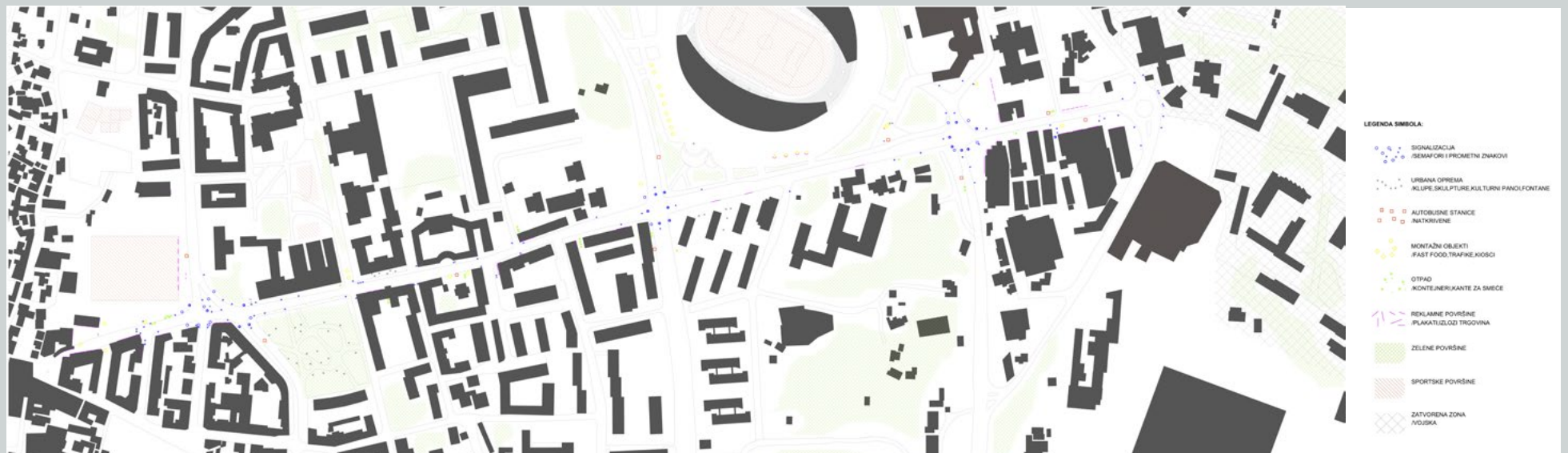
Na situaciji su prikazane ceste kojima prometuje javni gradski promet. Vidljiv je izostanak veza između sjevera i juga zadanog obuhvata što vjerojatno dodatno naglašava veliku razliku u karakteru cijele ulice.

PROMETNI TOKOVI Mirko Menegelo

MAPIRANJE : Urbana oprema : Signalizacija : Zelene i sportske površine Pavao Nižetić

PJEŠAK I BICIKL Dora Popić

Ulica sadrži planirane i uređene pješačke i parkirališne površine. Najbolje je riješena zona prometnice koja tangira park Emanuela Vidovića. Pješačka zona se u tom dijelu spaja s parkom te se stvara javni prostor okupljanja i kretanja. Promatrajući Zrinsko-Frankopansku ulicu vidljivo je da „počinje“ u centru grada gdje je gustoća izgradnje veća, a količina javnih sadržaja (čini se) također veća. Ulica „završava“ na poluotoku Lora koji je trenutno pod vojnom namjenom, a njegovim vraćanjem gradu Zrinsko-Frankopanska bi dobila zanimljiviji „završetak“. S aspekta značajnijih javnih sadržaja/urbanih repera, podjednako se formiraju južna i sjeverna strana ulice izgradnjom: sportsko-rekreacijskih (Stari plac, Park Emanuela Vidovića, stadion i bazeni na Poljudu, Spaladium Arena); kulturnih (HNK, Arheološki muzej) i obrazovnih sadržaja. Stambena izgradnja ostvarena je u raznim tipologijama, od blokovske do kolektivne točkaste izgradnje. Ono što je posebno za ovu ulicu je njen karakter pješačke ulice, pa čak i onda kada odmakom od centra grada ona to prestaje biti te postaje prometna ulica s profilom dviju traka u jednom smjeru. Kod pješačkih ulica najbitniji su kontaktni prostori, prostori u kojima se događa prelijevanje energije ulice u okolni prostor, a sama okolina na ulicu „izbacuje“ i pokazuje

svoj karakter. Zrinsko-Frankopanska ulica ima veliki utjecaj na okolinu. Na južnom dijelu blokovskoj izgradnji se može pristupiti preko unutarnjih dvorišta koja, bez obzira što su polujavni prostori, imaju snažan javni karakter, što je značajka pješačkih koridora. Nastavljanjem ulice prema sjeveru blokovska izgradnja postaje rjeđa, a prostori unutar samih blokova privatniji. Promjenom tipologije u kolektivnu točkastu izgradnju širina ulice se povećava, tj. prelijeva se na prostor koji okružuje objekte. Međutim, ovdje utjecaj na ulicu slabi jer se radi o prostorno neartikuliranim, većim i otvorenim površinama. Središnji dio poteza, izuzev nekoliko trgovina, ne komunicira putem javnog prizemlja s ulicom. Na sjeveru se karakter u potpunosti mijenja (sportsko-rekreacijska i trgovačka namjena).

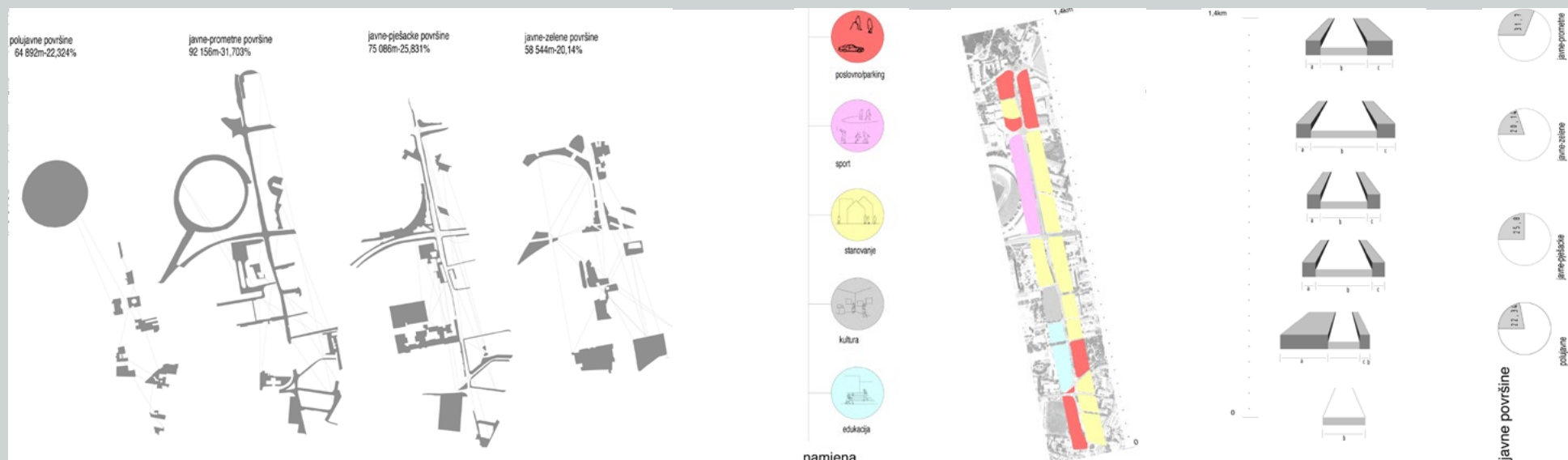
Područja intervencija: Blokovska izgradnja – oživljavanje sadržajima izoliranih prostora, s pažnjom da ne dođe do gubitka privatnosti; stambena tipologija središnjeg dijela – povećanje utjecaja ulice na okolni prostor uvođenjem dodatnih javnih sadržaja, s obaveznim stupnjevanjem privatnosti; poluotok Lora koji je zatvoren za javnost što rezultira neadekvatnim „završetkom“ ulice; prostor oko poljudskog stadiona – intervencijama do gradskog socijalnog inkubatora.

JAVNI PROSTORI : KONTAKTNI PROSTORI Antonia Bezić

JAVNE POVRŠINE Jelena Duplančić

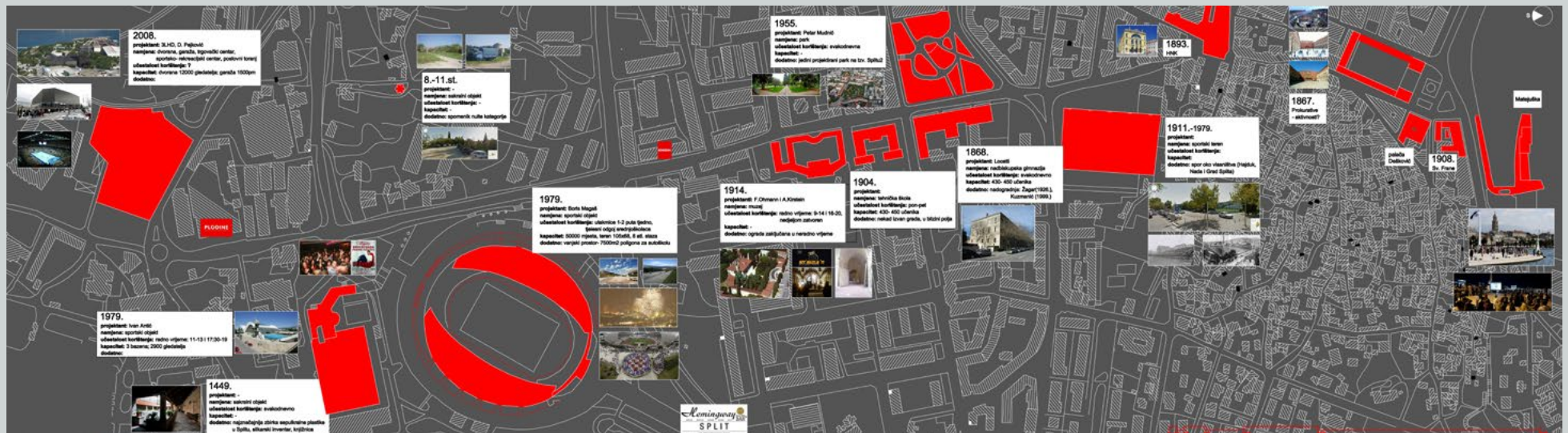

Godine 1929. Split postaje središte novoustrojene Primorske banovine i afirmira se kao političko, administrativno, kulturno, ekonomsko i lučko središte regije, što dovodi do njegova naglog razvitka i izgradnje. Na temelju neformalnog urbanističkog prijedloga Petra Senjanovića iz 1914., a osobito na osnovu kasnijih urbanističkih regulacija Wernera Schürmanna, pobjednika međunarodnog natječaja za regulacijski plan iz 1924., grad se širi na područje nekadašnje periferije pa tako i prema sjevernoj obali. Privatni investitori duž novih trasa ulica grade brojne stambene najamne zgrade ili raskošnije programirane vile, administrativne, znanstvene, kulturno-umjetničke, rekreacijske i druge sadržaje. Izgradnju prati i komunalno uređenje (struja, ceste, popločanje, groblje Lovrinac). Tijekom dvadesetak godina stanovništvo narasta na 40.000 žitelja.¹

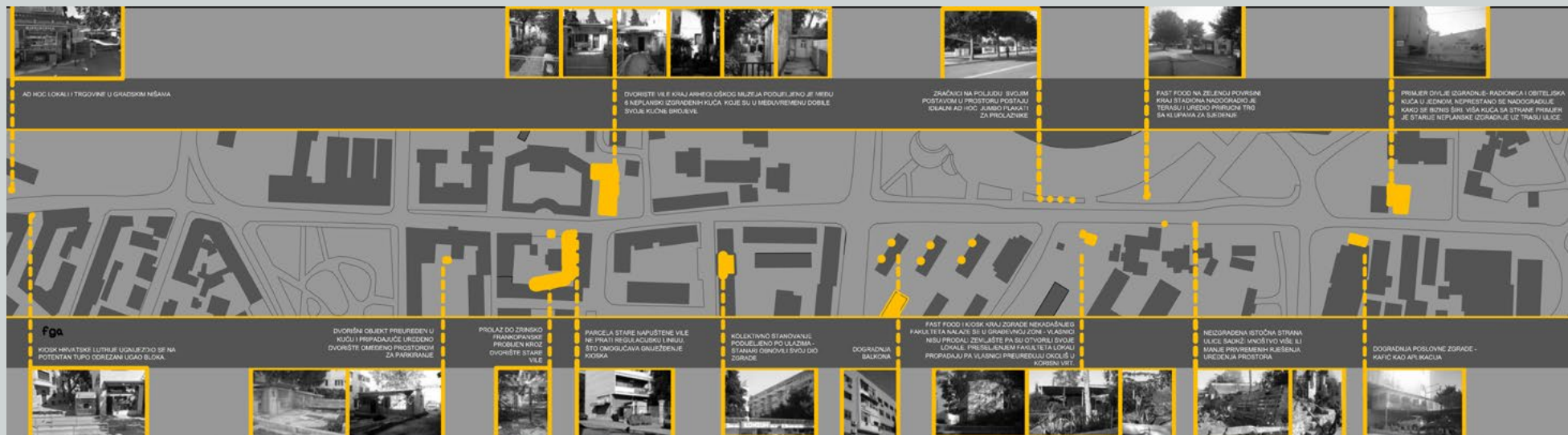
Jedna od novorealiziranih ulica je i Zrinsko-Frankopanska koja je trebala povezati jug grada s novom, sjevernom gradskom lukom. Planovi za sjevernu luku nikada nisu u potpunosti zaživjeli, no ulica je ostavila niz vrlo bitnih građevina, kako arhitektonski, tako i povijesno, kulturno i društveno značajnih.

U ovom rada propitujem identitet ulice i značaj ulice u matrici grada upravo putem zgrada javnog sadržaja koje, ipak, naposljetku ne pretvaraju Zrinsko-Frankopansku u koherentnu cjelinu. Ovu ulicu možemo promatrati i kroz njene rubne dijelove, odnosno njen početak i kraj. Ulica postoji kao veza sjeverne i južne obale, no sjeverna obala zbog nedovršenosti i dalje ostaje tema koja traži posebnu pažnju. Sada ulica nema jasno definiran sjeverni rub, a prostor luke ostavlja mjesta za reinterpretaciju prostornog koncepta, bilo da je promatramo kao jednu od krajnjih točaka koja zaokružuje prostor grada ili možda kao vezu prema kaštelanskom kopnu. Posljednji zahvat na sjeveru – Spaladium Arena, koja je trebala poslužiti kao reanimator područja – trenutno je zaustavljen. Premda južni rub ulice formalno završava pokraj zgrade Hrvatskog narodnog kazališta, ulicu treba promatrati kao cjelinu s potezom od obale, počevši od Matejuške, palače Dešković i samostana sv. Frane preko Prokurativa do zgrade HNK. Ostali javni objekti koji obilježavaju ulicu su (prema sjeveru): Tehnička škola i Nadbiskupska gimnazija, Park Emanuela Vidovića, Arheološki muzej, Gradski stadion i bazeni na Poljudu, Samostan sv. Ante, Crkva sv. Trojice i, naposljetku, Spaladium Arena.

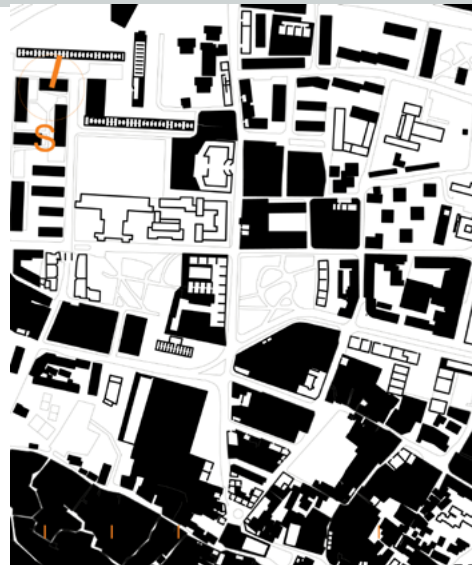
MAPIRANJE JAVNIH SADRŽAJA Anita Karaman

MAPIRANJE NEPLANIRANIH INTERVENCIJA Filip Kobzinek

JAVNA PRIZEMLJA Mia Vučić

Koliki je postotak pročelja vidljiv iz perspektive pješaka?

Pješačka zona na središnjem dijelu ulice smanjena je do neprepoznatljivosti.

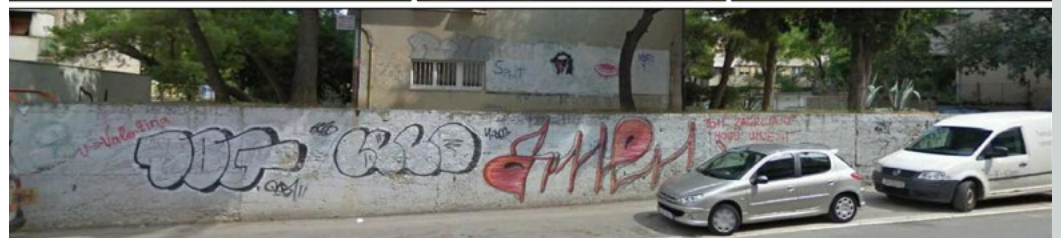
Na određenim dijelovima ulice pješak ne percipira cijelo područje.

Glavna pročelja u većini slučajeva nisu okrenuta prema ulici, već se ulazi nalaze u okolnim ulicama.

Živost i događanja orijentirana su na unutrašnja dvorišta.

Vizure vidljive pješaku nisu reprezentativne.

PROČELJA : Problemi u prostoru Jelena Pavelić

Sjeverni dio: velika koncentracija trgovina; srednja koncentracija potrošača; trgovine su smještene u prizemljima ili kao samostalni objekti; prevladavaju *café*-barovi i samoposluge; pješački srednje prometani dio ulice.

Središnji dio: izuzetno mala koncentracija trgovina; mala koncentracija potrošača; trgovine su većinom na istočnoj strani ulice (pekare i samoposluge), smještene u prizemljima zgrada i kao kiosci; pješački slabo prometani dio ulice.

Južni dio: velika koncentracija trgovina; velika koncentracija potrošača; trgovine su smještene većinom u prizemljima zgrada; prevladavaju *café*-barovi i trgovine odjeće i obuće; trgovine su manjeg mjerila – prilagođene gradskoj jezgri; trgovini i proširenja ulica postaju vanjski prostori (štekati) *café*-barova i restorana; pješački najprometniji dio ulice.

Trgovine i ugostiteljski objekti unutar stambene, javne ili poslovne zgrade – nalaze se duž čitave ulice u prizemljima zgrada pretežito stambene namjene sa zasebnim ulazima; u sjevernom dijelu dio su poslovnih objekata.

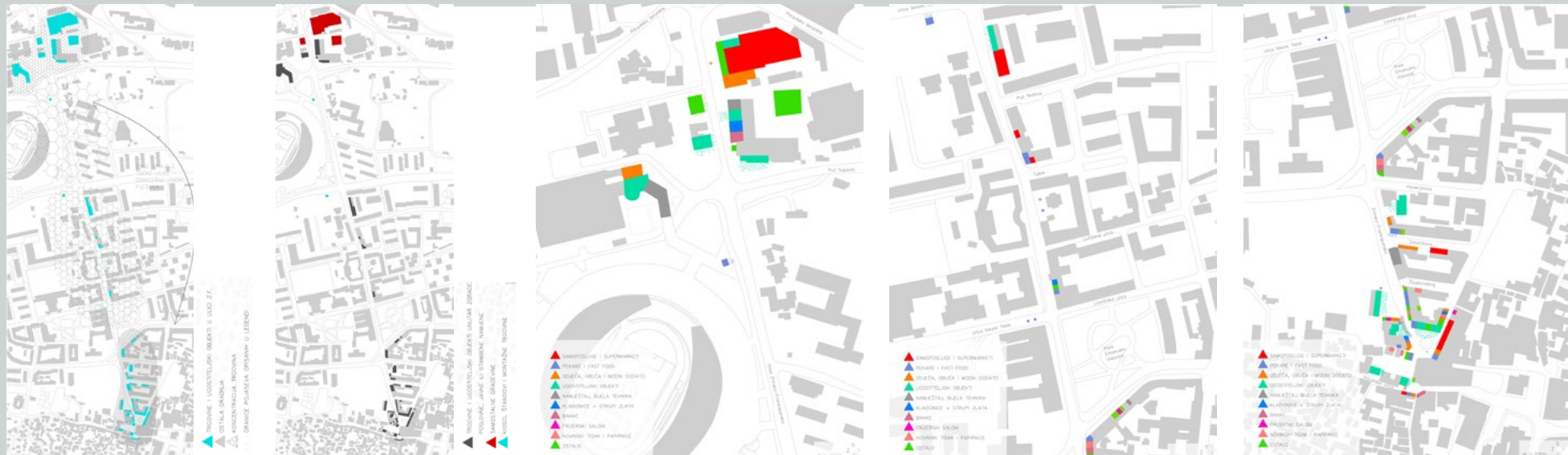
Samostalne građevine – na trgovine i ugostiteljske objekte kao samostalne građevine nailazimo isključivo u sjevernom dijelu, uz vojnu bazu Lora; veći-

nom su to supermarketi s mješovitom, ali pretežito prehrambenom robom.

Kiosci, štandovi i montažne trgovine – kioske možemo naći duž čitave ulice, najčešće uvučene u neiskorištene praznine između postojećih zgrada (pekare i trafike novinskog tiska); štandovi su privremene trgovine koji svakodnevno mijenjaju svoje položaje; uz Cankarevu poljanu mogu se pronaći štandovi s domaćim proizvodima (sir, suhomesnati proizvodi, pečeni kesteni).

Zaključci: koncentracija pješaka je proporcionalna koncentraciji trgovina (izuzetak je dio uz školske ustanove gdje su pješaci i prolaznici daci okolnih škola); dvije krajnje točke su odredišne točke velikog dijela pješaka/prolaznika; trgovine i ugostiteljski objekti su najzastupljenije namjene javnih objekata; karakter ulice se mijenja ovisno o koncentraciji trgovina (trgovine se nalaze u područjima isključivo pješačkog prometa i sporog automobilskeg prometa); trgovine i ugostiteljski objekti su točke okupljanja, mjesta susreta i boravka – generatori grada – točke oko kojih nastaju nova naselja; pozicioniranjem trgovina i ugostiteljskih objekata može se utjecati na ostale prostorne čimbenike (promet, javne površine okupljanja, pješačke rute...).

TRGOVINE I UGOSTITELJSKI OBJEKTI Anka Ban

Kotar Lovret

Stanovnika : 9290

Površina : 1.62 km²

Kotar Grad

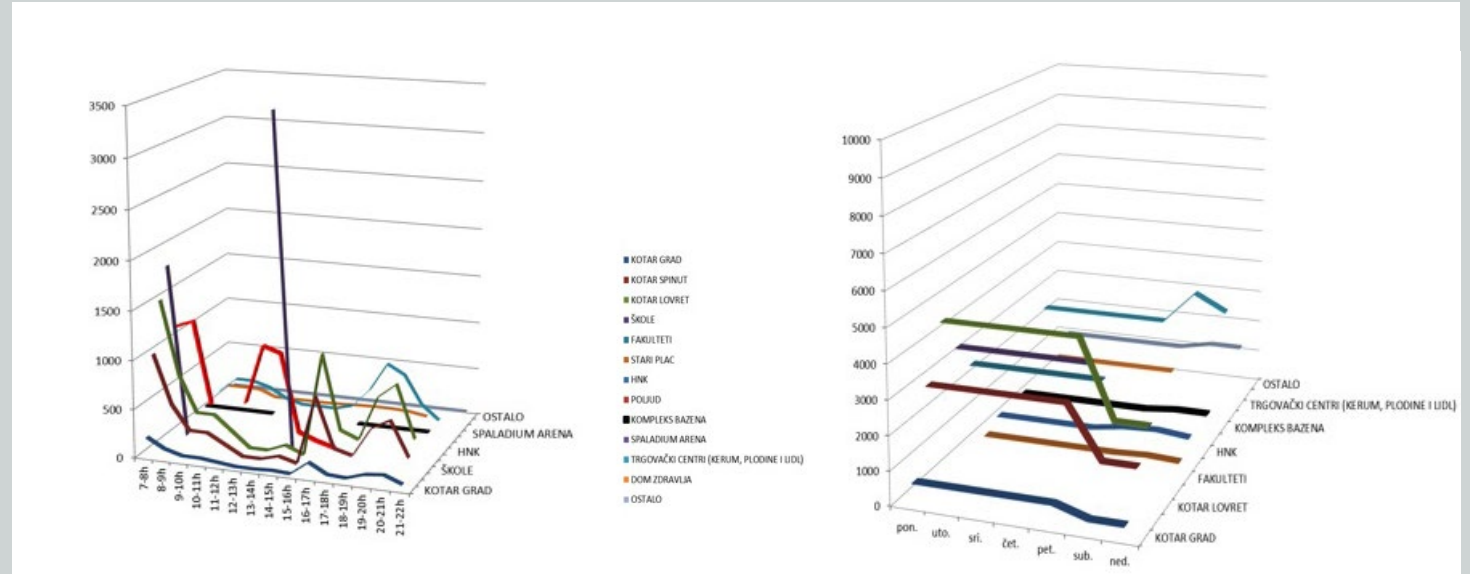
Stanovnika : 7571

Površina : 0.42 km²

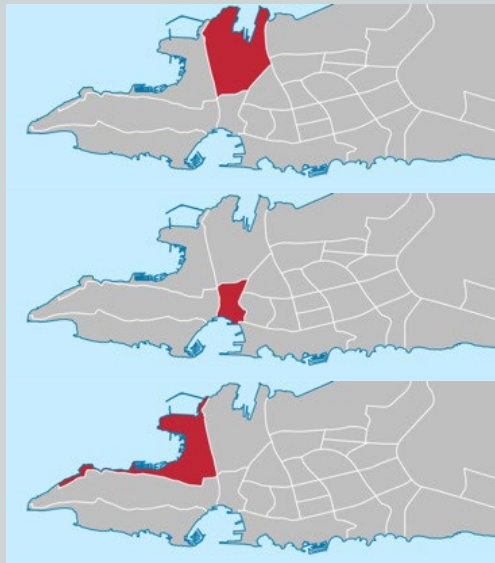
Kotar Spinut

Stanovnika : 8788

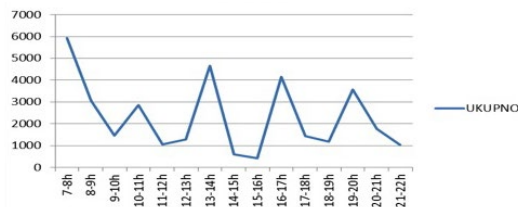
Površina : 1.21 km²

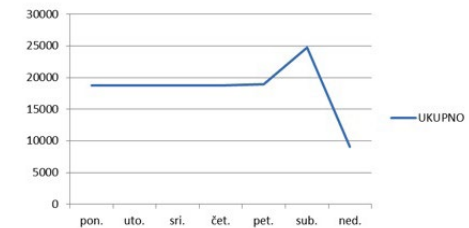
OPTEREĆENJA Nikola Vulić

KORISNIKO ULICE PREMA SADRŽAJIMA	BROJ KORISNIKA PO SATIMA														
	7-8h	8-9h	9-10h	10-11h	11-12h	12-13h	13-14h	14-15h	15-16h	16-17h	17-18h	18-19h	19-20h	20-21h	21-22h
KOTAR GRAD	200	100	50	50	30	10	10	20	10	150	50	40	100	120	50
KOTAR SPINUT	1000	500	250	250	150	50	50	100	50	750	250	200	500	600	250
KOTAR LOVRET	1500	750	375	375	225	75	75	150	75	1125	375	300	750	900	375
ŠKOLE	1805	60		1865			3430	45		1625			1620		
FAKULTETI	1130	1200	350		410	1020	960	160	90	40					
STARI PLAC													300		300
HNK															
POLJUD													300		300
KOMPLEKS BAZENA		50	50	50	50						50	50	50	50	
SPALADIUM ARENA															
TRGOVAČKI CENTRI (KERUM, PLODINE I LIDL)	100	250	250	200	100	50	50	100	300	600	500	200	50		
DOM ZDRAVLJA	100	100	100	30	30	30	30	35	45	50	50	40	10		
OSTALO	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
UKUPNO	5935	3061	1475	2870	1045	1285	4655	610	400	4140	1425	1180	3580	1770	1025

KORISNIKO ULICE PREMA SADRŽAJIMA	DANI U TJEDNU						
	pon.	uto.	sri.	čet.	pet.	sub.	ned.
KOTAR GRAD	600	600	600	600	600	300	300
KOTAR SPINUT	3000	3000	3000	3000	3000	1500	1500
KOTAR LOVRET	4500	4500	4500	4500	4500	2250	2250
ŠKOLE	3430	3430	3430	3430	3430	3430	
FAKULTETI	2600	2600	2600	2600	2600		
STARI PLAC	50	50	50	50	50	100	50
HNK	300	300	300	300	450	500	400
POLJUD						10000	
KOMPLEKS BAZENA	300	300	300	300	300	400	400
SPALADIUM ARENA						5000	
TRGOVAČKI CENTRI (KERUM, PLODINE I LIDL)	2500	2500	2500	2500	2500	3500	3000
DOM ZDRAVLJA	500	500	500	500	500		
OSTALO	1000	1000	1000	1000	1000	1200	1200
UKUPNO	18780	18780	18780	18780	18930	24750	9100

Kontaktna točka T1 (N - posebna namjena, Lora; K5 - pretežito poslovna namjena; R1 - sportsko-rekreacijska namjena, Spaladium Arena) obilježava kraj Zrinsko-Frankopanske: rotor, vojni kompleks Lora (introvertiran, tj. omeđen visokom zaštitnom ogradom) te Spaladium Arena (zahvaljujući svom javnom karakteru potpuno je otvorena prema ulici, sa širokim pristupima) i obližnji trgovački centar (unatoč javnom karakteru, omeđen je parkiralištem i ograđen).

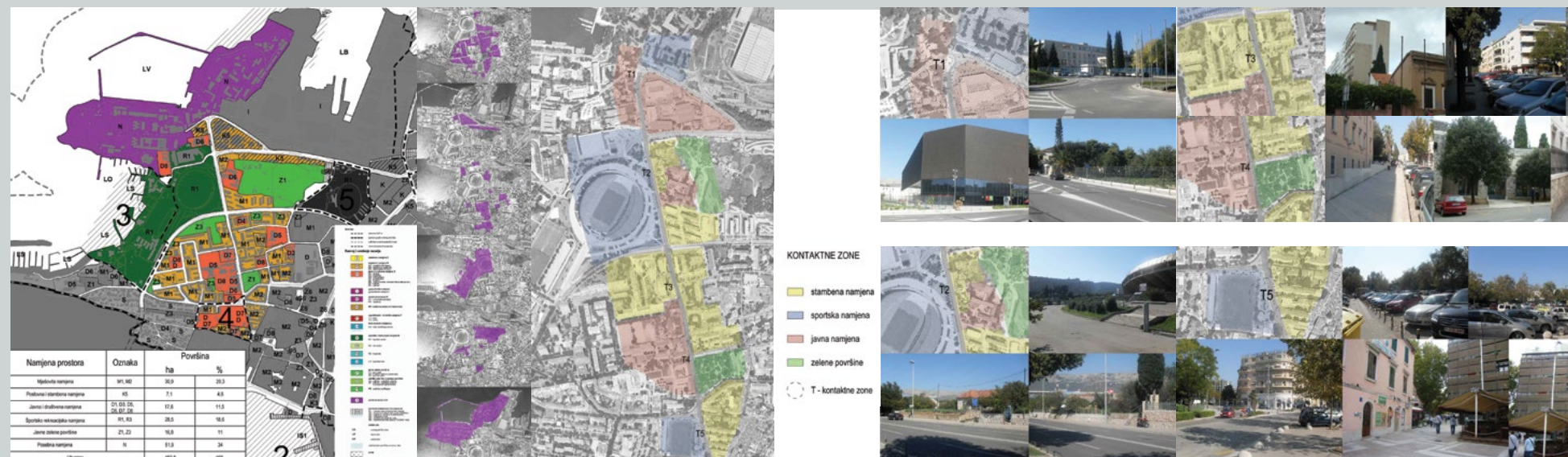
Područje točke T2 (M1, M2 - mješovita namjena; D6 - javna namjena, visoko učilište; R1 - sportsko-rekreacijska namjena, Poljud) – kontaktno područje između ulice i stadiona Poljud – ostvareno je nizom stubišta i razina čime se stvara veliki prsten oko stadiona, koji je, osim u slučaju utakmice, ostatak vremena neiskorišten. Na drugoj strani ulice prisutni su stambena gradnja i visoka učilišta, odignuti od razine ulice, ograđeni zidom visine oko 2 m. Na pojedinim dijelovima zida otvaraju se stubišta, kao poveznice ulice i polujavnih vrtova stambenih zgrada. Pri kraju poteza zgrada prisutne su dvije prizemne ruralne kuće, s ogradnim zidom visokim 1 m i povrtnjakom između ulice i objekata.

Područje točke T3 (M1, M2 - mješovita namjena, Kineski zid; Z3 - javne zelene površine) određeno je pretežito stambenom izgradnjom, raznolike katečnosti.

Točka T4 (M1, M2 - mješovita namjena; Z1 - javne zelene površine; D5, D7 - javna namjena, sklop srednjih i visokih učilišta) obuhvaća središte ulice što se očituje u velikoj količini prostora javnog karaktera: Park Emanuela Vidovića, srednje škole, Arheološki muzej (javni zatvoreni blokovi). Teslina ulica, zatvorena za promet, poveznica je obrazovnih sklopova i ima potencijal ojačati kao njihovo zajedničko dvorište.

Kontaktna zona T5 (M1, M2 - mješovita namjena; D7 - javna namjena, dijelom sportsko-rekreacijska, Stari plac) je spoj Zrinsko-Frankopanske i centra grada, u ekstenziji uz zgradu HNK sve do crkve sv. Frane i Matejuške. Stambene zgrade prema ulici imaju javna prizemlja i stambene katove. Stari plac (kulturno dobro prema GUP-u) ograđen je i, u kontaktu s ulicom, definiran parkiralištem.

KONTAKTNE ZONE Toni Lušić

Spinut : “Kineski zid”:

- : dva stambena bloka orijentirana sjever-jug
- : neposredni kontakt ostvaren jedino prometnim pristupom na Zrinsko-Frankopansku ulicu
- : unutar obuhvata se nalazi zona uredenog zelenila s mješovitom, pretežno stambenom zonom
- : obuhvat je u potpunosti izgrađen
- : nedostaju parkirališna mjesta

Turska kula:

- : na obuhvatu „Turska kula“ se nalaze objekti mješovite namjene, javne površine (planirane za parkovne površine) te visoka učilišta
- : šest stambenih blokova, smještenih na jugozapadu obuhvata, orijentirani su na Zrinsko-Frankopansku ulicu te su od ulice odvojeni zidom od 1.5 m;
- na taj način stvaraju polujavno, zelenilom uređeno, dvorište

- : tri stambena bloka (šest zgrada) smještena istočno, orijentirana na Ulicu Hrvatske mornarice
- : na sjeveru se nalazi objekt visokog učilišta i neuređena zelena površina javne namjene
- : srednja koncentracija stanovnika

Skalice:

- : unutar obuhvata prisutna je izgradnja predviđena mješovitom namjenom, pretežno stambenom
- : blokovska izgradnja, katnost P+3, stambeni suteran (bez javnih sadržaja), interpolirani su privremeni objekti javnog karaktera
- : blokovi su orijentirani na Zrinsko-Frankopansku ulicu, dok se kolni pristup odvija preko pomoćnih ulica – Lovretske, Lučićeve i Table – koje se vežu na Zrinsko-Frankopansku te vode do unutrašnjosti bloka
- : na južnoj strani smješten je Park Emanuela Vidovića
- : visoka koncentracija ljudi i automobila

KONTAKTNE ZONE : Analiza stambene izgradnje Tihomir Nuić

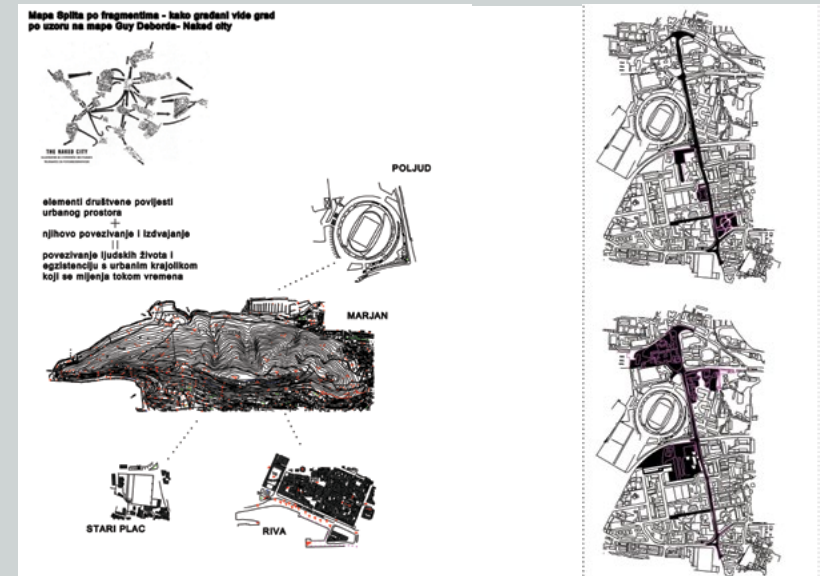
Kako zajednica i profesionalci mogu dotaknuti potencijal povijesnog urbanog krajolika za održavanje (ili oživljavanje) javne memorije? Javnim sastancima; pješačkim rutama; knjigama; stalnim postavom skulptura; ujedinjenjem povjesničara, dizajnera, planera, umjetnika; arhitektonskim očuvanjem?

Kontaktne prostore unutar Zrinsko-Frankopanske ulice mogu se definirati kao prostori bogatog javnog karaktera, poput onih koji obogaćuju urbani društveni život građana – park, muzej, sportsko-rekreacijske površine, uređeni pješački pravci. Sve su to elementi prisutni u ovoj ulici.

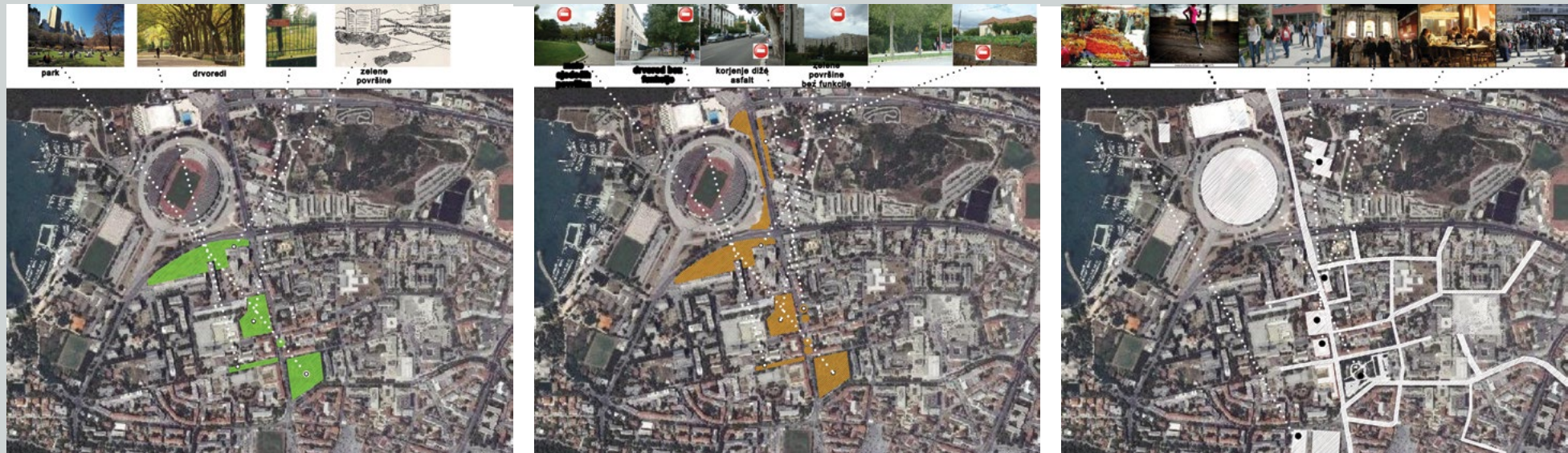
No postoji problem.

Samo zato što se oni nalaze u ulici ne znači da funkcioniraju najbolje za čovjeka.

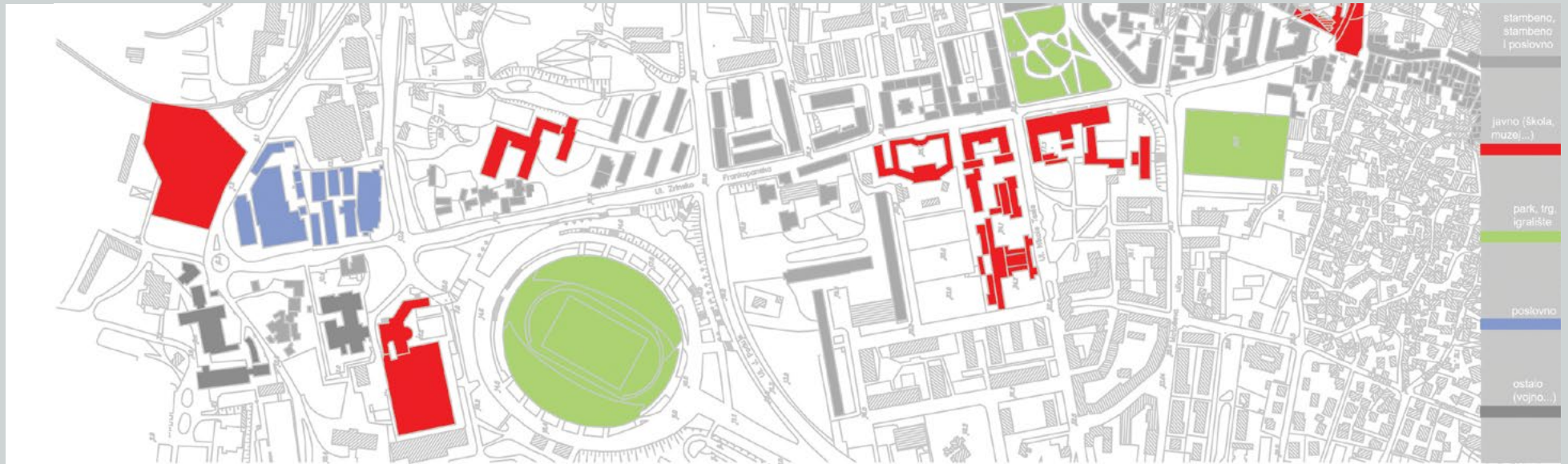
Zadatak je bio naznačiti na karti bitne javne površine kao pozitivne primjere grada, a na sljedećoj karti naznačiti što je potrebno promijeniti. Dolazi do preklapanja.

KONTAKTNI PROSTORI Martina Stipanov

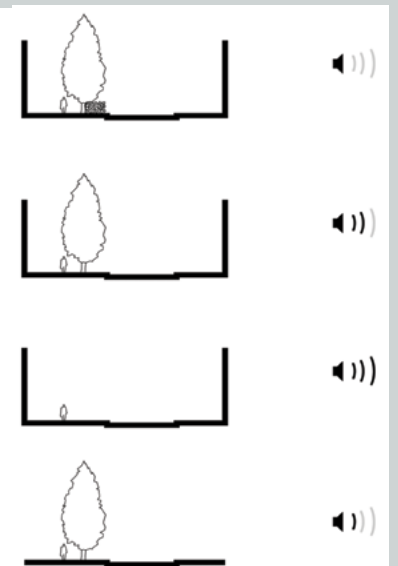
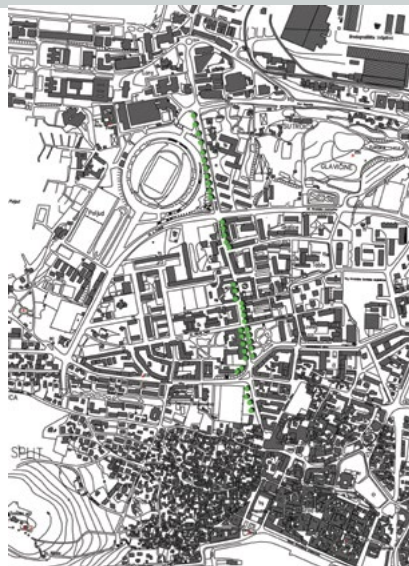

EVIDENTIRANJE PROSTORNIH SLIČNOSTI Jelena Katavić

VISOKO ZELENILO Luka Cvitan

Uzduž Zrinsko-Frankopanske osjetne su zonalne podjele. Grad je rastao raspršivanjem iz stare jezgre (povijesno središte i stara predgrađa), a prsteni tog širenja gotovo su fizički vidljivi. Tako u ovoj ulici nalazimo gustu matricu Velog Varoša te blokove, uglavnom stambenih, zgrada i do tu je struktura djelomično kompaktna. Kako se više udaljavamo ulicom od centra, nestaju pročelja, ulica gubi svoj format te se pretvara u kolnu prometnicu s minimalnim pješačkim prometom. Dakle, ulica ima jak početak, ali ne i završetak, iako ima taj potencijal budući da joj kraj omeđuju gradski stadion i Spaladium Arena, sve u blizini zanimljivog prostora Turske kule – mogućeg rekreacijskog odredišta.

Privremene i nelegalne intervencije:

- : stambena četvrt ruralnog izgleda, neplanski izgrađeno
- : u izrazitom kontrastu s monumentalnošću gradskog stadiona
- : korisni vrtovi u dodiru s prometnom ulicom
- : “rupa” na pročelju (bez javnih sadržaja u ovom potezu)

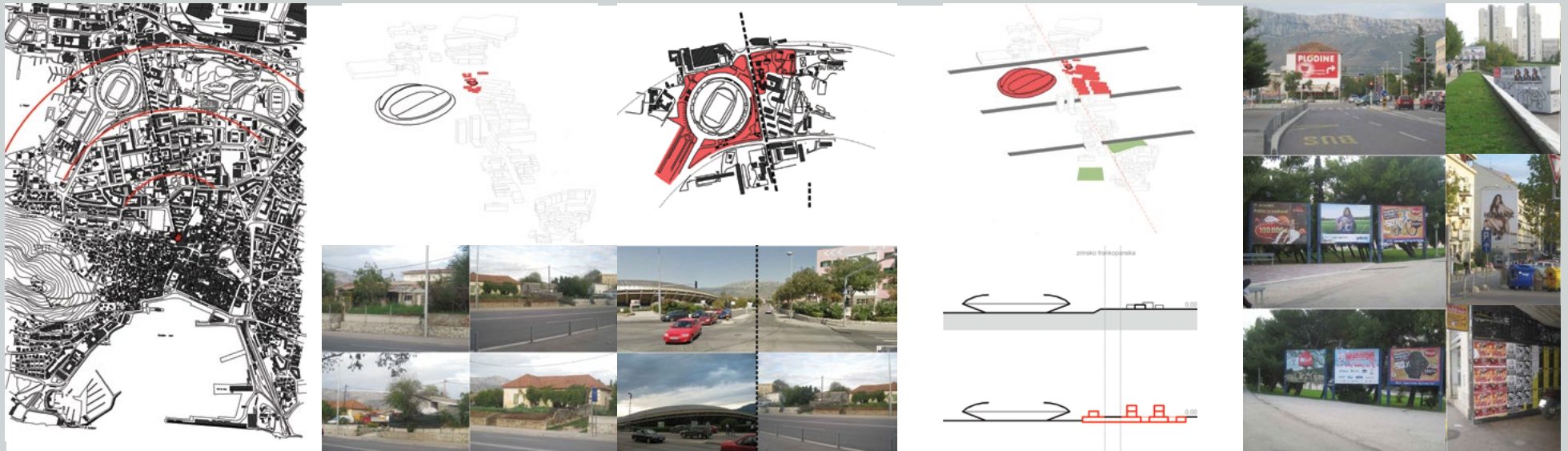
Asimetrija uličnih pročelja:

- : **prazne površine** : parter stadiona i nedefinirana stambena arhitektura na suprotnoj strani ulice
- : **kako povezati dvije strane ulice?** : najprometniji dio Zrinsko-Frankopanske, najbrži promet, najšire trake
- : fizički : podzemno, nadzemno
- : sadržajem : druga strana ulice vs. popratni sadržaji stadiona – povezati cijeli potez u cjelovitu sportsku zonu?
- : **kako izjednačiti važnost pročelja ulice?** : na jednoj strani važni gradski stadion, na drugoj stambena arhitektura (dio planski, dio neplanski izgrađena) te par javnih zgrada (škole)

Površine za oglašavanje:

- : u ulici i širem kontekstu ulice oglašavanje se proteže od jumbo plakata u prometnoj zoni do plakatima oblijepljenih pročelja karakterističnih za centar grada

RAZNE TEME Anđela Marinović

Kiosk is a small, separated garden pavilion open on some or all sides.

Od 13. stoljeća do danas kiosk se razvio i preuzeo mnoge funkcije, ali i dizajn se znatno promijenio. Postoje razne vrste kioska: za prodaju novina, slatkiša, brze hrane, informacijski kiosk, elektronički kiosk, *self-service* kiosk (tele kiosk, bankomati, foto kiosk, kiosk za karte, *check-in* kiosk...)

1-4 : štekati kafića: Iako ne spadaju u kioske, štekati utječu na ulicu i odnos prolaznicima. Razlika je u tome što kiosci najčešće ne zadržavaju korisnika, a štekati da. Ovi štekati su na povoljnom mjestu jer se nalaze u svakodnevno korištenoj ulici kroz koju struji velik i raznolik broj pješaka, a nema kolnog prometa. Štekati su korišteni i danju (najviše poslovni ljudi, stanari, školarci) i noću (kazalište, mladi, stanari). Koriste ih u većim grupama i ljudi prije i poslije utakmica i većih događanja.

5, 10, 13 : kiosci Slobodne Dalmacije: U kioscima ove vrste prodaju se osim novina, što im je primarna funkcija, i hrana, piće, darovi...

6 : kiosk Hrvatske lutrije: Koristi se za prodaju listića za igre na sreću.

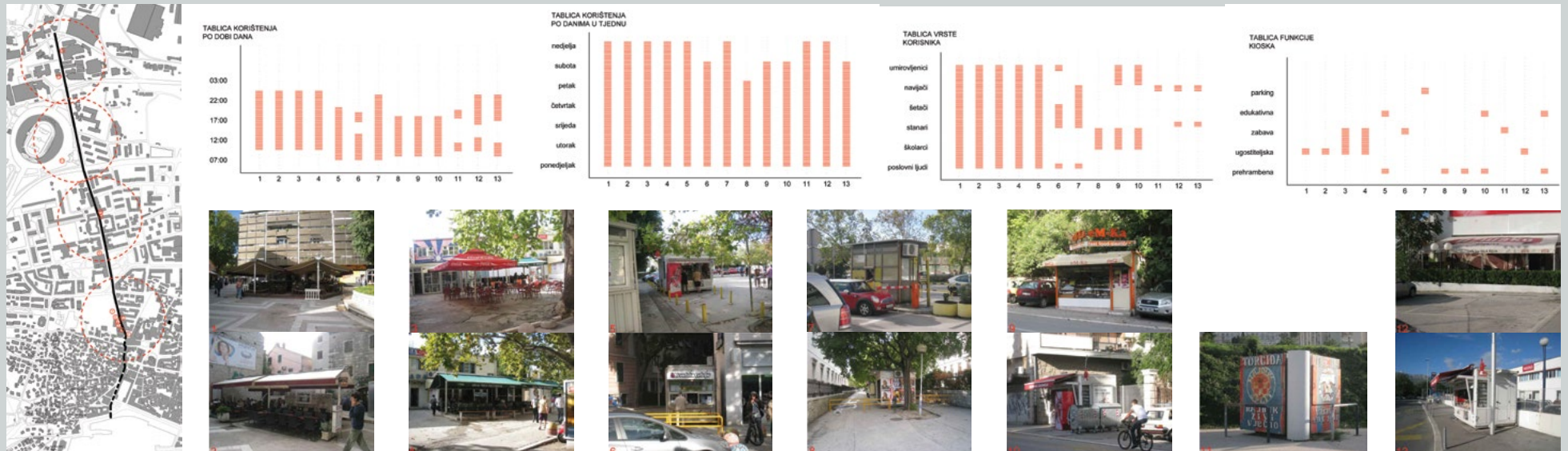
7 : kiosk - naplatna kućica: Koristi se za naplaćivanje usluge parkiranja.

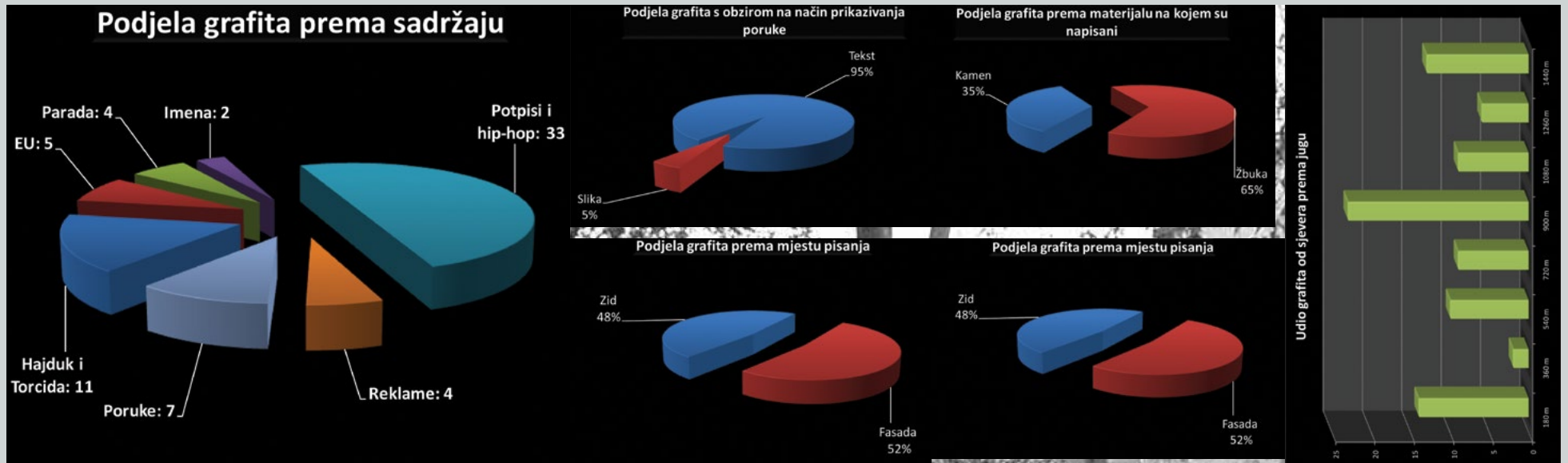
8, 9 : kiosci za prodaju pekarskih proizvoda: Nalaze se na izvrsnom mjestu jer su u blizini škole i stambene zgrade, stoga su vrlo posjećeni.

11 : kiosk za prodaju karata za događanja na gradskom stadionu na Poljudu: Otvoren je samo u vrijeme sukladno planiranim događanjima, a ostatak vremena je zatvoren. Prekriven je grafitima navijačkog karaktera. Ne nalazi se direktno na Zrinsko-Frankopanskoj ulici, ali svojim prometom utječe na nju. Koriste ga najčešće navijači.

12 : štekat kafića: Položaj ovog kafića nepovoljniji je s obzirom na one postavljene na početku ulice jer nema dobar omjer prometa i vremena korištenja.

KIOSCI Anamarija Katunarić

GRAFITI KAO URBANI FENOMEN Josip Matijević

8/2008. : Amerikanci će puniti dvoranu u Lori: „Zainteresirane kompanije osiguravale bi sedamdeset do sto događaja godišnje, a dvorana bi se punila s tri do sedam tisuća ljudi po događaju. (...) Dvorana u Budimpešti, čiji je operativni konzultant pozvan kao konzultant za gradnju u Lori, ima oko dvjesto događaja godišnje. (...) Da dvorana počne donositi dobit, trebat će tri do pet godina. Andrino Petković se nada da će se do tada poboljšati hotelska ponuda i prometna infrastruktura. (...) „Jednu 15-minutnu šetnju od Rive završit ćete s jednako atraktivnim gradskim prostorom - sportskom dvoranom. To je nevjerojatan doprinos upravo na trasi antičke centurijacije, a to je Zrinsko-frankopanska,, smatra Dražen Pejković.”¹

8/2011. : Između Škvera i Lore Spaladium Arena krpa kraj s krajem: „Dok se kompleks dvorane u cijelosti ne izgradi, uključujući i poslovni toranj, teško se može očekivati pozitivno poslovanje - kaže nam Srđan Žižak, direktor 'Spaladium Arene', koji ovaj veliki objekt, uz pomoć Grada Splita, teškom mukom održava na životu.”²

12/2006. : Lora: „Lora je do danas ostala (kao što je i bila) zabranjeni vojni grad iz žice, razvlašteni komad obale otet urbanom kontinuumu. (...) Razlika je tek u tome što uz veliki kameni gat nema "ponosne flote" JRM, nego su tu tek ostaci ostata-

i vrata te dobavljanja opreme za električnu, hidrantsku mrežu, generatorske i vodovodne instalacije.”⁵

9/2012. : Nakon više od 25 godina ukida se „Prometova” linija broj 4 na relaciji Brda-HNK-Brda: „Od stanice Lovrinac do stanice Sukošan u Ulici Domovinskog rata (kod Zagrebačke banke), trasa je nepromijenjena, a dalje linija prometuje trasom bivše linije broj 4, nastavljajući prema Brdima, bez skretanja u Ulicu Hrvatske mornarice. Dakle, nova linija broj 3 više neće prometovati prema Lori. Linija broj 17 više neće prometovati Gundulićevom i Zrinsko-Frankopanskom ulicom do Spinuta, već će iz Ulice Domovinskog rata skretati u Ulicu Hrvatske mornarice, nastavljati do Lore, tamo će se okrenuti i nastaviti prema Spinutu. U povratku prema Trsteniku linija opet skreće u Loru, okreće se i Ulicom Hrvatske mornarice prometuje do Domovinskog rata, odakle nastavlja starom trasom do Trstenika.”⁶

2/2010. : Na izlet u Salonu s mobilnim vodičem: „Ako ste i vi kojim slučajem naumili prošetati Salonom uz stručnu pripomoć vodiča, trebate najprije u Arheološkome muzeju u Splitu kupiti HT-ovu karticu s PIN-om za 39 kuna i uzeti prospekt s numeriranim najznačajnijim lokalitetima, odnosno tlocrtom cijelog

EVIDENTIRANJE PODATAKA IZ ELEKTRONIČKIH MEDIJA Josip Malenica

ka flote akoštani uz tužni, prazni mul. Lora još uvijek ima sportske terene, atletsku stazu, planetarij, učionice, dormitorij. Ali, nema više libijskih studenata, nema broda Galeb, niti školskog jedrenjaka - tu je tek tužna ljuštura omeđena žicom.”³

6/2001. : Iz klupa na navoze: „Industrijska škola će raspisati natječaj za upis 120 učenika deficitarnih brodograđevnih zanimanja, na inicijativu splitskog škvera. Prvi put poslije sedam godina budući će srednjoškolci učiti za brodocjevare, brodomehaničare, brodomontere i elektrozavarivače, a po završetku obrazovanja svi će imati siguran posao u Brodosplitu.”⁴

8/2000. : Propast MIS-ova carstva: „Poljudska ljepotica”, prekrasna „školjka”, jedan od najljepših europskih stadiona, i tko zna kako smo ga svojedobno zvali i tepali mu, postala je prava sirotica. (...) Vatrodojavni sustav i hidrantska mreža su totalno zapušteni i nikako ne zadovoljavaju uvjete. (...) Detaljnijim pregledom ustanovljeno je da je za osnovne investicijske zahvate na stadionu potrebno sanirati čak trinaest bolnih točaka, od dotrajalog pokrova od Lexana (jedan se komad za posljednjih bura odvojio i pao na prazne tribine), sanacije rešetkaste konstrukcije, rješavanja pukotina na nosačima, postavljanja novih ograda

zdanja. Nazovite zatim 0800 1213, ostružite PIN s kupljene kartice i ukucajte broj pa odaberite turu 304, šetnju Salonom, ali i jezik, za sada hrvatski ili engleski.”⁷

9/2010. : Splitski Arheološki muzej zaboravio svoju 190. obljetnicu: „To je najstariji muzej u Hrvatskoj, ali i u ovom dijelu Europe. U gradovima koji, poput Splita, imaju sreću da im iz svakog grma viri neki komad povijesti, nisu rijetke prilike da institucije i organizacije slave vjekovne obljetnice. (...) U 1700 i koju godinu grada pod Marjanom ljudi su se relativno rano osvijestili i počeli otvarati crkve, knjižnice, gimnazije, ribarnice, bolnice i druga čvrsta stjecišta civilnog života u gradu. Na ovim smo stranicama pisali neki dan kako je 100. obljetnica hrvatskog filma prošla nečujno, premda je mogla biti obilježena na splitskoj rivi gdje su publiku pronašle prve snimke sokolskog sleta, u kameri Josipa Bepa Karamana. (...) A nema tome puno, propustili smo obilježiti još jedan, sigurno ne manje važan, rođendan. Naime, Arheološki muzej u Splitu 22. kolovoza trebao je proslaviti 190 godina od osnutka.”⁸

12/2011. : Hajdukov Stari plac je zaštićeno kulturno dobro: „Premda se posljednje vrijeme u Splitu spominjao projekt prenamjene Hajdukovog Starog placa u režiji splitskog gradonačelnika Željka Keruma, taj prostor ima status zaštićenog kulturnog dobra.”⁹

STUDENSKI PROJEKTI : STUDENT DESIGNS

Prevelika zavisnost o osobnim automobilima i gradska koncentracija korištenja su inkompatibilni. Moramo dati prednost jednome od to dvoje.¹ Zagušenost automobilima i njihovo pretjerano korištenje stvaraju manje pogodne uvjete za njihovo korištenje.²

Sve veći porast automobila u gradu i zagušenost automobilskim prometom problem je za koji ne postoji strategija koja će to riješiti u kratkom roku i dati neke dramatične rezultate. Taktika koja bi bila najpogodnija je da damo mjesta onim potrebama grada koje su kompetitivne s potrebama automobilskog prometa, odnosno da stvorimo bolje uvjete za alternativne metode kretanja.³ Na taj način jedno potiskuje drugo. Potrebno je stvoriti uvjete za veću i raznovrsniju upotrebu pločnika te unaprijediti kvalitetu pločnika u korist kvalitete gradskog života. To bi automatski smanjilo kolnu prenapučenost.⁴

Isto tako potrebno je poticati interaktivno korištenje različitih vrsta prijevoza gdje je to ostvarivo. Jedan od takvih koncepata je *shared space*⁵ čija je osnovna značajka umanjivanje demarkacije između automobilskog prometa i pješaka, na način da se uklone elementi kao što su rubnjaci i ostale margine koje definiraju elemente gradskih prometnica.

Ponekad je veza između potpuno marginalnih mjesta, gdje je izostavljena akumulacija objekata, toliko jaka da su takvi prostori najbolji za susrete i boravak ljudi.⁶ Takva mjesta stvaraju pristupe i poveznice i imaju dinamički odnos između njih samih i, što je najvažnije, između aktivnosti koje povezuju. Ova dinamika izgrađuje grad.⁷

SHARED SPACE : Izmjena hijerarhije korisnika ulice Anka Ban : Vana Haklička : Dora Popić

Problemi zatečenog stanja

- : onemogućeno kontinuirano kretanje za sve vrste prometa
- : kaotično ispreplitanje raznih vrsta prometa
- : ugroženost svih sudionika u prometu
- : neuravnoteženo korištenje ulice tijekom različitih perioda dana
- : nejednaka koncentracija korisnika na pojedinim segmentima ulice

Ciljevi

- : redukcija prometa osobnih automobila
- : poticanje alternativnih metoda kretanja (pješači, biciklisti, sportski rekreativci)
- : regulacija svih vrsta prometa uvođenjem odgovarajuće infrastrukture
- : raznovrsnija upotreba pločnika – za kretanje, zadržavanje, odmaranje

Koncept

- : uvođenje pojma *shared space*
- : promjena režima korištenja uvođenjem nove signalizacije
- : umjesto velikih gesti, malim intervencijama mijenjanjaju se navike i ponašanje ljudi te, naposljetku, režim korištenja ulice

Koncept se primjenjuje na cijelu dužinu ulice, a odabrani segment za detaljniju razradu je dio od križanja Zrinsko-Frankopanske s Matoševom do križanja s Ulicom Hrvatske mornarice. Taj segment je odabran jer je navedena problematika najizraženija u tom dijelu ulice.

PRIKAZ KONCEPTA

ZATEČENO STANJE

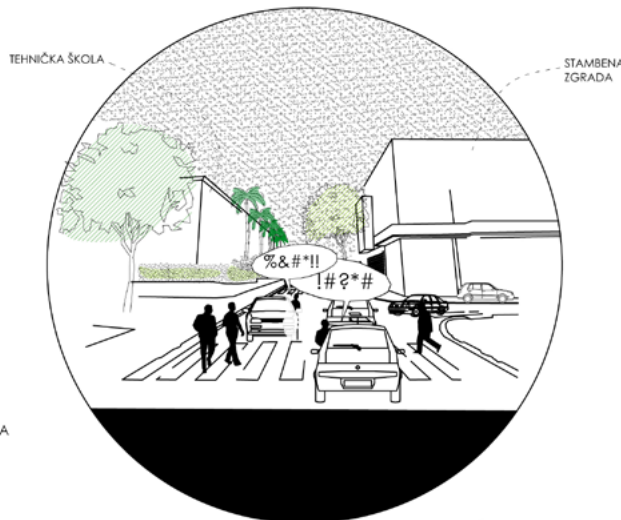
SCENARIJ KORIŠTENJA ULICE ZA VRIJEME RADNOG DANA

_KAOTIČNO ISPREPLETANJE RAZNIH VRSTA PROMETA

_UGROŽENOST SVIH SUDIONIKA U PROMETU

_ZAGUŠENOST ULICE AUTOMOBILIMA (ŠTO PARKIRANIM, ŠTO ONIMA U VOŽNJI)

_ONEMOGUĆENO KONTINUIRANO KRETANJE ZA SVE VRSTE PROMETA

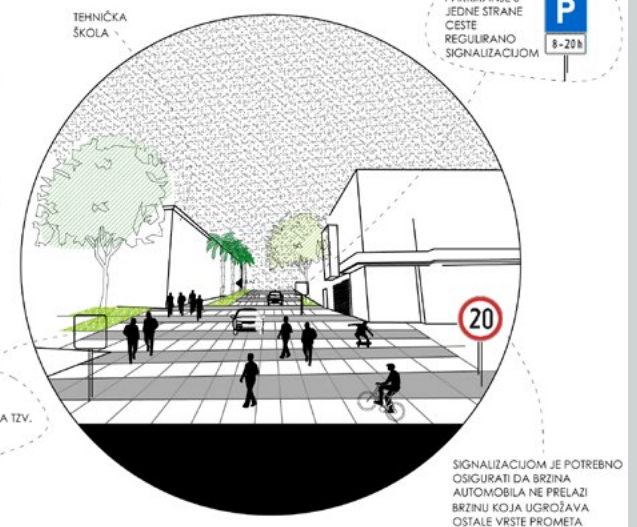

SKICA PROJEKTIRANE SITUACIJE

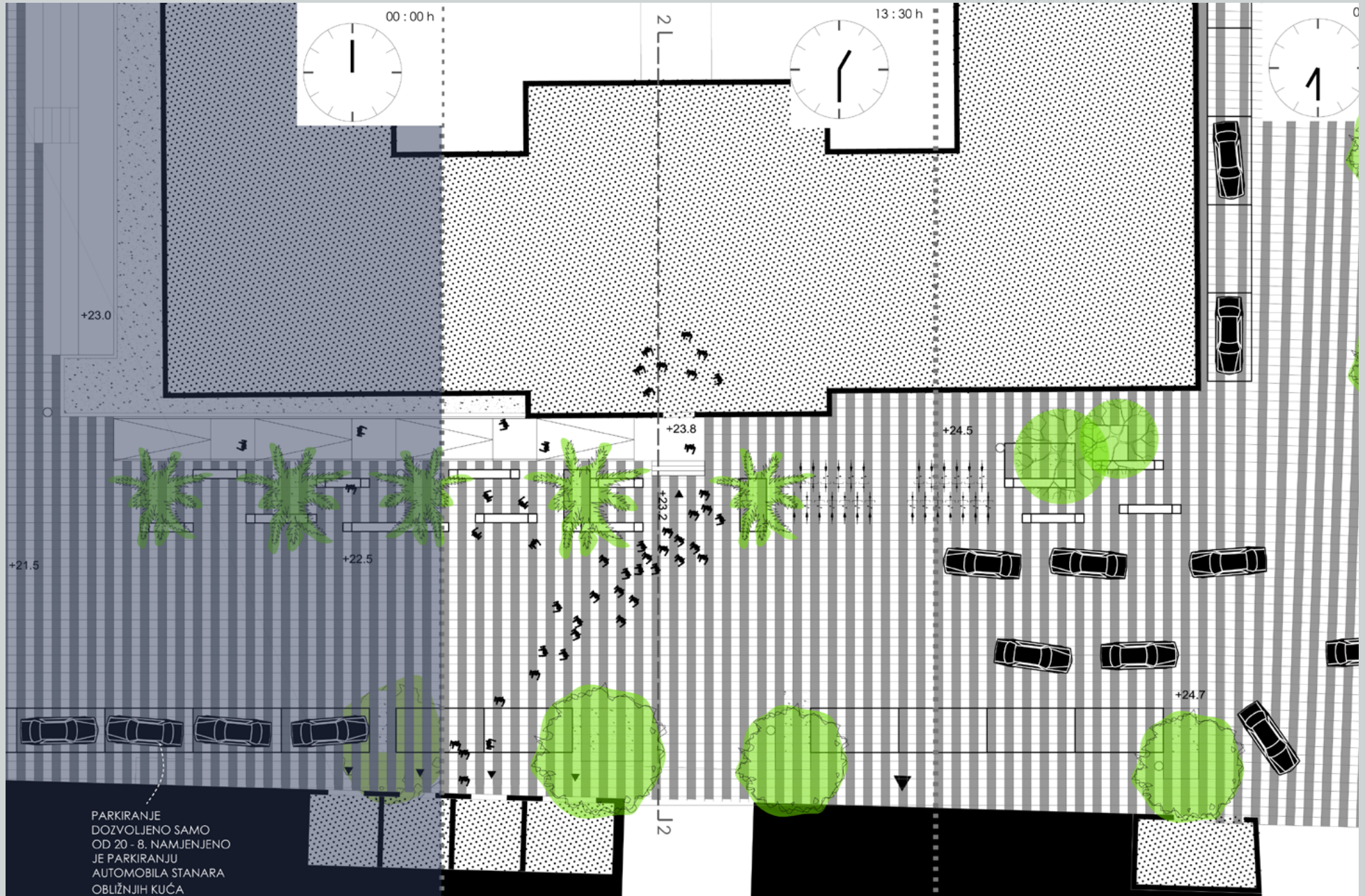
_UVODENJE SPECIFIČNOG UREĐENJA PARTERA Tzv. SHARED SPACE

_REDUKCIJA PROMETA OSOBNIH AUTOMOBILA

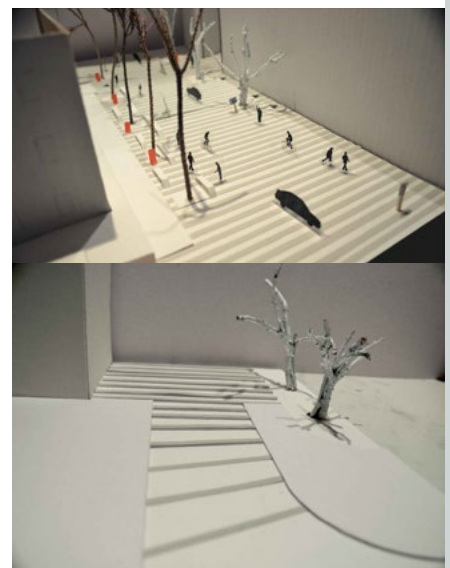
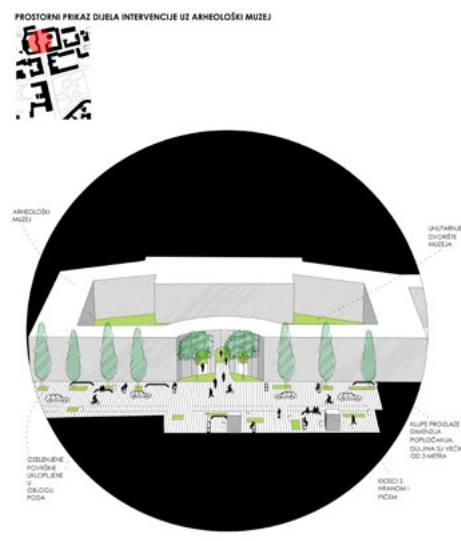
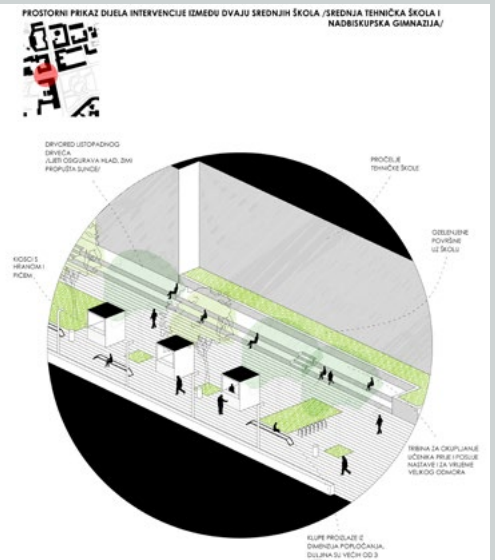
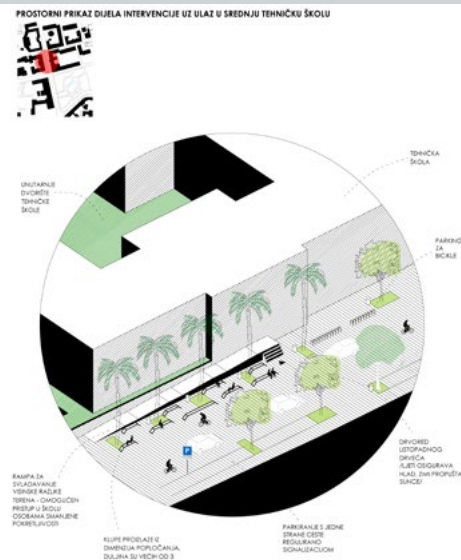
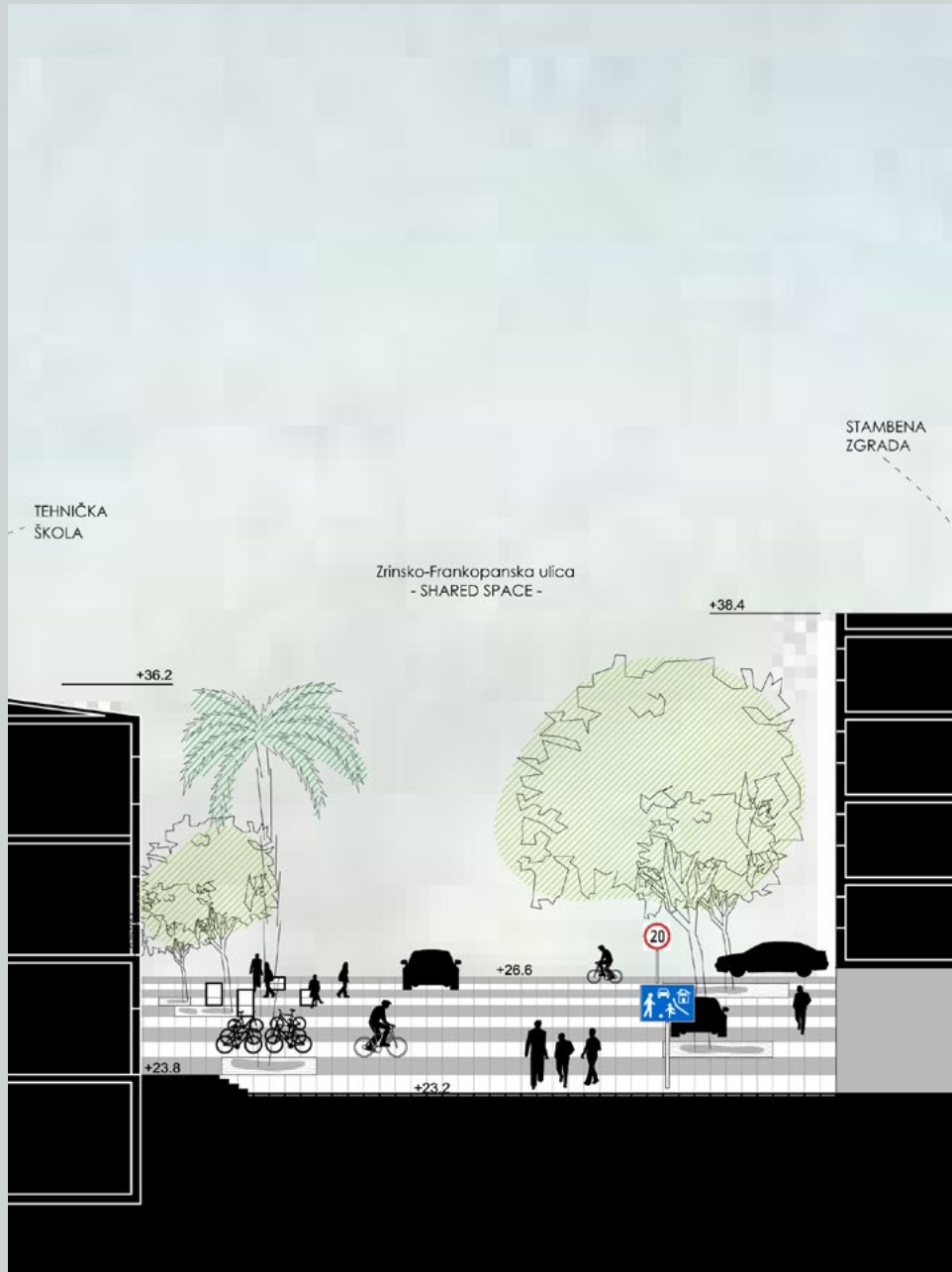
_POTICANJE ALTERNATIVNIH METODA KRETANJA (PJEŠAČI, BIKIKLIŠTI, SKATERI)

... (nema) arhitekture bez programa, radnje, događaja; arhitektura nikada nije autonomna, nikada čista forma te nije stvar stila pa se ne može svesti na jezik.¹

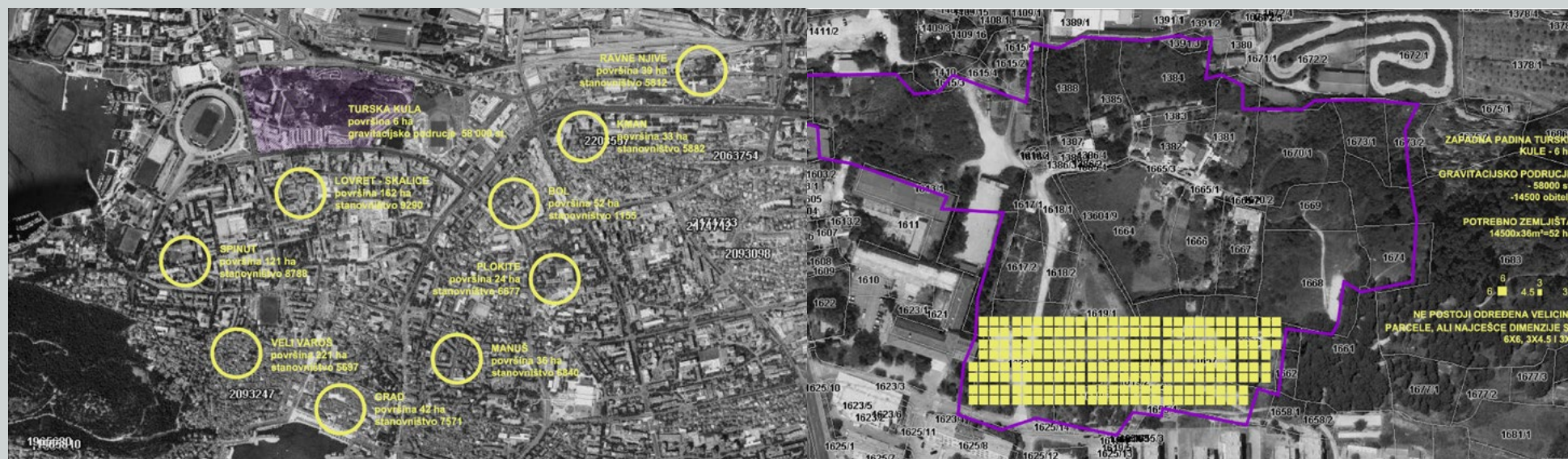
Projekt splitskog buvljaka i zajedničkog vrta prvenstveno nas je zanimao kao način privremenog korištenja lokacije u svrhu aktiviranja i suradnje građana u formiranju života grada. Pritom smo odabrali dvije lokacije koje su već kultne u slici Splita, bilo na pozitivan ili negativan način, smatrajući da nisu dovoljno aktivne i, što je najbitnije, da nisu aktivne na način od kojeg bi grad i građani imali koristi. Javni prostor trebao bi pripadati svima i koristiti različitim društvenim grupama i pripadnicima subgrupa, omogućavajući im da javni prostor kao takav uistinu zaživi, a ne da postoji samo kao fraza ili, u slučaju Poljuda, ikonička zgrada koja tristočetdeset dana godišnje zjapi prazna. Zbog toga smo se odlučili na vrlo "prizemne" sadržaje: uzgajanje voća i povrća, razmjenu dobara i, naposljetku, relaksaciju u vidu rada na zemlji koja se često ne povezuje sa životom u gradu.

Učeci iz takvih, vrlo elementarnih seoskih i mjesnih zajednica, nastojimo implementirati osnovne potrebe ljudi s izrazito urbanom situacijom i dobiti jednu posve novu scenu, podložnu promjenama te različitoj reakciji i angažmanu građana.

Only the sensibility of the picturesque allows us to observe this territory with new eyes (it corresponds today with our sensibility).²

Tako zelenilo i javne površine više nisu samo element zaštite, odvajanja ili monotoni faktor kao u razdoblju moderne, već su heterogeni, nude gradu hibrid između vrta i parka, grandioznog javnog prostora i tržnice/buvljaka te u velikoj mjeri prepuštaju krojenje daljnjeg razvoja reakciji korisnika tog prostora. Kako ovim intervencijama samo "oblikujemo uvjete mogućih događanja, a ne uvjetujemo oblikovanje"³, konačan rezultat je nepredvidiv. Zbog toga svaki korak koji je napravljen unutar gradske strukture može biti poništen, vraćen u prvobitno stanje bez oštećenja tkiva grada, ali i prihva-

URBANI VRT I BUVLJAK Anita Karaman : Filip Kobzinek

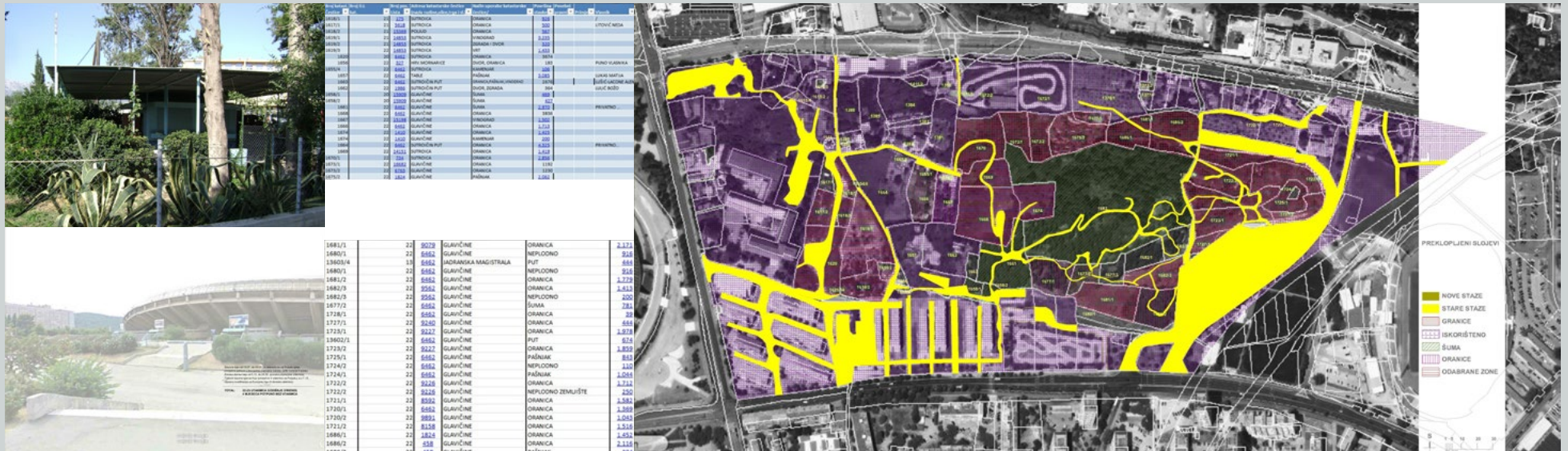
ćen kao privremena namjena koja će postati trajna. Intervencije su samo okidač u prostoru, poziv da se poznati prostori promotre na drugačiji način, kritičkim očima. Postavljen je koncept proizvodnje, razmjene dobara i participacije građana u razvoju tog okidača, no konačni rezultat, pa i samo oblikovanje prostora, ostaje neizvjesno oviseći, dakako, o snazi nove ideje koju arhitekt unosi u prostor, ali i o socijalnoj situaciji, klimi, voljnosti sugrađana da surađuju i komuniciraju te poštuju, ne samo prostor grada, nego i jedni druge (uređenje i održavanje vrtova, poštivanje tuđeg teritorija, organizacija teritorija na području buvljaka, aktivnost različitih skupina u održavanju različitih događanja na zadanim lokacijama...). Ove klice svojevrsan su test građanima.

...dva uzajamno isključiva faktora: prostor i njegova namjena, tj. koncept prostora i iskustvo prostora:

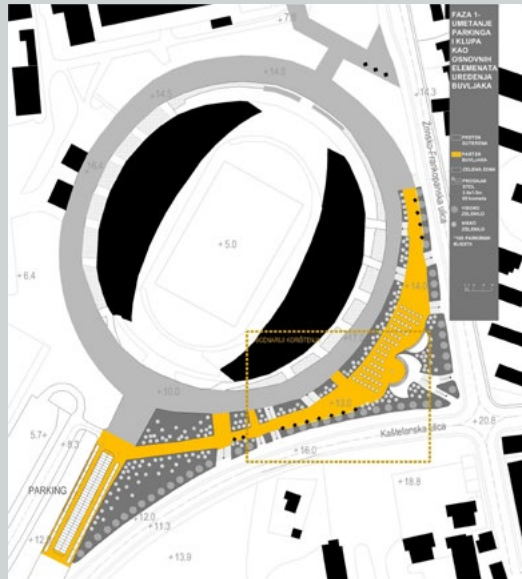
a) nema uzročno-posljedične veze između koncepta prostora i iskustva prostora ili između gradnji i upotrebe ili prostora i kretanja tijela u njemu; b) susret tih uzajamno isključivih čimbenika može biti ili prepun užitka ili izuzetno nasilan.⁴

U "javnim gradovima", gdje se urušavaju državni modeli skrbi, često smo suočeni s negativnim značenjem ili paradoksom termina javno – javni prostor ne nastaje kroz kolektivni angažman, a stanovništvo ga doživljava tek kao fizičku okolinu, opremu ili servise o kojima brigu vode javne institucije. Takav stav potiču i same institucije isključujući građane iz procesa donošenja odluka i sprečavajući ih da sami vode brigu o zajedničkim prostorima koje međusobno dijele, ali ih ne posjeduju.

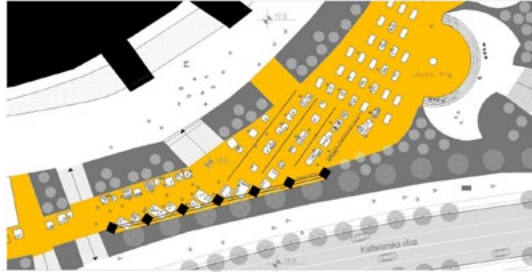
Elena Marchigian

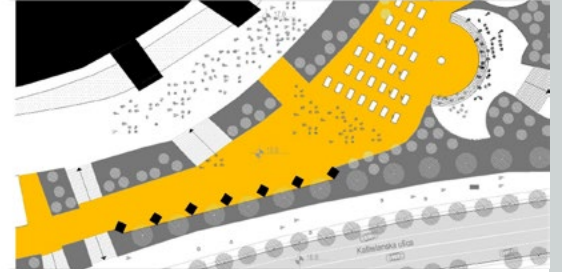

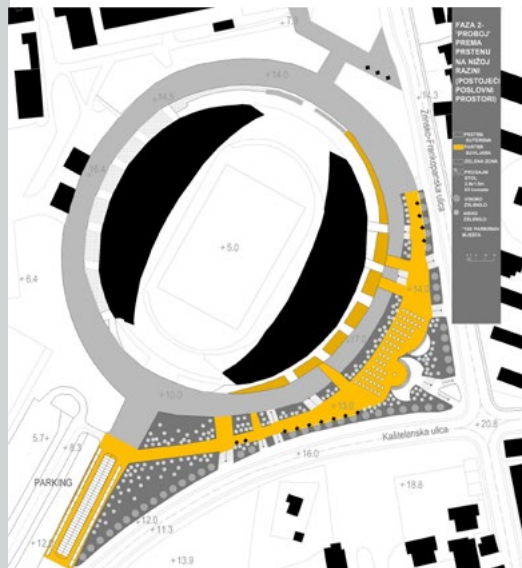
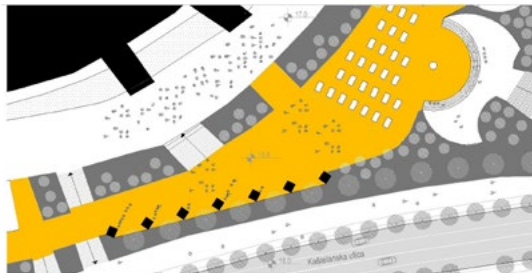
- SCENARIJ 1-BIVLJAK
- PRISTEN BUTERENA
  - PARTER BIVLJAKA
  - ZELENA ZONA
  - PRODAJNI STOL
  - PRODAJA NA PODU
  - VISOKO ZELENILO
  - NISKO ZELENILO

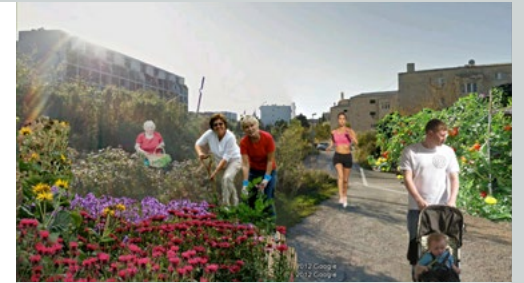

- SCENARIJ 2-GRADSKI PROSTOR: ULOŽNE, NASTUP, SPORT...
- PRISTEN BUTERENA
  - PARTER - TRG
  - ZELENA ZONA
  - STOL ZA ULOŽNE, BAH, PING-PONG (2 x 15m)
  - VISOKO ZELENILO
  - NISKO ZELENILO

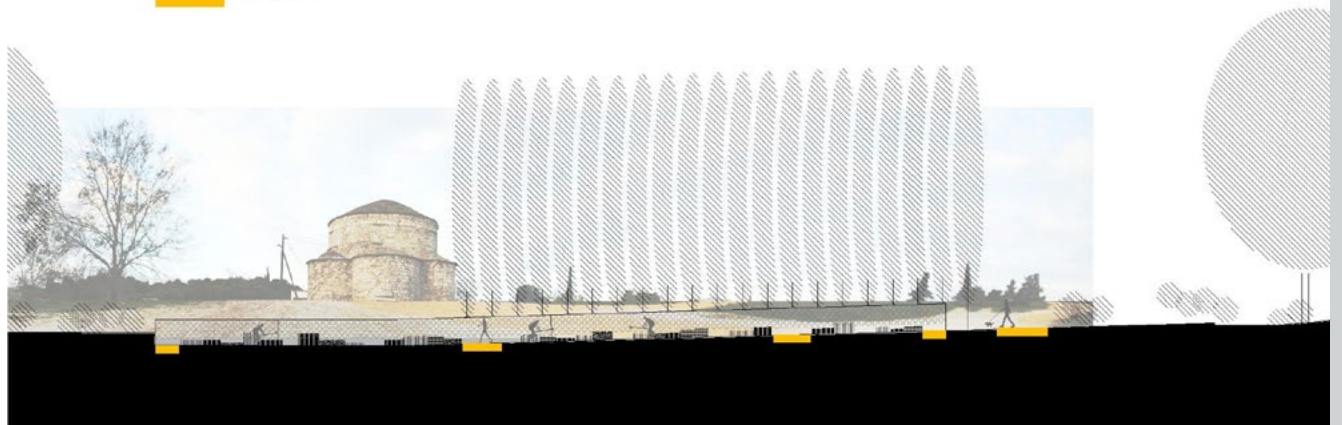
- SCENARIJ 3-UTAMICA
- PRISTEN BUTERENA
  - PRILAZNA ZONA
  - GRAD-STADIJON
  - ZELENA ZONA
  - HRANA I PIĆE
  - PRODAJA KARATA
  - VISOKO ZELENILO
  - NISKO ZELENILO

PRESJEK PREDLOŽENE ZONE A

STAZE

The problem was-and is-that it remains completely unclear what exactly would take place in this empty space.¹

Ovaj uvodni citat se kroz sve članke iskristalizirao kao amblematska suština ovosemestralnog zadatka. Naime, kroz gotovo sve analize Zrinsko-Frankopanske ulice dalo se bez ikakve dvojbe utvrditi da u jednoj točki ta ulica postaje prazan prostor koji curi te se prestaje doživljavati kao ulica. Taj nagli prijelaz sjeverno od križanja s Ulicom Hrvatske mornarice teško da se može objasniti manjkom sadržaja (gradski stadion Poljud, bazeni Poljud, srednje škole, Spaladium Arena), no u pitanju je način aktivacije i korištenja istih, a posebice okolnih prostora.

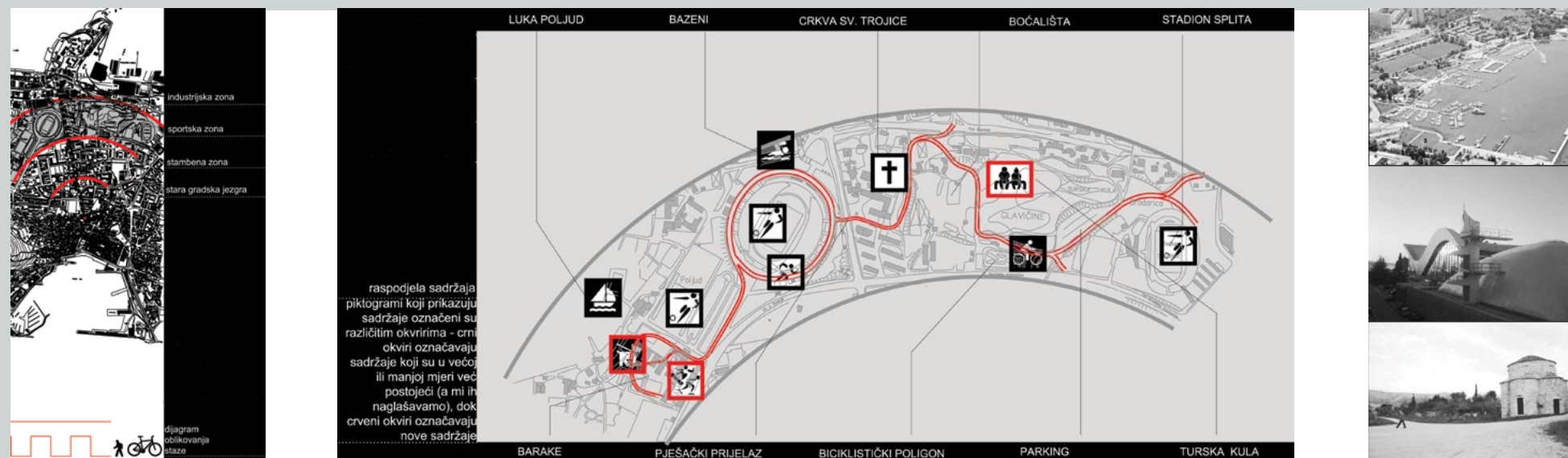
The Post-it state have no predominant codification: they are vacant lots, residual spaces around the communication systems, kinds of dikes around urbanized zones-spaces the planner's gaze left untouched.²

Giovanni la Varra u svome članku o takozvanim *Post-It* prostorima navodi da u današnjim gradovima veliku vrijednost i važnost nose upravo takvi prostori. Te "greške" gradskih planera su prostori koji su ostali neisplanirani i koji su tijekom vremena kao takvi prihvaćeni od strane građana jer su se pokazali višenamjenskim – ovisno o potrebama korisnika, vremenu korištenja i drugim faktorima, oni se stalno koriste i obogaćuju gradski život više negoli većina planiranih javnih sadržaja.

New collective spaces are joining the network of public spaces that connote the historical city, and the network of public places that punctuate the density of the contemporary city, which is characterized by planned diffusion, and extension of relations, an attachment to communication network.³

Promatrajući Zrinsko-Frankopansku ulicu u segmentima (počevši od stare gradske jezgre, preko stambenog segmenta, sportsko-rekreacijskog te voj-

POST-IT : Održavanje javnih praznina Jelena Katavić : Josip Matijević : Anđela Marinović

No, isto tako stoji činjenica da koliko god planirali i koliko god scenarija stvarali, područja ljudskog interesa nastaju na nepredvidim mjestima.⁷ Kao što Zardini govori o Dusseldorfu⁸, isto vrijedi za Split koji niti je kompaktan grad (s obzirom da je u pitanju relativno mali grad, urbanistički gledano on je prepun problema, s jako malo zadovoljavajućih cjelina), niti je kontinuiran. Različite gustoće i praznine stalno se izmjenjuju. Grad je ovdje opisan konceptom gustoće, a ne konceptom kompaktnosti i upravo ta gustoća daje fluidnost urbanom tkivu jer je jedini dijalog između elemenata koji su u suštini potpuno nepovezani, zahvaljujući CIAM-ovskom tipu planiranja u vidu solitera, blokova koji su se više bavili parcelom negoli cjelokupnim urbanim kontekstom. No, ta gustoća je u konačnici dala tu prihvatljivost heterogenosti gradske zbilje.

Exposure occurs in crowds and among strangers.⁹

Zaključak je da se, kao kontrast gore navedenome urbanizmu Splita, naš rad bavi gustoćom javnih praznina/prostora jer to su mjesta na kojima grad živi i na kojima se poima kao takav.

PJEŠAČKI PRIJELAZ:

Preko Zrinsko-Frankopanske bitan je dio naše šetnice. Organizirali smo ga tako da čitav potez od raskrižja s Ulicom Hrvatske mornarice do raskrižja s Putem Supavla služi usporavanju prometa. To smo postigli vizualnim uređenjem same ceste, dodajući linije koje se prema prijelazu sužavaju i postaju sve gušće. Tako na principu Dopplerova efekta djelujemo na percepciju vozača ostavljajući dojam prebrze vožnje.

CRKVA SV. TROJICE:

Zapušteni okoliš ove povijesno vrijedne građevine pretvaramo u svojevrsni trg, koji gleda na postojeće igralište Obrtničke škole. Visinsku razliku između lokacije i staze koristimo kao tribinu koja trg naglašava, odvajajući ga tako po vertikali od staze. Prostor ispred crkve opremljen je standardnom urbanom opremom, kao i sam potez šetnice.

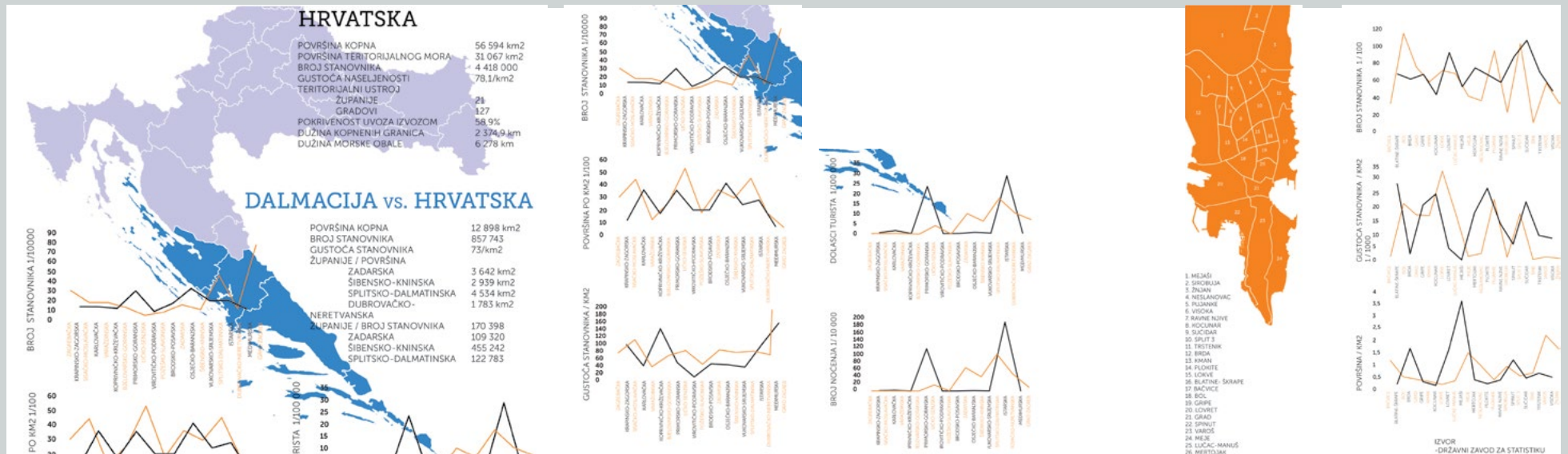

Bilo kakve nade za trajnim, slojevitim i kulturnim strukturama su iluzije dok god sadimo naša polja isključivo s krumpirom. Svatko tko sadi isključivo krumpir, jedino će krumpir i žeti.²

Nijedna od ovih taktika (egzemplarne akcije i protudizajn, op.a.) djelovanja na okoliš ne vodi izravno do nove društvene strukture. Arhitektura i njeni prostori doista ne mijenjaju društvo, ali arhitekturom i razumijevanjem njena učinka možemo ubrzati procese promjene u tijeku.³

Strah je najveći neprijatelj kvaliteti života. Ako je organizam u stanju straha, on se skuplja i gasi vitalne funkcije imunološkog sustava, kognitivni, probavni, reproduktivni sustav te svu energiju usmjerava na borbu ili bijeg. (...) Strah prožima sve - od ljudi do infrastrukture i lokalne ekonomije.⁴

ZRINSKO - FRANKOPANSKA ULICA
-KARTA PRIZEMLJA

ZRINSKO - FRANKOPANSKA ULICA
- PODJELA NA ZONE

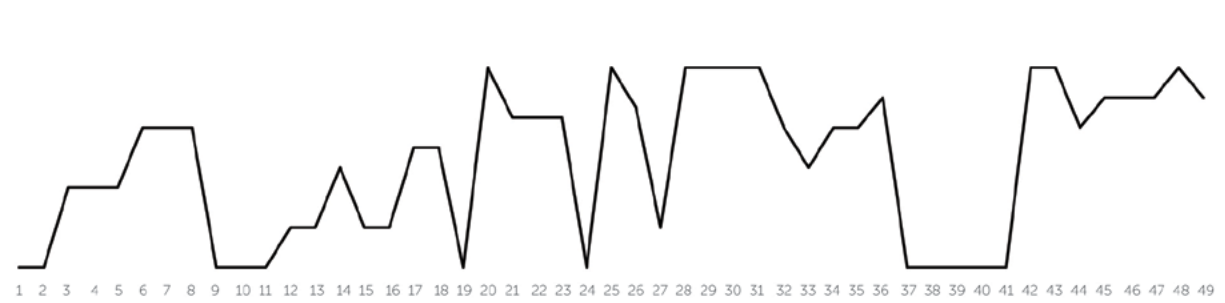

NAMJENA PROSTORA
(GRAD SPLIT _ GIS)

URBANA PRAVILA
(GRAD SPLIT _ GIS)

KATNOST / ISTOČNO PROČELJE / M

S T U D E N T I

Alajdin Bajrović

Hrvoje Grubišić

Mislav Malbaša

Marina Botić

Ivana Jandri

Marko Marenić

Marin Delić

Iva Kolak

Luka Margetić

Damir Đurović

Konrad Krzysztof Kulwicki

Jakša Martić

Ramiro Granda Lobo

Ante Lalić

Toma Matković

IUP : UPR 2013./2014.

Marta Miloš

Vjekoslav Moscatello

Stipe Mužinić

Tomislav Nejašmić

Morana Ostojić

Tajana Pandžić

Božena Penović

Žarko Perišin

Eda Plavljanić

Nikolina Prolić

Javier Sánchez de Celis

Stjepan Soldo

Marija Vuković

Krzysztof Woydała

Zoja Zoković

90 Izgubljeni prostor

Marina Botić

92 Do we still need urbanism
(or architecture)?

Konrad Krzysztof Kulwicki

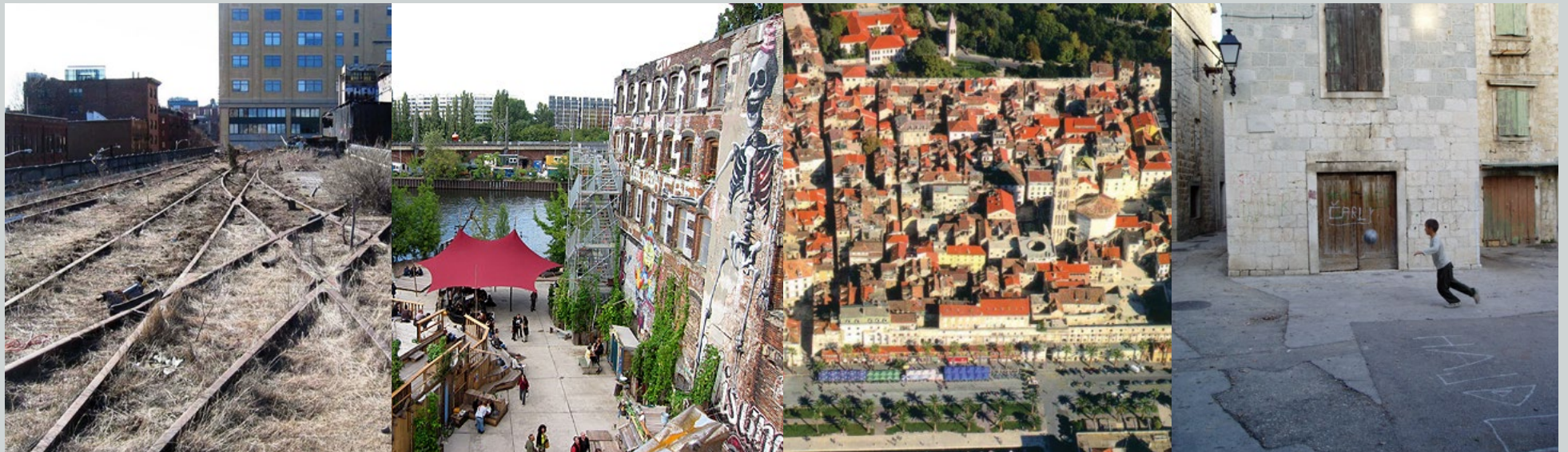
94 Transformabilnost prostora
(egzekucija ukočene
arhitekture)

Mislav Malbaša

96 Nevidljivi trgovi

Tomislav Nejašmić

URBANISTIČKA ČITANKA¹: STUDENTSKI ESEJI : URBAN DESIGN READER²: STUDENT ESSAYS

98 Nevidljivi prostor

Marija Vuković

100 Information loop

Božena Penović

102 Urbani krajolik

Zoja Zoković

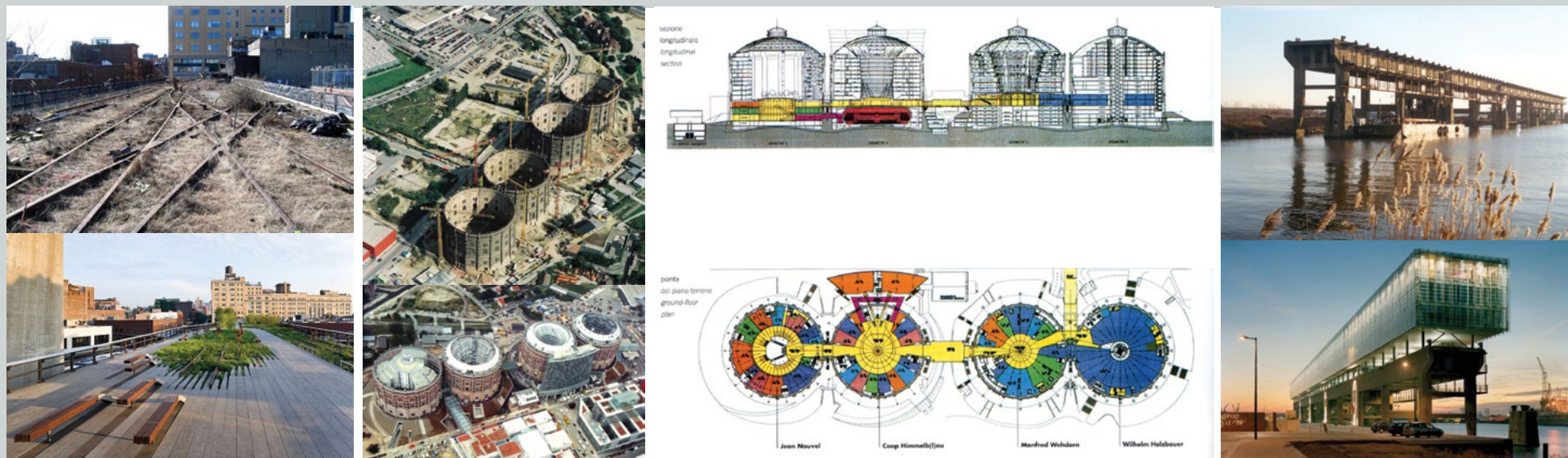

Razvitak današnjih metropola, njihova međusobna prometna povezanost i neprestano širenje u suburbiju povećava njihove granice koje se međusobno isprepleću i stvaraju nove prostore. Sve to je rezultiralo i suprotnim procesom nestajanja identiteta samog grada. Gradsko središte se gubi; slojevi sadržaja postaju raštrkane, međusobno udaljene točke dok se unutar guste postojeće strukture javljaju brojni napušteni, neiskorišteni prostori urbanog potencijala. *If the relationship from solids to voids is poorly balanced, fragments become disjointed, falling outside the framework; the result is lost space.*¹ Takav razvitak gradova rezultira otuđenjem pojedinca, njegov život se fokusira na dom, posao i prostore koje koristi u slobodno vrijeme za druženje, rekreaciju i zabavu. Većinom ta životna karta korištenja prostora postaje jednolična na dnevnoj bazi, dok mu grad ne nudi nove, jeftine i lako dostupne sadržaje, nova mjesta sastajanja, upoznavanja ljudi, nove putove kretanja, makar ustaljene, ali ne više sive i jednolične. Javlja se ključni problem nedostatka komunikacije, interakcije grada sa stanovnicima, pojedinca s gradom pa i samih građana međusobno. Kao što američki urbanist Milton Webber navodi, *The essence of the city is not place but interaction.*²

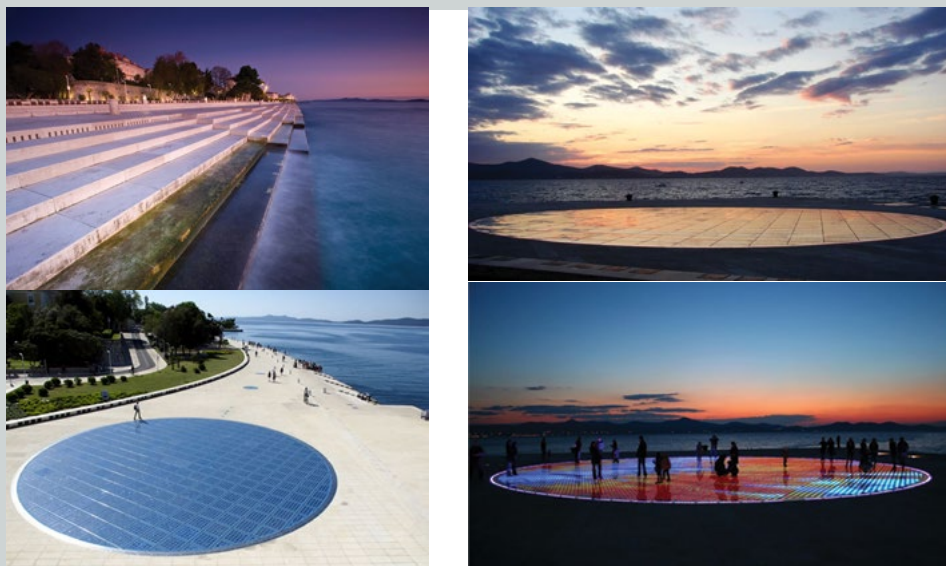
Genius loci, duh mjesta, je također bitna stavka ove pretpostavke stvaranja prostora koji će biti ugodan stanovniku koji se, kretajući se kroz njega, neće osjećati strano, a istovremeno će strancu biti neko novo iskustvo, s određenom tradicijom unutar sebe, drugačije od ostalih mjesta koje je posjetio. Takav pristup omogućit će razvitak različitih gradova kojima suvremenost neće oduzeti individualnost, dapače ona će postati njihov pokretač. Nažalost, brojni današnji gradovi se u postmodernom vremenu arhitekture susreću upravo s ovim problemom. *Symbols and fragments of the past are missing; the continuity of time, with successive layers intact, is lacking.*³ Istovremeno se unutar samih gradskih središta pojavljuju rupe neiskorištenih prostora, novi arhitektonski i urbanistički potencijali, ne više u megalomanskom mjerilu širenja grada nego u mjerilu čovjeka, pojedinca koji taj prostor koristi. Postmodernistički grad postaje orijentiran na anonimne, uvučene prostore, privremenost izgradnje, energetska održivost, ekonomičnost, lagane materijale, mogućnost dekonstrukcije i stvaranja različitih atmosfera koje korespondiraju u određenom ambijentu. *Unlike the simulated public spaces whose mechanisms of "controlled reaction" offer inhabitants,*

IZGUBLJENI PROSTOR Marina Botić

tourists and suburbanites very specific chances to meet and exchange, the Post-it-spaces have no predominant codification: they are vacant lots, residual spaces around the communications systems, kinds of dikes around urbanized zones-spaces the planner's gaze has left untouched.⁴ Takve praznine su neizbježne u razvitku grada, ali anonimnim interakcijama pojedina stvaraju se novi atraktori i načini korištenja praznih, *no-name* prostora. *Post-it-city intensification of anonymous, unsuspected spaces and places, „no-man's lands“ which are astonishingly available for collective practices.*⁵ Takav grad je na neki način ekstreman – javljaju se paradoksi u korištenju javnog prostora. Naprimjer, noću parkiralište šoping-centra postaje mjesto za sastanak tinejdžera, ali upravo nam ti paradoksi omogućuju shvaćanje potreba stanovnika, koji će sebi na neki način stvoriti mjesta koja žele, iskoristiti prazne gradske parcele, a istovremeno svojim intervencijama ostati anonimni, privremeni i ekonomični u svojim jeftinim rješenjima. Mapa grada tako postaje mapa prostora koji se ne koriste stalno, oni međusobno korespondiraju i nadopunjuju se. *Post-it-city seems to stress the extremes of what formally characterizes the city today. It is above all under the conditions of maximum uncertainty and ultimate reduction that*

*it is easiest to reveal the depth of the phenomenon. In this constellation of spaces, which continually “light up” and “go dark”, the public life of the European city seems to find the energy of regeneration.*⁶

Moderni čovjek nam nameće i rješenje urbanog planiranja; on više nije permanentan unutar svog doma, posla i osnovnih svakodnevnih obaveza, već postaje mobilno biće svjesno svijeta u kojem se nalazi, mogućnosti koje su mu otvorene te svakodnevno koristi brojne gradske prostore, bilo kao pješak, vozač automobila ili konzument određene usluge javnih prostora: prodavaonica, kafića, restorana, kina, kazališta, sporta. *The surroundings do not always have to be adapted to the supposed desires of the city dweller, it is he that adapts himself to his surroundings.*⁷ Također, razvitak suvremenog društva i tehnologije stvorio je novu informatičku generaciju čije komuniciranje putem medija i virtualnog svijeta interneta rezultira nevidljivim javnim prostorom koje se reflektira i na stvarnost. *The classical disciplines of architecture and urbanism are not enough to understand, plan, and control this urban landscape and the behavior of its inhabitants any longer. We need to understand the influence of new media, not only to be informed and so be able to avoid traffic jams, but also to know where we are and where we want to go. They trigger our desire. They tell us not only where to buy, but also where to meet and where to kiss. They are a crucial part of public space.*⁸

Suvremenost svijeta u kojem se nalazimo i koji nameće neke nove pristupe javnom prostoru, interakciji i korištenju grada traži pomnu analizu, detekciju zapuštenih prostora, njihovu reanimaciju na suvremen način, ali unutar ljudskog mjerila, ne bježeći od problema loše organizacije gradskih sadržaja stalnom gradnjom novih, premještenih van grada koji nas dovode do novog problema suburbije i gubljenja kontrole nad širenjem grada. Mogućnost prilagodbe i transformacije prostora kojeg koristi suvremeni čovjek je beskonačna. Bernard Tschumi svojom tvrdnjom: *Više ne postoji uzročna veza između građevina i njihova sadržaja, njihove namjene, i naravno, njihova poprilično nevjerojatnog smisla*⁹, nam ukazuje na relativitet arhitektonskog stvaranja, pa i samog urbanog planiranja, te traži određenu dozu prilagodbe prostora različitim namjenama, projektiranje ne-prostora, gradskih praznina koje ničemu ne služe, a suptilnim intervencijama bi im dali novu dimenziju korištenja, reinkarnirali bi izgubljeni prostor. Takva prilagodba postojećih prostora bi dala novu kvalitetu gradu i stvorila novi urbani sloj preko postojeće matrice sadržaja.

Introduction

The question posed in the title might sound provocative, and rightfully so. Like most provocative questions, I think it is in fact an important one to ask, especially while wondering about the shape urban design should take. It is also a question that, even if not asked aloud, definitely seems considered by many theorists and researchers. Let's have a look at some thoughts on that topic.

Does urbanism even really exist?

Eduard Bru starts his essay "Strata, Not Mutations" with the statement that "The monotonous refrain about the autonomy of the discipline was really absurd". According to his explanation there is obviously no way for architecture (and urban design) to exist in a vacuum, independent of many other disciplines, such as art, philosophy, communication, geography, anthropology and - obviously, sociology and psychology. Although he makes a point that it is a *language* of these disciplines used to discuss architecture more recently, he also observes that "(...) the words we choose inevitably pre-determine the way we approach things".¹

This leads me to think that, since architecture and urbanism are not independent disciplines but apparently need to be informed by so many other sciences and studies to be effective, maybe there's no real need for urbanism as such. It is but a conglomerate.

Well, that sounds very rhetorical and still very provocative because that way we could dismantle a lot of disciplines. Bru, when finishing his essay, makes one more point, much more 'real', possibly questioning the need for urbanism, at least in a way of making new grand designs:

"I believe, basically, that we have already undergone major mutations: vast estates on the city limits (...), their lack of services and shops (...) and the corresponding proliferation of big, out-of-town shopping centres.

*What we need now is, perhaps, not mass mutations, but a return to an old, tried and tested European strategy: changing with the times, but also incorporating layers of experience, accumulated strata of time and action which extended the breadth and depth of European experience."*²

DO WE STILL NEED URBANISM (OR ARCHITECTURE)? Konrad Krzysztof Kulwicki

Hot spots that come and go

The iterative adaptation, based on existing experience, knowledge and matter. These 'strata of time and action' can be interpreted as existing urban tissue.

"A *plane of tarmac with some red hot spots of intensity*"³, to quote Rem Koolhaas, a phrase that in turn clearly alludes to the 'place theory' as described by R. Trancik in "Finding Lost Space". Theory which underscores a value of places, 'spaces with defined context' as a key element to the city, and therefore to urban design.⁴

The thing is, however, that these places may appear and disappear sort of spontaneously, without permission or even against the will of a planner. This is what Bart Lootsma observes in his essay "The New Landscape", describing the way homosexual community and its facilities work. Since they are still mostly hidden, information must circulate to announce their location. This can lead to creation of a new 'place' solely by an act of a word: if a place is referenced in a proper publication as a gay meeting place, it will inevitably become one.⁵

It is also one of the examples Lootsma gives about "*how the media radically destroy the traditional urban and architectural spatial organization (...)*", about "*a new, higher order of organisation in the city*", where we perhaps don't need spatial clues, but an invisible signal, an information, provided by the media, mass or social ones.⁶ Another example of these spontaneous hot spots that are invisible for uninformed outsiders, that exist beside traditional, 'normal' urban life and design, are unusual locations for irregular techno parties.⁷ Places like Maasvlakte area in Rotterdam, where people "*practice new and adventurous forms of recreation: they see (...) sand-flats as a practice ground for sledge dogs or for motocross, the dredging pump as a hang-glider slope (...), the saltwater sand quarry as a place for deep sea diving*"⁸. Or even more official and permanent, but still carrying this squat-like, spontaneous atmosphere and a free spirit, like Berlin clubs located in abandoned factories, residential houses, warehouses or power-plants: Kater Holzig, Sisyphos, Salon zur Wilde Renate, Berghain and others.

Places in virtual space

Internet and new media not only help to create and sustain this alternative circulation of information, disrupting spatial organisation of the city.

It is also a whole new space onto itself, where people dwell and socialize, deeming the traditional, urban public space less important and needed. Virtual communities are very much a real thing and an increasing part of most people's lives, with but vague analogies and derivations of real-life places - chat rooms, salons, and forums. Lootsma quotes Howard Rheingold, showcasing the appeal of Internet communities:

*"There's always another mind there. It's like having the corner bar, complete with old buddies and delightful newcomers (...), except instead of putting on my coat (...) and walking down the corner, I just invoke my telecom program and there they are. It's a place."*⁹

Overall point that Lootsma makes is that to understand, let alone to influence the current urban landscape, you need to understand the new kind of communities that arise, and the new media that shape and inform them.¹⁰

Maybe we can design for that?

So maybe in a world where space becomes a place via information on Facebook and other unofficial means, where "*the inhabitants no longer need illusions or stopgaps (...) their behavior can or need no longer be preprogrammed since it is based on anarchy, exploration and self-expression*"¹¹, and where sometimes it's the Cyberspace the place we dwell, we don't have a 'real' urbanism, a 'real' architecture anymore?

As Denise Scott Brown observes in "Common Concerns", even this tendency for people to change function of buildings over years can be included in design, and one huge proponent of this approach for 'generalisation' of architecture was Mies van der Rohe with this question of adaptability further developed by the Smithsons, Louis Kahn, David Crane and Scott Brown herself in her works with Venturi.¹² Long time ago she realised that it is important not to be convinced "*that everyone will want what we [the architects] want from or for it*"¹³ when thinking about space.

Conclusion

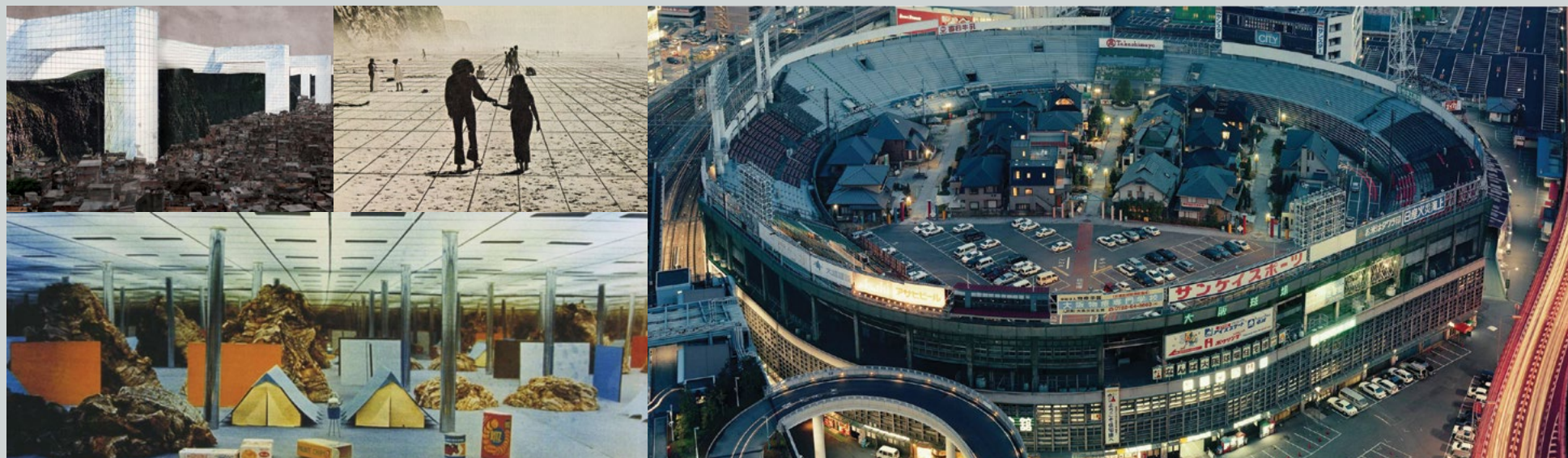
Well, I guess my question was deceiving after all. Of course we still need urbanism and architecture and this 'constructing for uncertainty'¹⁴ is possible, but it needs to adapt to new times and maybe change what they are. Whether by referencing the past experiences to iteratively evolve, as Eduard Bru would argue, or by a more radical shift.

Živimo u doba ekonomske krize kada se osuđuje kapitalizam i svi ostali čimbenici koji su uzrokovali takvo stanje, a revolucionarne ideje probijaju labilni sloj političke, društvene i kulturne realnosti. Na isti način na koji se u ratu odvija snažan tehnološki napredak, u društvu se događaju značajne promjene kada se zatekne u vremenu kakvom danas svjedočimo. Kada pojedinac nije zadovoljan svojom egzistencijom, on zastaje i obazire se na probleme, udružuje se s drugim nezadovoljnim pojedincima uspostavljajući revolucionarni kolektiv. Takav kolektiv spreman je zadrijeti duboko u temelje nekih ustaljenih institucija, pristupa i običaja. Ovisno o snazi buntovničkog glasa ponekad se određene sfere realnosti ruše i zamjenjuju novima. Događa se promjena koja pogoduje napretku društva, koja je apsolutno prirodan proces razvoja jednog organizma kakvog zovemo civilizacija. U vremenu ekonomske i političke depresije revolucionarna misao javlja se i u području umjetnosti i kulture. Mnogobrojni performansi, tekstovi, instalacije i sl. zapljuskuju svakodnevicu nastojeći pobuditi svijest pojedinca. No što se događa u arhitekturi? Je li arhitektura isključena iz svih tih zbivanja? Je li ona ništa više do li podloga za glas revolucije? *Povijesna je analiza općenito podupirala stajalište da je uloga*

arhitekta projicirati na tlo slike društvenih institucija (...) Stoga je arhitektura bila prije svega i nadasve prilagodba postojećoj socioekonomskoj strukturi. Naravno da je mladim arhitektima, koji su svojim projektima željeli promijeniti svijet bilo vrlo neugodno složiti se s takvim zaključcima. Mnogi su se vratili redovnom životu i posvetili se konvencionalnim poslovima. Manjina je, pak, nastavila pokušavati shvatiti narav mehanizama koji su stvorili naše gradove (...) istražujući ne postoji li još neki kut gledanja na tu priču ili drukčiji način pristupa problemu promjene u arhitekturi.¹ Svjesni situacije da se više ne mogu natjecati u sjaju mramora na pročeljima zgrada, primorani su posegnuti za potezima kakvi nisu bazirani samo na pojavnosti arhitekture, nego prije svega na njenoj socijalnoj angažiranosti. Kao jedan od takvih načina, nudi nam se transformabilnost prostora, odnosno njegove namjene. Počinjao sam uviđati da je stari revolucionarni koncept 'iskorištavanja unutrašnjih proturiječnosti društva' primjenjiv na arhitekturu i da bi, zauzvrat, jednog dana mogao utjecati na društvo. (...) u arhitekturi se radilo o dva uzajamno isključiva faktora – prostoru i njegovoj namjeni ili, više u teorijskom smislu, konceptu prostora i iskustvu prostora. Međudjelovanje prostora i aktivnosti u

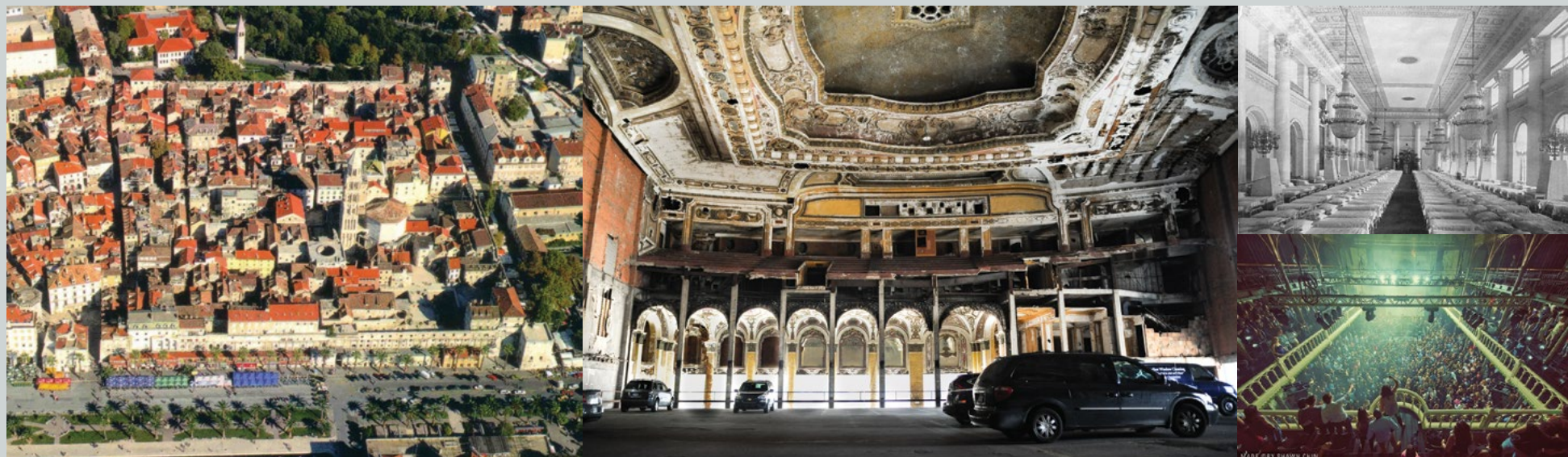
TRANSFORMABILNOST PROSTORA (EGZEKUCIJA UKOČENE ARHITEKTURE) Mislav Malbaša

njemu činilo mi se mogućim putem zaobilaženja nekih zapreka koje su pratile nemogućnosti definiranja društvene i političke uloge arhitekture.² Takva promišljanja u povijesti su rezultirala projektima kao što su No-Stop City Archizooma i Continuous Monument Superstudija. Neki su ih shvatili ironično, što uglavnom i jesu, no kod nekih su pobudili dublja razmišljanja do te mjere da su počeli preispitivati mogućnost postojanja takve arhitekture u stvarnosti – arhitekture koja je lišena svih značajki, s koje je uklonjen svaki pečat identifikacije, arhitekture svedene na čistu esenciju prostora koji postaje ono što u određenom trenutku želi biti. Povijest je već svjedočila slučajevima transformacije, koju su tim šokantiji što su se dogodili na ustaljenoj arhitektonskoj podlozi. Baseball stadion u Osaki pretvara se u šoping-centar s malenim gradskim kvartom u središtu, kazalište u Detroitu postaje parking nakon ekonomske propasti grada, saloni palače cara Nikole II. postaju raskošne bolnice, dok vebni crkveni prostori protestantske crkve u Amsterdamu prerastaju u disko klub. U našoj okolini postoji još mnoštvo manjih transformacija koje nas upućuju na drugačije poimanje urbanističke i arhitektonske matrice. Zatečene ili novonastale urbane infrastrukture moraju moći transgresirati u neočekivana stanja, transponirati se u nove urbane oblike te redefinirati ili drugačije upotrebljavati postojeću supstancu građevine ili gradskog tkiva. Ekonomska

kriza je zasigurno plodno razdoblje za razvoj ovakvih ideja, otvarajući nove vizije reciklaže izrađene, a odumrle arhitekture. Snažan razvoj *skvotiranja* posljednjih godina također prati ideju transformabilnosti arhitekture, dajući do znanja da svaki zatvoreni prostor ima svoju vrijednost. Dijelovi grada i građevna masa su okvir za stvaranje nove gradske prirode, neočekivanog organizma, koji se postepeno ili pak neočekivano naglo, stvara kroz intenzivnu drugačiju upotrebu te promjenom kriterija vrednovanja i upražnjavanja društvenih navika. Radikaliziranje takvog pristupa dovodi nas do spomenutih projekata Archizooma i Superstudija, koji su već 70-ih godina prošlog stoljeća naslutili zahtjeve tehnološkog društva. Programi i projekti, kakvi se danas još uvijek zadaju i izvode, ograničeni su uglavnom samo na jedan aspekt socijalne upotrebe. No, korak po korak, programi se sve češće počinju redefinirati kroz projekte. Intuicija nas navodi na poimanje brzine kretanja tehnološke trake. Kamen je postao pretežak za tako lagane projekte. Protudizajn se postavlja kao individualno nebitan, a socijalno krucijalan. Rigidnost dosadašnje arhitekture za posljedicu je imala mnogobrojne probleme koje urbanizam danas trpi. Neminovne su operacije u njegovu tkivu koje će ga, u neku ruku reanimirati, dati mu karakter tehnološkog vremena u kakvom živimo, u kojem se programi svakodnevno izmijenjuju, u kojem forma gubi smisao.

Upozorenje čitatelju! Tekst kojeg ćete pročitati možda neće zadovoljavati sve normative standardnog eseja, možda nećete pronaći elemente uvoda, razrade i zaključka, pa možda čak ni lokalizaciju teksta ili sintezu istraživanja. No, mogu vam obećati da ćete nakon onog što pročitate moći vidjeti ono što prije niste mogli vidjeti.

Živimo u vremenu klimatskih promjena i globalne ekonomske krize. Ako upalite televizor velika je vjerojatnost da ćete na vijestima čuti kako je u Republici Hrvatskoj više od 360 000 ljudi nezaposleno, kako je neka tvrtka otišla u stečaj ili kako je još jedan od hrvatskih političara uhićen zbog korupcijske afere. No, podatak koji me zaintrigirao najviše je podatak da je u protekloj 2013. godini u Republici Hrvatskoj kupljeno gotovo osam milijuna kutija antidepresiva i lijekova za smirenje, pri čemu je potrošeno cca 174 milijuna kuna. Ako napravimo omjer stanovnika i količine kupljenih lijekova, to nas dovodi do podatka da su Hrvati najdepresivniji narod u Europi. Ako se pitate kakve to veze ima s urbanizmom ili prostorom, uskoro ćete doznati. Švicarski otac psihologije Jean Piaget dovodi psihofizičko stanje individualca u direktnu korelaciju s prostoro-

rima u kojima odrasta, spava, radi, boravi. Uz te podatke dobro je spomenuti da je od 2008. godine građevinska industrija u naglom opadanju. Ne sjećam se kada je posljednji put otvoren novi park, trg ili dječje igralište. Ne sjećam se kada sam zadnji put vidio djecu u kvartu da se igraju na ulici. Ako svemu tome dodamo i podatak da Bjelovar ima najveći broj *café*-barova u Europi (čak 1 *café*-bar na 3 stanovnika), možemo reći kako smo mi (pri čemu pod "mi" mislim na cijelu struku arhitekata i urbanista svih generacija), potpuno zakazali. Nismo djelovali. Dopustili smo da nas izlike, poput "ekonomske krize", uvjere da ne možemo napraviti ništa da popravimo svoje gradove, svoje ulice, svoje trgove. Dali smo se uvjeriti da je jedino mjesto gdje je druženje moguće u šoping-centrima, zaboravili smo stvarati bez novca, bez skupih ulaganja, zaboravili smo gledati očima djeteta. Zaboravili smo lekcije koje nas je naučio Giovanni la Varra u svom eseju "Post-it City", Mutations:

Krajolici javnog života u europskim gradovima se mijenjaju. Uz klasične prostore koje vežemo uz javnu domenu, pojavljuju se drugačiji javni prostori koji nastanjuju urbani teritorij. Bilo to u gradskom centru, ili na samim

NEVIDLJIVI TRGOVI Tomislav Nejašmić

rubovima grada, ovi prostori tvore beskonačan katalog neformalnih prostora, s bezbrojnim artikulacijama: ulični štandovi, opremljeni kombiji koji služe kao noćni klubovi u predgrađima Londona, prazne parcele u industrijskim dijelovima Berlina koje se koriste za rave-party okupljanja, sponzane trgovine u Beogradu koje su niknule tijekom embarga. Prva i glavna karakteristika "post-it" prostora je to da oni nemaju istaknut formalni kod. Druga karakteristika takvih prostora je to da su privremeni. Oni se odvijaju u ograničenom vremenskom periodu uz prisutnost korisnika koji su tu samo tijekom istog perioda.

Okupiranje prostora koji pripada nikome, čineći to privremeno, ali učestalo, dajući tom prostoru drugačiji smisao unutar manje grupe bez modificiranja prostorne ili materijalne strukture, to je bit "post-it" grada. On otkriva jednu davno zaboravljenu metodu, a to je "do-it-yourself".

Zaboravili smo gledajući u prazni, sivi asfalt ispred stare tvornice, osluhnuti nevidljivi smijeh djece koja bi se tu igrala kada bismo taj prostor uredili ili namirisati roštiljladu koju tu radi ekipa iz susjedstva. Zaboravili smo djelovati mijenjanjem zarez, a ne samo velikim gestama. Zaboravili smo se pitati

"što bi bilo da?", kao što se pitala Denise Scott Brown, u svom eseju "Common Ground":

Počeli smo pitajući se, što bi se dogodilo, kada bi se izlazeći s predavanja zapričao u hodniku s kolegom koji je do tebe? Što kad bi mogao negdje uzeti kavu i nastaviti raspravu u blizini? Zatim, gdje bi se većina učenja događala, tijekom predavanja ili poslije predavanja? Počeli smo vidjeti ulicu unutar zgrade kao utjelovljenje studentskog zajedničkog prostora, prostora kojeg si većina fakultetskih ustanova ne može priuštiti. Unosili smo urbano planiranje u domenu arhitekture.

Možda ipak možemo sve popraviti. Možda moramo više čitati, i više djelovati. Možda nije prekasno. No, prije nego što djelujemo, moramo vidjeti nove prostore gdje ćemo se družiti, pjevati, suosjećati, susretati, ljubiti, pričati i okupljati. Moramo, poput strip junaka Supermana, uključiti onaj rendgenski vid, vidjeti nevidljive trgove, možda su ispred vaše zgrade, u zapuštenom dvorištu bloka ili u *bluetooth* zvučnicima i vašem *smartphone*-u. A sad se moram ispričati, zvala me baka, kaže da je vidjela mjesto gdje bismo mogli jedan nevidljivi trg učiniti vidljivim.

Oduvijek je arhitektura igrala važnu ulogu u stvaranju javnog prostora i komunikacije. Tu funkciju su uglavnom nosile institucije poput državnih zgrada, banaka, škola, no danas, razvojem novomedijskih tehnologija, središte komunikacije se pomiče od fizičkog prostora u virtualne sfere. Neupitno je da je javni prostor namijenjen komunikaciji već neko vrijeme u potpunom kolapsu, ali to ne znači da je komunikacija izumrla, dapače, *boom* socijalnih mreža demonstrira tu iznimnu potrebu. Novi virtualni prostori zapravo najbolje opisuju modernističku težnju za javnim prostorom.

Medij je radikalno uništio tradicionalne urbanističke i arhitektonske postavke prostorne organizacije, osobito tradicionalnu razliku između javnog i privatnog prostora. S druge strane, mediji mogu također sadržavati i naznake o novom, višem redu organizacije u gradu.¹ Medij je okidač znatiželje i generator želja. Egzistencija mnogo različitih mreža medija je krucijalna za razumijevanje kako šizofrenično ponašanje urbanista nije nasumično i očajno kao što se čini i da zapravo novi odnosi i zajednice su formirane svaki dan.² Konvencionalni javni prostor uglavnom se malo koristi. Obujam javnog, u sa-

mom konceptualnom značenju te riječi, često je prisutan na različitim mjestima prije nego na gradskim trgovima i parkovima koji su dizajnirani upravo za tu svrhu da budu javni prostor.³ Neočekivane aktivnosti na neočekivanim mjestima nisu predviđene planom pa su zato nevidljive u prostoru oblikovanim kartografskim alatima. Razlog za planersku kratkovidnost nije samo u zanemarivanju novih arhitektonskih formi ili tehnologija nego je prvenstveno u nedostatku znanja o novim socijalnim praksama i novim politikama korištenja prostora.

Životni stilovi subkultura koriste urbani krajolik na način koji mijenja karakter i upotrebu prostora koje smo nekada zvali javnima, ali koji danas više nisu prostori susreta. Istraživanja su pokazala da je simultanost aktivnosti koje neprekidno redefiniiraju odnose između privatnog i javnog ključna za proizvodnju svakodnevnog urbanog iskustva jer otvara potencijalne arene političkog izražavanja i nove forme građanskog djelovanja. Uđemo li u razmatranje jedne izolirane jedinice, možemo primjetiti da ona u intimnosti svoje sobe, gledajući preko svoga prozora okoliš grada koji se rasprostran-

NEVIDLJIVI PROSTOR Marija Vuković

juje, se zapravo pita što se to vani događa. Soba je tada centar, ali centar njegovog poimanja prostora oko sebe, ne fizički centar nekog prostora. To i jest jedino važno; soba nije neki gradski centar, soba je zapravo centar moći.⁴ Pretpostavka virtualne stvarnosti je ideja digitalizacije do krajnjih ekstrema; ako sve može biti digitalizirano, tada je moguće prezentirati svijet, odnosno dio svijeta ili imaginarnog prostora kao potpuno digitaliziranog okoliša s kojim ljudi kroz računalo mogu slobodno ostvarivati interakciju kao što to rade s realnim objektima u stvarnom svijetu. Računalo je posrednik u doživljavanju iskustava stanovanja koja ne zahtijevaju postojanje realnih objekata. *Cyber okoliš postaje stvaran. Je li prostor materijalna stvar u kojoj bi trebale biti smještene sve materijalne stvari? Ako je prostor materijalna stvar, ima li granice? Ako prostor ima granice, postoji li neki drugi prostor izvan tih granica? Ako prostor nema granice, prostiru li se tada stvari u beskonačnost?*⁵

Problem javnog prostora nije u arhitekturi ili u samom praznom prostoru. Problem je oduvijek bio taj što ostaje potpuno nejasno što bi se točno

trebalo odvijati u praznom prostoru. Nadalje, nada da ćemo jednom kada povežemo specifičnu tipologiju arhitekture s odgovarajućom vrstom javnog prostora, zapravo vratiti osjećaj zajedništva, je iluzija. Društvo je uvijek jače od arhitekture. Zaključak svega ovoga bi bio da metropolis nije jednostavno stvar forme ili pak zbroja takvih istih. On je zapravo stanje uma, način života i novi oblik društva. Društva koji je rezultat zbroja mnogih različitih zajednica. U metropolisu nove zajednice koriste i afirmiraju se na mjestima za koja to nitko ne bi očekivao. Neke od ovakvih novih zajednica niti trebaju fizičko mjesto, npr. to je slučaj kod interneta i takozvanih „virtualnih zajednica“.⁶ Filozof Vilém Flusser kaže kako sva ova nova tehnologija i nije zapravo toliko znak otuđenja, naprotiv ona je izraz bezuvjetne ljubavi ljudi jednih za druge i njihove ekstremne želje za komuniciranjem. On kaže da moramo iskoristiti utjecaj novih medija, ne samo kako bismo bili informirani i tako bili u mogućnosti izbjeći prometne gužve nego i da znamo gdje se nalazimo i gdje želimo ići. Oni nam ne govore samo gdje kupovati nego i gdje se sastati i gdje poljubiti. Oni su presudan dio javnog prostora.⁷

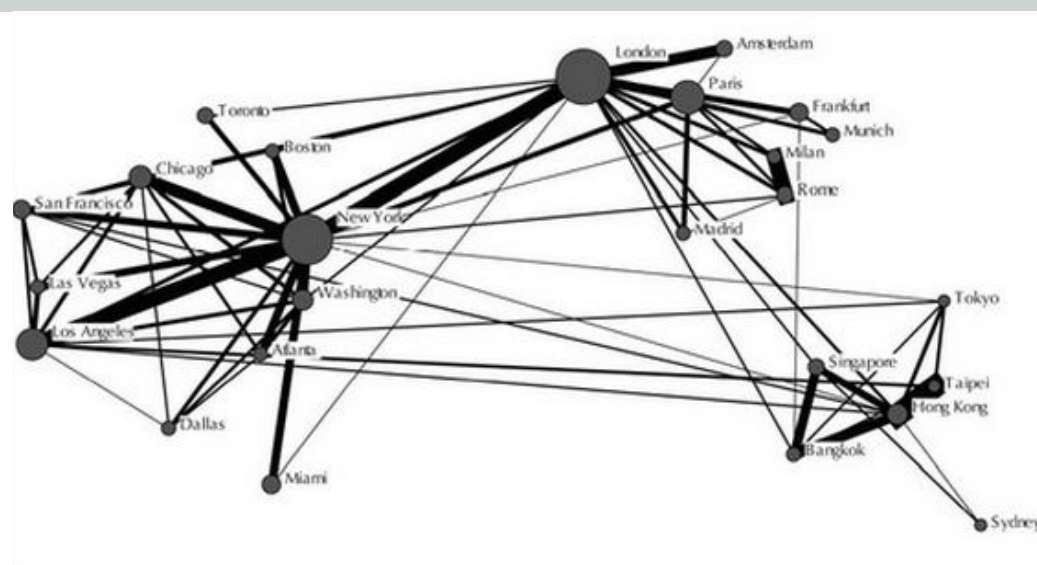
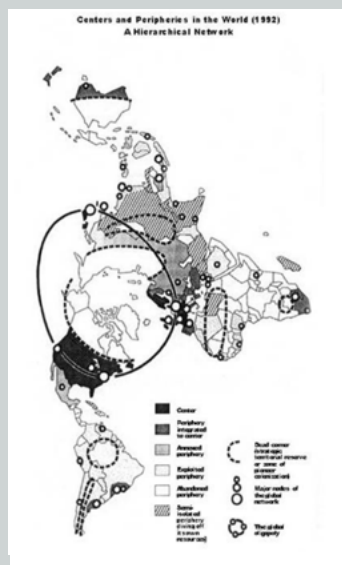
Suočeni smo s novim fenomenom modernog doba gdje je informacija imperativ, a većina ljudskih djelatnosti premašila je prostorno-vremenska ograničenja od kojih su ih oslobodili mediji informatičkog doba. Ako prihvatimo ideju da ekonomija pokreće i hrani gradska tkiva, onda je logično zaključiti da se značaj grada mjeri po njegovom ekonomskom utjecaju, pri čemu hijerarhiju definira kvantitet korporativnih središta. Ono što diferencira *global city* od ostalih urbanih tkiva je da on nije potpuno neovisan, već je jednostavno centar, dok njegova korporativna središta imaju disperzivan utjecaj na puno širem području, na globalnoj skali.

*Geografska disperzija gospodarskih aktivnosti koje obilježavaju globalizaciju i simultanu integraciju takvih geografski raspoređenih aktivnosti su ključan faktor u razvoju utjecaja i važnosti korporativnih središta.*¹ Isprepletenost korporativnih središta spaja područje širokog interesa i povezuje najrazličitije stanovnike svih profesija. Ovo široko područje specijaliziranih centara čini grad urbanom okolinom koja funkcionira kao informativni centar, a boravljenje u gradu postaje sinonim za bivanje u ekstremno intenzivnoj

i gustoj informacijskoj petlji. To je vrsta informacijske petlje koja sama po sebi nikad neće moći u potpunosti biti zamijenjena virtualnim prostorom jer ima kvalitetu koja je nezamjenjiva i neizmjereno važna – ljudski faktor, faktor neplaniranih miješanja informacija, ekspertiza i talenata koji stvaraju informacije višeg reda.

Dvije glavne odlike snažnih korporativnih središta su hipermobilnost kapitala i transnacionalnost. Kontradiktorno je to što je njihova produktivnost izravno povezana s neograničenošću, a opet mnogi sustavi potpore koji su nužni za rad nisu hipermobilni, već suprotno, vezani su isključivo za jedno mjesto. Sve ove karakteristike potvrđuju da je urbanizam kompleksan pojam koji označava svu slojevitost egzistencije i djelovanja u modernom dobu – sve ekonomske, socijalne, društvene i stambene aspekti koji omogućavaju napajanje *global city*-ja. Pri tome je važno naglasiti da je arhitektura samo jedan aspekt, materijalizacija ideje i čini prostor u kojem se odvija dijalog među različitim resursima koji djeluju kao žarišta i stvaraju mrežu utjecaja radijalnog širenja. Na ovaj način možemo pokušati, u teoretskom smislu ba-

INFORMATION LOOP Božena Penović

rem, definirati nove granice. U svrhu istraživanja djelovanja različitih resursa simbolički ih prikazujemo kao jezgre, a njihov radijus utjecaja kao plašt kako bi se jasnije predočio njihov dinamični utjecaj bez jasno definirane granice. Iako ovo ne rješava u potpunosti pitanje granice, jasnije je prikazano preklapanje sadržaja i njihovo širenje, kako preko institucija tako i prostorno. *Opredjeljenje za analitičku strategiju koja naglašava dinamiku jezgre radije nego model grada kao kontejnera koji podrazumijeva jasne i krute granice²*, s ciljem anticipacije mnogostrukosti i heterogenosti, umjesto zoniranja, kao pozitivnih fenomena novog urbanizma.

Danas više nema izravne korelacije između povijesne jezgre i geografskih entiteta s centrom grada i *central business districtom* kao što je to nekad bilo. Ovaj primjer još uvijek pronalazimo u nekim gradovima poput New Yorka, ali već možemo primijetiti da prostorna korelacija centra može poprimiti nove geografske forme i proširiti se na veće područje u obliku mreže čvorišta intenzivnih poslovnih ili društvenih aktivnosti, kao što je to u Frankfurtu ili Zürichu.

Ovakav sistem disperzije povezuje veće područje, podjednako aktivirajući sve slojeve grada.

Disperzija se događa u velikom mjerilu među gradovima. Kako više nismo ograničeni vremenom ni prostorom, a većina ekonomske strategije se događa u virtualnom prostoru s kompleksnom granicom između virtualnog i stvarnog prostora koji varira od sektora do sektora, globalni market dostupan je svima i uspostavlja tezu da se značaj grada više ne mjeri veličinom, već ekonomskim utjecajem. Glavni adut moderne industrije postaje prekogranično umrežavanje s ciljem suradnje i podjele po funkciji više nego međusobna konkurencija. *Za razumijevanje suvremenog urbanog krajolika bilo bi zanimljivo proučavati uspon novih komunikacija i što one mogu ponuditi (...)* Klasična arhitektura i urbanizam nisu dovoljni za razumijevanje, planiranje i kontroliranje novih urbanih krajolika. *Potrebno je razumjeti utjecaj novih medija, ne samo da bi bili informirani i uspijevali izbjeći prometne gužve, nego i da bi znali gdje smo i gdje želimo ići.*³

Otkada postoje gradovi život izvan njih je oduvijek smatran metaforom povratka u raj. Dok su naši preci, nomadi i poljoprivrednici, živjeli na periferiji grada iz potrebe, rast gradova kao centara kulture i trgovine pretvorio je življenje u tim istim područjima u privilegij imućnih. Nameće se pitanje gdje prestaje granica grada i periferije, koja je postala toliko opsežna da u gradskom krajoliku stari gradski centri postaju jednakovrijedni novim gradskim sadržajima.

Kao primjer novog gradskog sadržaja spominje se Maasvlakte u Rotterdamu, industrijsko i lučko područje koje sa svojim pješčanim nasipima, silosima, skladištima, turbinama i otpadima, postaje mjesto za život beskućnicima, mjesto za vatrogasne vježbe, *motocross*, ronjenje. Ovo zanemareno, ali živopisno mjesto, sadrži sjeme budućeg europskog grada u kojem stanovnici nemaju ograničenja, već sami definiraju svoju kulturu i krajolik.

Predgrađe Züricha, smješteno između centra i aerodroma, sjeverno od povijesne jezgre, primjer je urbaniziranog teritorija izloženog neprestanom razvoju i transformaciji. Ono prestaje biti tradicionalnog koncepta

predgrađa i postaje mjesto življenja radničke klase, starih industrijskih zona u procesu transformacije, novih šoping-centara, poslovnih kompleksa, hotela, sveučilišta, sajмова itd., isprepletenih sa zelenim zonama – parkovima, vrtovima, sportskim terenima, poljoprivrednim zonama. Ta nova urbana struktura, nazvana Glattalstadt, prestaje biti predgrađe i mjesto odlaska, već postaje središte privlačnosti i mjesto dolaska. Danas je Glattalstadt urbani centar raznolikih aktivnosti – poslova tercijarnog sektora, hotela, industrije, trgovina, šoping-centara pretopljen s kontinuiranim tokom posjetitelja, korisnika i stanovnika. Svaki od segmenata je vođen vlastitom logikom, dok njihova međusobna kombinacija stvara krajolik karakteriziran kontrastima i heterogenošću. Takav grad nije ni kompaktan ni kontinuiran, to je grad različitih gustoća i velikih praznina. Koncept gustoće, a ne kompaktnosti, opisuje ovo fluidno artikulirano stanje, stanje neposredne blizine elemenata koji su u potpunosti nepovezani. Takav koncept ne stvara probleme ograničenja, već prihvaća grad u svojoj heterogenosti predlažući drugačije modele i vremena upotrebe od onih tradicionalnih.

URBANI KRAJOLIK Zoja Zoković

Koncept slikovitosti odgovara našoj današnjoj senzibilnosti i omogućava manipuliranje novim krajolikom. Slikovitost možemo definirati kao nešto živopisno i šareno, nešto što je sporazumno neuredno i nepravilno. Nesimetrija i nepravilnost te neočekivanost, postaju dijelom slikovitosti koja prihvaća individualnu ekspresiju te briše tradicionalnu granicu između prirodnog i umjetnog. Ono što su u modernom gradu bili smatrani negativnim elementima – heterogenost, različitost, nered – danas postaju kvalitete koje definiraju novi krajolik. Ipak, prihvaćanje heterogenosti nije samo estetsko, već postaje političko, socijalno i etičko. Osim heterogenošću, Glattalstadt se odlikuje zelenilom, prirodom koja dolazi na svaku razinu grada. Međutim, zelenilo prestaje biti element razdvajanja zgrada i različitih aktivnosti te postaje heterogen element. Različite vrste zelenila, različite ekologije i prisutnost u različitim prostorima definiraju različitosti modernog društva. Kao zaključak proizlazi činjenica da granica između grada i prirode prestaje postojati. Novi grad postaje metropolis sa selima, urbanim centrima, predgrađima, industrijskim zonama, lukama, aerodromima, šumama, jezerima, plažama i naprednim tehnološkim poljoprivrednim područjima. Grad postaje rastegnuti urbani krajolik.

106 Linking the Street

Marin Delić :
Tomislav Nejašmić :
Stjepan Soldo

110 Street

Iva Kolak :
Konrad Krzysztof Kulwicki :
Morana Ostojić

114 Bicikli + Pješaci

Marta Miloš :
Božena Penović :
Marija Vuković

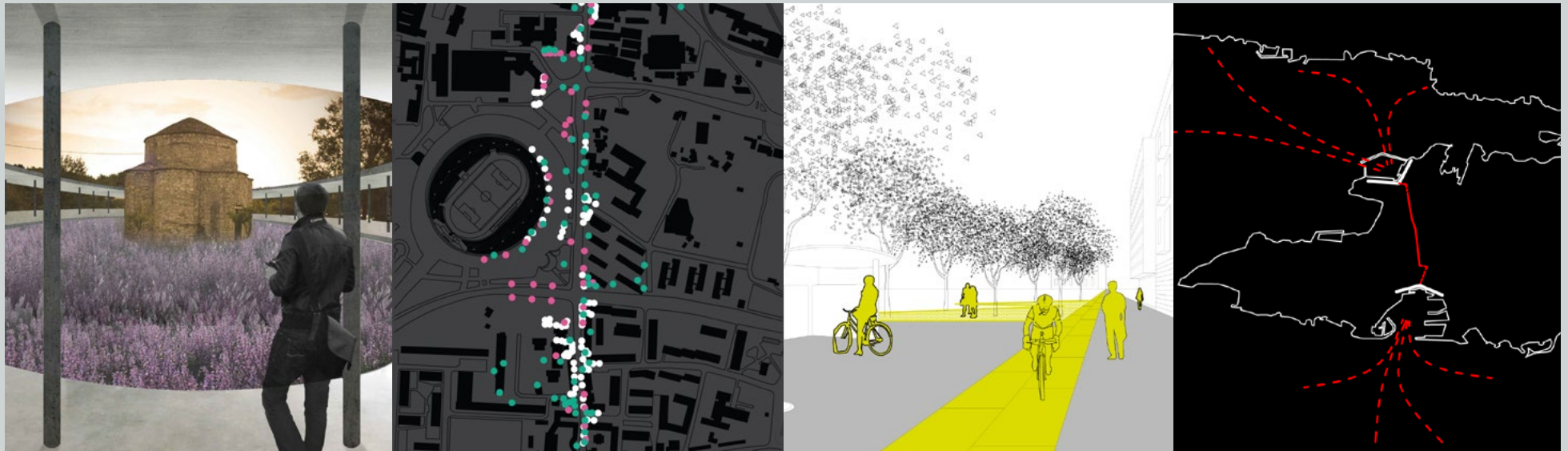
Studentski projekt nagrađen
godišnjom nagradom studija
arhitekture FGAG-a u Splitu,
za jedan od dva najbolja
studentska rada IUP-a u
akad. god. 2013./2014.

118 6. ambijent

Hrvoje Grubišić :
Ante Lalić :
Jakša Martić

Studentski projekt nagrađen
godišnjom nagradom studija
arhitekture FGAG-a u Splitu,
za jedan od dva najbolja
studentska rada IUP-a u
akad. god. 2013./2014.

STUDENTSKI PROJEKTI : STUDENT DESIGNS

122 *Unused Space*

Marina Botić :
Mislav Malbaša :
Krzysztof Woydała

126 *Artikulacija urbanih džepova*

Tajana Pandžić :
Nikolina Prolić :
Zoja Zoković

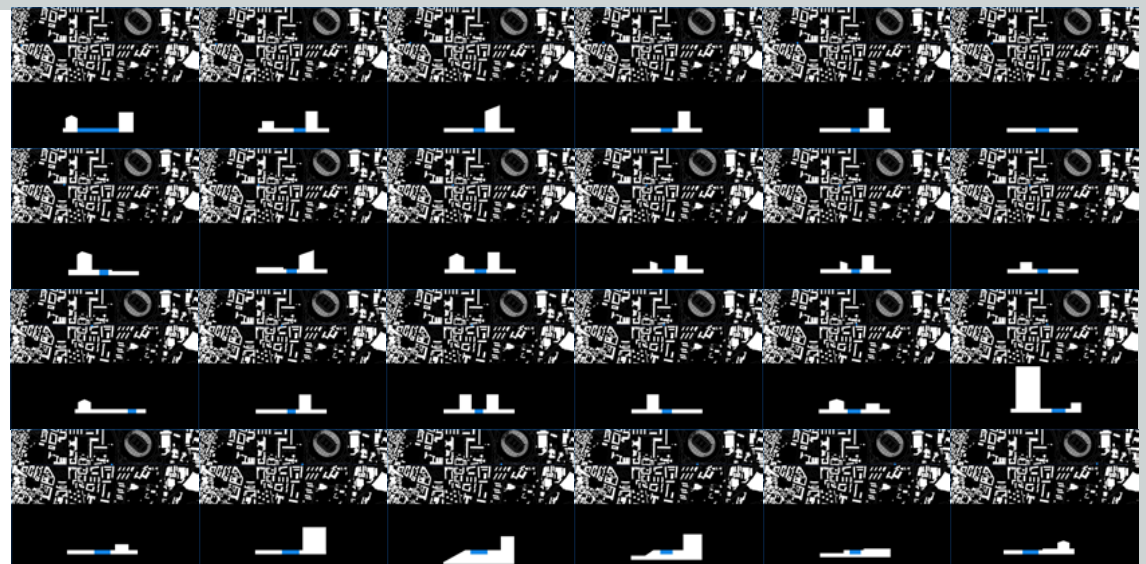
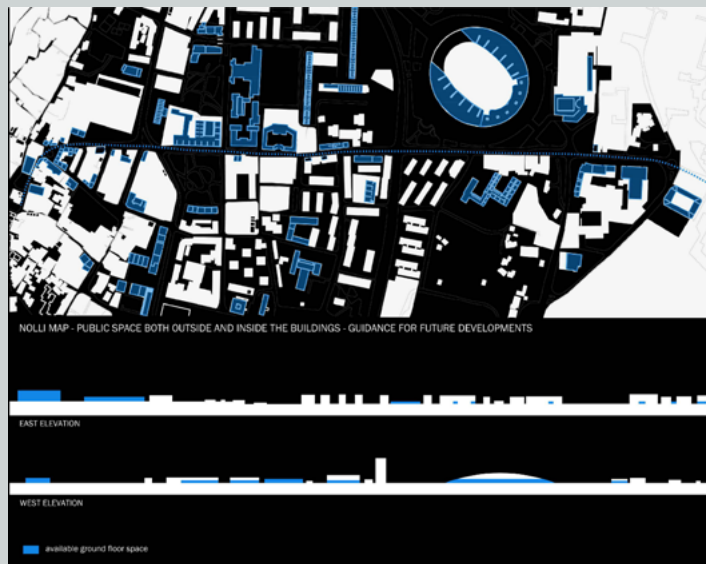

Upon the first analysis of Zrinsko-Frankopanska Street in its wider context, we have realized that it plays a huge role in the city of Split. It is the only street connecting southern and northern side of the city. That fact was stated in 1914 by making a regulation plan and even then it was perceived that connecting northern (industrial) and southern (residential) part of the city was crucial for further development. The initial problem is the city growth towards the north and those two functions overlapping and merging. From the aspect of more publicly important features/urban reppers, the two sides of the street (northern and southern) are equally formed. Some of those are sports and recreational features (Stari Plac, Emanuel Vidović Park, Poljud Stadium and Pools, Spaladium Arena), cultural (HNK, Archaeological Museum), educational (Language Gymnasium, High School of Transport and Traffic, Secondary Maritime School, Nautical Management School, Secondary School for Electrical and Mechanical Engineering). After the initial analysis we gained a higher understanding of Zrinsko-Frankopanska Street. We have learned that the street itself is like a linear sequence

of the history of Split. Moving from the south to the north you pass through different urban ambiances, and through different series of spaces and contents. We have also marked potential opened spaces that could be used for different purposes, as well as unused or neglected ground floors of buildings in the street. The method we decided to use for this task was creating cohesion of the street by inserting some new contents, that became a sort of “glue” between existing contents and thus creating invisible linkage between the “dots” of similar content meaning. We have chosen the method of small-scale interventions, rather than building, and we have opted for building with contents and inserting life in “sleeping dots” of the street. After making those decisions, the next step was quite logical. We decided to create a map for all the contents that already exist or will eventually appear, thus changing the mental map of the residents, as well as the tourists who became an increasing source of income for this transitional Mediterranean city. We made a paper and a digital brochure (digital map, QR CODE) that should alter over time, packed with more and more diverse contents.

LINKING THE STREET Marin Delić : Tomislav Nejašmić : Stjepan Soldo

BE ACTIVE MAP

- 1 : 'Stari Plac' artificial topography for stunt rides made of material surplus found during the excavation of the underground garage
- 2 : extreme shop : rent-a-bike spot
- 3 : outdoor public recreation classes, 'cross-fit', 'stack lining', yoga, Pilates for pregnant women
- 4 : inline skating races : outdoor dance academy breakdance battleground
- 5 : climbing park : artificial climbing rocks inserted in the existing

- 6 : 'Downhill Turk Fort' races, extreme biking lanes stack lining
- 7 : Poljud outdoor skate park
- 8 : Spaladium indoor recreation facilities and indoor skate park

GREEN MAP

- 1 : 'Stari Plac' – old parking facilities replaced with new city parks which serve as an interlude into the old city core
- 2 : Emanuel Vidović park
- 3 : Lapidarium of the Archeological museum

- 4 : Revitalized public green areas in front of 'Kineski zid' building
- 5 : Turkish Fort, new green areas also known among locals as 'Mali Marjan'
- 6 : Urban Mediterranean gardens 'Spaladiana'

CULTURE MAP

- 1 : Croatian National Theatre
- 2 : Emanuel Vidović park
- 3 : Konzum terrace upgraded into a street art and young artist gallery
- 4 : SFF-Split Festival Facilities, place for new festivals, ephemeral structures,

- visitors' tents, etc.
- 5 : Lora theater revitalized and injected with new programs : Acting Academy Free Shows and rehearsals
- 6 : 'Spaladium Culture Hub', mediatheque and library

EAT, DRINK, BUY MAP

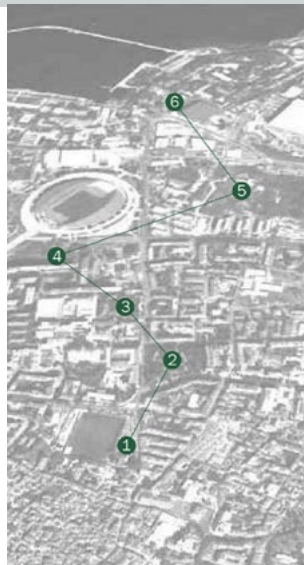
- 0 : Marmontova Street – one of the most profitable streets in Split
- 1 : 'Stari Plac' cafe bars and small authentic restaurants
- 2 : extreme shop, bakery, sport shop
- 3 : new retail commercial spaces of local and

- international brands inside the court of the seminary
- 4 : Buffet 'U dvoru'
- 5 : restoration of a small historic house : Coffee bar and a diner 'Mala kuća' and retail clothing on the floor above
- 6 : wholesale store 'Plodine'
- 7 : wholesale store 'Konzum'
- 8 : 'Spaladium' retail spaces

SPORTS MAP

- 1 : 'Stari Plac' – rugby, baseball, cricket
- 2 : Museum of Split Sports History

- 3 : cage ball courts
- 4 : Entertaining Spot (billiards, foosball, pool, table tennis, pool hockey)
- 5 : city football stadium 'Poljud'
- 6 : mixed sports facilities 'Lora'
- 7 : 'Spaladium' sports arena

Main subjects: **COHESION of the street and URBAN ATTRACTORS**

Phase 1

- 1) Recognizing the existing values of the street
- 2) Bringing those values into a mind map of the citizens and the area around the city
- 3) Upgrading the values

Phase 2

Finding abandoned spaces, reusing spaces, replacing old content with new content. We focus on unused ground floors and we fill them up with contents that we think would create a true 'Split-way experience'.

Phase 3

Terms: 'ephemeral architecture', 'low cost building', 'inhabiting', 'nomadic', and 'guerilla architecture'. After making a 'wide-view' plan, we shift our focus to one spot, which we believe may have the biggest influence as 'urban attractor' and that is the last dot in the street – half-finished Spaladium Arena.

THE GREEN WALL :

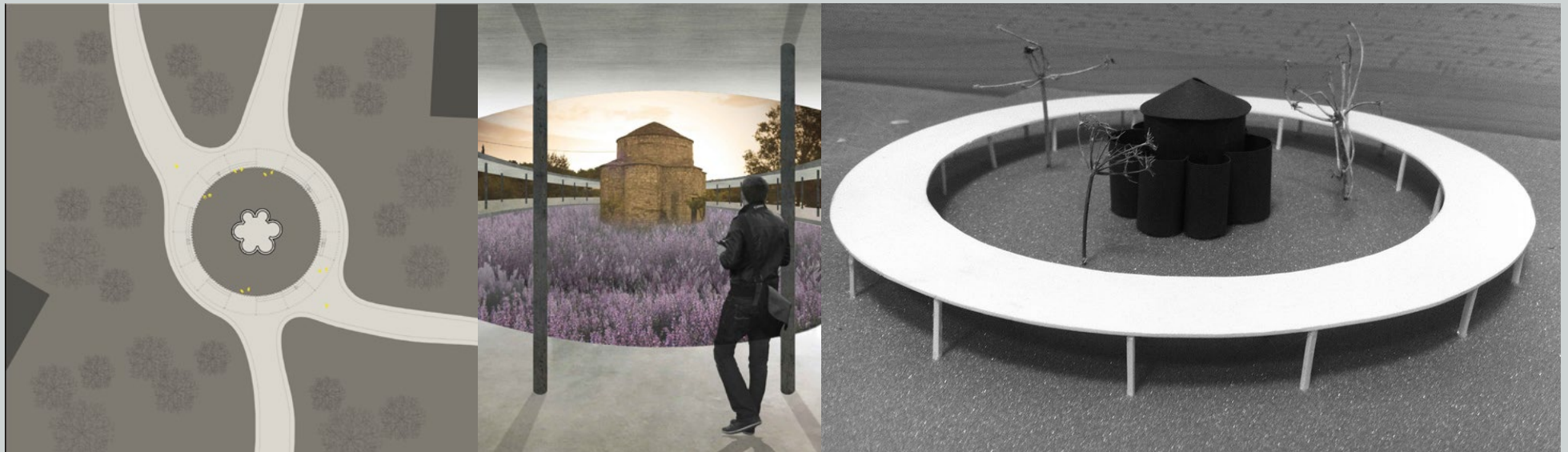
First imported as a way to protect local park from streetcar noise, this spot became a place where residents grow their vegetables and plants. The only unusual thing about this is that they grow them inside a vertical honeycomb steel structure. It is the first vertical garden in Split, but also in Croatia, and you are free to take a walk and feel the beautiful ambience and smells.

THE HOLY TRINITY CHURCH :

It entered the register as the most valuable heritage of Croatia. It was built in an extremely central shape dominated by the dome, which sits on six apses interconnected with pillars. This church is the only known one six-apse building in the early medieval architecture of Dalmatia. A round pavilion surrounds the church and provides the area for meditation, praying or thinking.

Analysis

The first thing we noticed about the Zrinsko-Frankopanska Street was that it doesn't exist as a public space, but only as a way to get from point A to point B. Even though the street has many potentially attractive objects, they seem to be neglected and underutilized on a daily basis.

We catalogued damages and violations of the street and adjacent areas that lower their 'face value'. The resulting map shows that these violations are distributed evenly regardless of a clear division of the street in three sections. The quantity of the symptoms also tells that there's little to no respect for public and semi-public spaces along the street - a situation we should aim to change.

Further analysis regarded distribution and usage of public spaces and objects. Based on Nolli's map, they show many areas of different size and characteristics that are vastly underutilized. This leads to lack of appreciation to the space and furthers the damages.

Following the quote from Roger Trancik - *"If in abstract, physical terms, space is bounded or purposeful void (...), it only becomes place when it is given a contextual meaning"* - we decided, that the way to make people appreciate the street more is to convert spaces into places. We came to the conclusion that a valuable and interesting activities - serving both local communities and broader audience - can be "injected" into existing but underutilized spaces to make the street more vivacious and attractive. We studied examples of relatively low-cost urban interventions - both small scale and larger space conversions, repurposing unused buildings and areas and decided to set it as the basis of our concept.

The street doesn't really need new buildings; it just needs better ideas for utilizing present conditions and showcasing possibilities.

STREET Iva Kolak : Konrad Krzysztof Kulwicki : Morana Ostojic

Concept

The idea of our project lies in enabling numerous activities to happen in underused areas in the neighbourhood. Means to enable these activities should be flexible, simple and relatively cheap to be easily deployed and effective. We also strongly believe that it should mainly serve the needs and requirements of the community to be successful and increase their sense of participation and 'ownership' of these places. To invent these means, we first decided to create a programme for spaces we found suitable for intervention and in need of one. Based on character and size of the areas we divided them into groups and listed possible activities such as:

1. Indoor areas: bakery, bookstore, record shop, work-shop, public toilet, coffee bar, classroom, artist workshop, start-up office, rehearsal room, social club, canteen, kiosk, grocery store, exhibition, playroom, casino, library, butchers, boutique, designer shop, launderette, kindergarten, public shower
2. Courtyards: clothes drying space, small workshops, playground, garage

sale, barbecue, garden, bike storage, small concerts, open air living room...

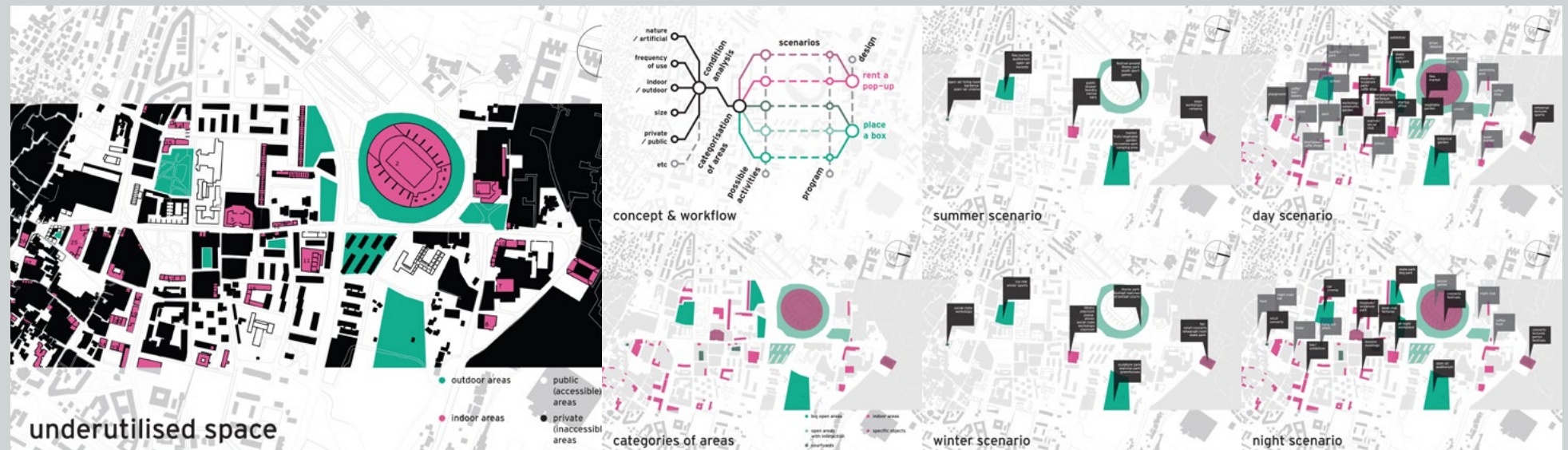
3. Open areas with interaction: fast food, neighborhood social events, open air cinema, garden, concerts, theatre, bike park, park, skate park, meeting point, parking lot, green area, public shower, public toilet...

4. Big open areas: Flea market, food market, football pitch, street ball court, bocce, park, parking lot, open air auditorium, open air exhibition, fun fair, camping area, festival ground, fruit/vegetable garden, playground, sculpture park, botanical garden, party, chess pavilion, sunbathing, open air karaoke, meditation, dog park...

The fifth and the last group are special objects, which contain already existing spaces in need of a more individual approach - Poljud Stadium, Spaladium Arena, Archaeological Museum.

The next step was to map these activities to specific time (including daytime and nighttime, summer and winter) and place scenarios, creating a programme for specific places.

Finally, we would start looking for a solution that enables these programmes.

Design

In the end we came up with two complimentary solutions – one designed for indoors, and one for outdoors. Both are based on the same principles and materials and a local community should govern both.

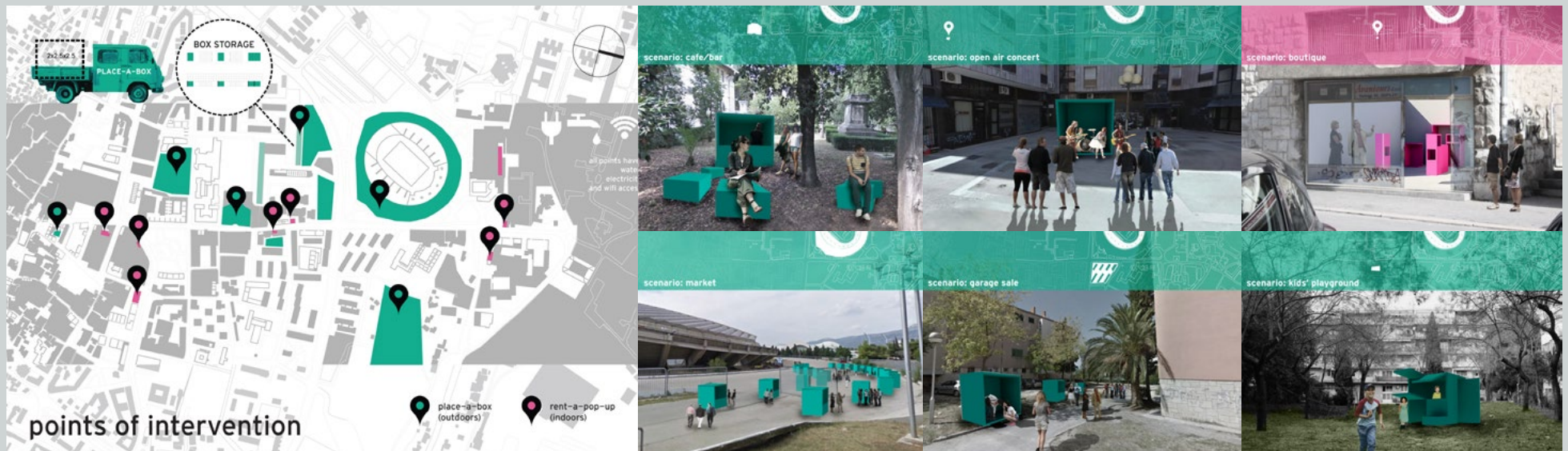
An indoor solution, which we called rent-a-pop-up, is a flexible set of furniture, rented out together with now-vacant shops and other spaces, allowing for multipurpose use of these as a pop-up places such as boutiques, designer stores, workshops, cafes, classrooms, libraries, meeting places, etc. A single set consists of one big module, three mid-sized ones and sixty small ones.

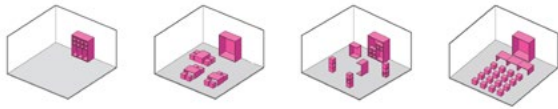
Modules should be manufactured from MDF (medium density fiberboard), OSB (oriented strand board) or a similar cheap, reusable and recyclable material. The places would be available for rent on an hourly, daily, weekly or monthly basis, both for non-profit and for-profit organizations or businesses with preferential prices for the former.

An outdoor solution, named place-a-box, is a multipurpose module which – with slight alterations and different equipment – can function as a small kiosk or stand, pavilion, toilet, shower, locker room, shelter, etc.

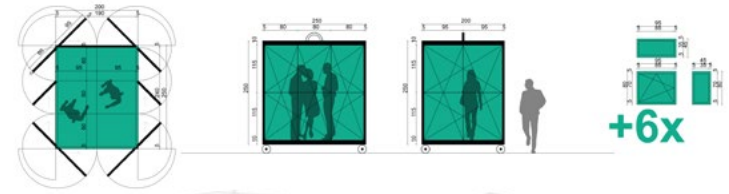
Manufactured from a lightweight steel frame and weatherproof OSB or MDF, the modules can be rented out and placed in many locations along the street to facilitate and aid a wide range of events and programmes, such as open-air theatre, concerts and performances, sport games, kid's playgrounds, flea markets and garage sales, music festivals, seasonal fairs and theme parks, etc.

To showcase the possibilities of designed solutions we visualized some scenarios with photomontages, as well as prepared more detailed examples of use for one of the designated spaces: a schoolyard in the southern part of the street. Presented scenarios include a sport event, an ice-skating rink, an open-air theatre and a drive-in cinema.

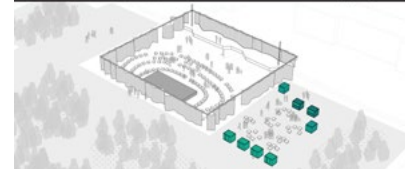
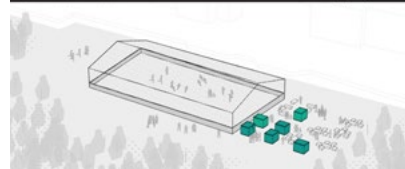
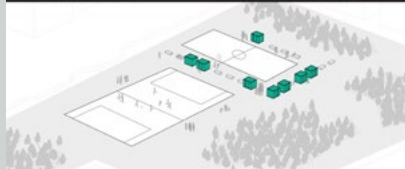
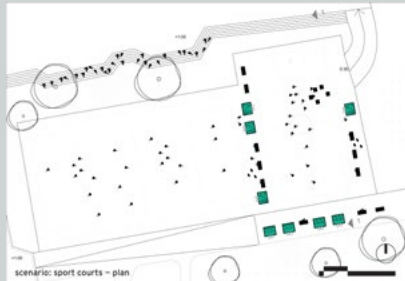
rent-a-pop-up

blank/storage   accomodation   store   social club   shower

place-a-box

Analiza

Problemi - Automobili: nedostatak parkirnih mjesta očituje se pomalo bizarnim primjerom – građanin zauzima parkirno mjesto vrećama građevinskog otpada; učestalo je parkiranje automobila u kvartovima na zelenim površinama, kao i u dva reda na pločnicima; parkiranjem automobila na pločniku pješacima su ostavljeni jako uski prolazi, gotovo pa moraju hodati po kolniku; signalizacije za smanjenje brzine i pješački prijelazi su nepregledni.

Problemi - Biciklisti i pješaci: biciklisti trenutno koriste ulicu vožnjama po pločnicima – nedostaje biciklistička infrastruktura; na pojedinim mjestima duž ulice uočljiv je nedostatak pješačkih prijelaza; uočljiva je lijenost pješaka, odnosno kretanja ljudi uvijek najkraćim pravicima, dijagonalnim prelascima ceste.

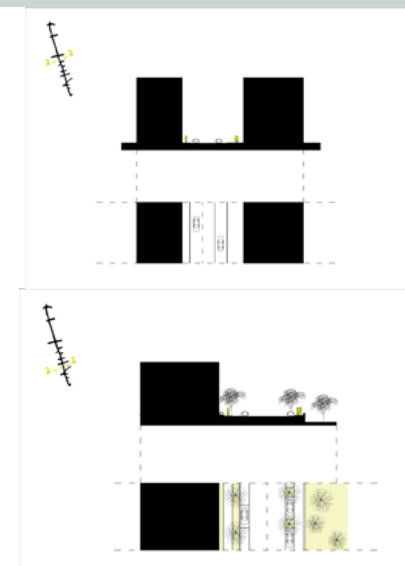
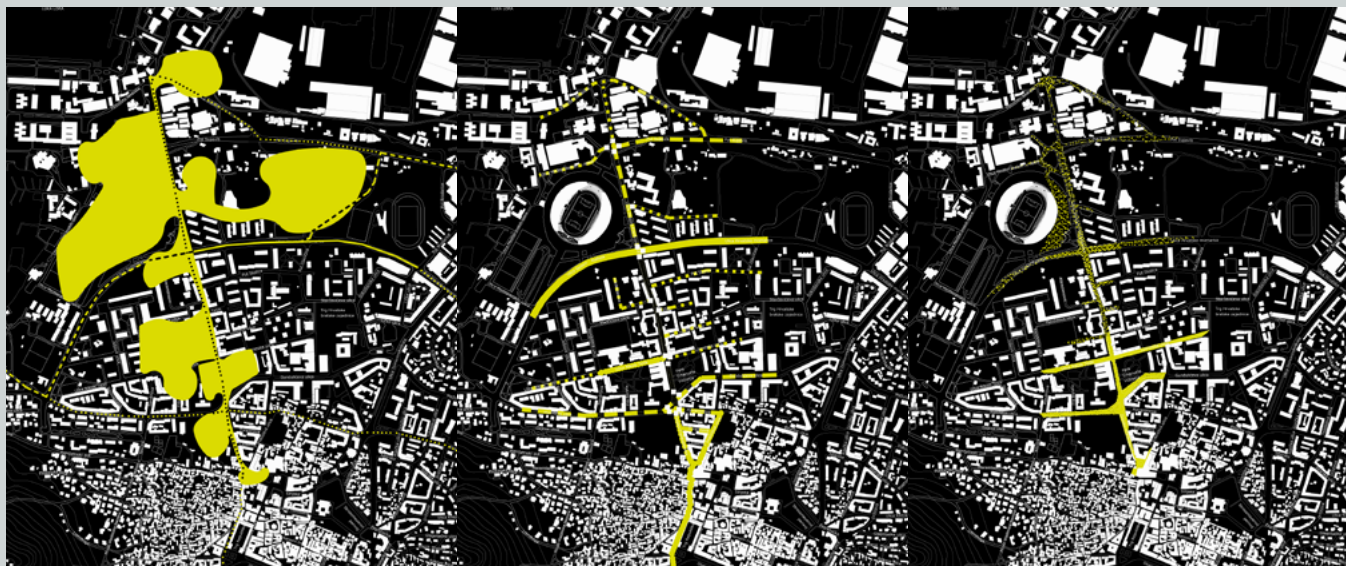
Problemi - Oglašavanje i otpad: prisutno je divlje oglašavanje na neobičnim mjestima – uočljiva je potreba za oglasnim prostorom; plakat HNK-a postavljen je na neuočljivom mjestu, vizualno prekriven pred njim postavljenim ko-

munalnim kontejnerom; na pojedinim mjestima ulice uočljiva je zasićenost reklamama; komunalni kontejner postavljen je nasred pločnika; otpad je odlagan i u rupu uništenog reklamnog panoa – uočljiv je nedostatak kanti za smeće na gradskom predjelu Poljud.

Koncept

U prethodnoj analizi uočile smo probleme u odnosima između različitih aktera u prometu. Pješaci, a ponajviše biciklisti, su degradirani u odnosu na motorna vozila. Problem je to cijelog grada koji se jako uočava u Zrinsko-Frankopanskoj ulici. Bez obzira na njen raznolik karakter (kretajući se od južnog pješačkog dijela prema automobilskom sjeveru) cijelim tokom ulice uočavamo tu problematiku – nelegalno parkirani automobili, nepregledni pješački prijelazi, nedostatak urbane opreme, divlje reklamiranje, nepostojanje biciklističkih staza i općenito prevlast motornih vozila nad ostalim akterima prometa. S obzirom na navedeno, željele smo minimalnim inter-

BICIKLI + PJEŠACI Marta Miloš : Božena Penović : Marija Vuković

vencijama postići ravnopravnost svih aktera u prometu uređujući pješačko-biciklističku stazu.

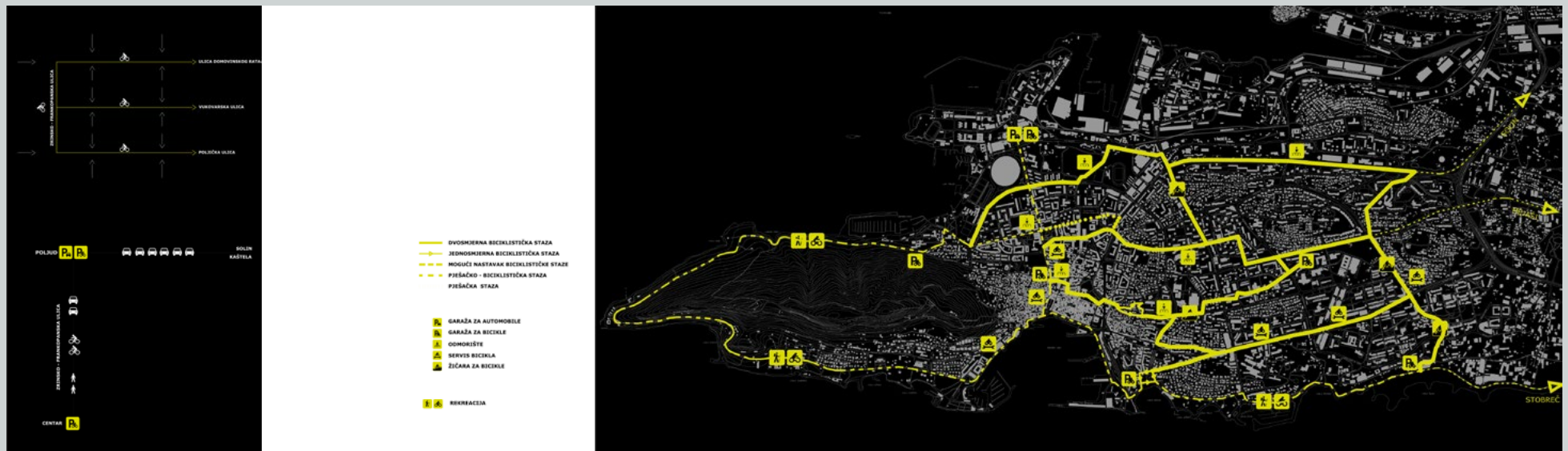
Cilj: izjednačavanje svih aktera u prometu.

Metoda: minimalne intervencije u parteru; izdizanje/upuštanje poda; upotreba različitih materijala; razdvajanje korisnika ulice.

Koncept šireg obuhvata: Na razini cijelog grada predvidjele smo glavne biciklističke pravce. Promatrajući gustoću stanovanja, širinu profila postojećih prometnica, nagib terena te glavne pravce kretanja postavile smo osnovni kostur staze. Svaka stambena četvrt tangira kostur čime je omogućeno brzo kretanje kroz grad. Staze su orijentirane prema centru grada zbog gustoće sadržaja toga dijela te također zbog tendencije rasterećivanja centra zagušenog automobilima. Postavljanjem biciklističke infrastrukture povećao bi se broj korisnika bicikla. Trenutno se bicikl

većinom koristi za rekreaciju, a uređenjem bi se više koristio kao osnovno prijevozno sredstvo.

Koncept za Zrinsko-Frankopansku ulicu: Ideja je da stanovnici periferije ukoliko žele doći do centra grada mogu svojim osobnim automobilima kroz ceste širokog profila (bez većih gužvi) pristupiti u javnu garažu postavljenu na Poljudu, na ulazu u sportsko-rekreacijski centar. Tu mogu parkirati svoje automobile i preuzeti besplatne bicikle, koje su financirane oglašavanjem. Nakon toga, uređenom biciklističkom stazom lako mogu pristupiti do centra grada ili bilo kojeg drugog dijela. Želja je da potaknemo stanovnike da iskoriste prednosti biciklizma: nema problema u pronalaženju parkirnih mjesta, veća fleksibilnost kretanja, mogućnost određivanja potrebnog vremena za putovanje te ujedno rekreacija. Na južnom dijelu Zrinsko-Frankopanske postavljen je biciklistički trg s podzemnim garažama velikog kapaciteta i odmaralištem, ne samo za korisnike javnih bicikla, već za sve bicikliste. Ujedno, Zrinsko-Frankopanska tangira mnoge javne sadržaje koji su navedeni u prethodnoj analizi.

Projekt¹

Planirana biciklistička staza: Godine 2009. prezentiran je idejni projekt za biciklističku stazu koja je do kraja godine trebala osvanuti u Splitu u dužini od 4.6 km, a protezala bi se od Ravnih njiva do park-šume Marjan. Zbog velike udaljenosti od Ravnih njiva do Marjana bila je predviđena i javna troetažna garaža sa spremištem za bicikle, garderobom, ugostiteljskim objektom, svlačionicom, tuševima, objektima za iznajmljivanje i čuvanje bicikla te još nekim rekreacijskim sadržajima. Osim biciklističke staze i javne garaže, projekt je uključivao i nekoliko malih odmorišta s parkiralištima za bicikle, klupama te kioskom. Parkirališta za bicikle bi se postavila i ispred škola, kako bi učenici imali gdje ostaviti svoje bicikle. Godine 2010. Split je dobio svojih prvih 500 m biciklističke staze. Projekt je osmišljen u dvije faze. Prva je djelomično izgrađena u Ulici Hrvatske mornarice, a druga je trebala biti u pravcu od križanja Ulice Hrvatske mornarice i Zrinsko-Frankopanske prema Marjanskom tunelu, dok bi u konačnici trebala ići na zapadnoj strani sve do Marjana, a na istočnoj do Bena.

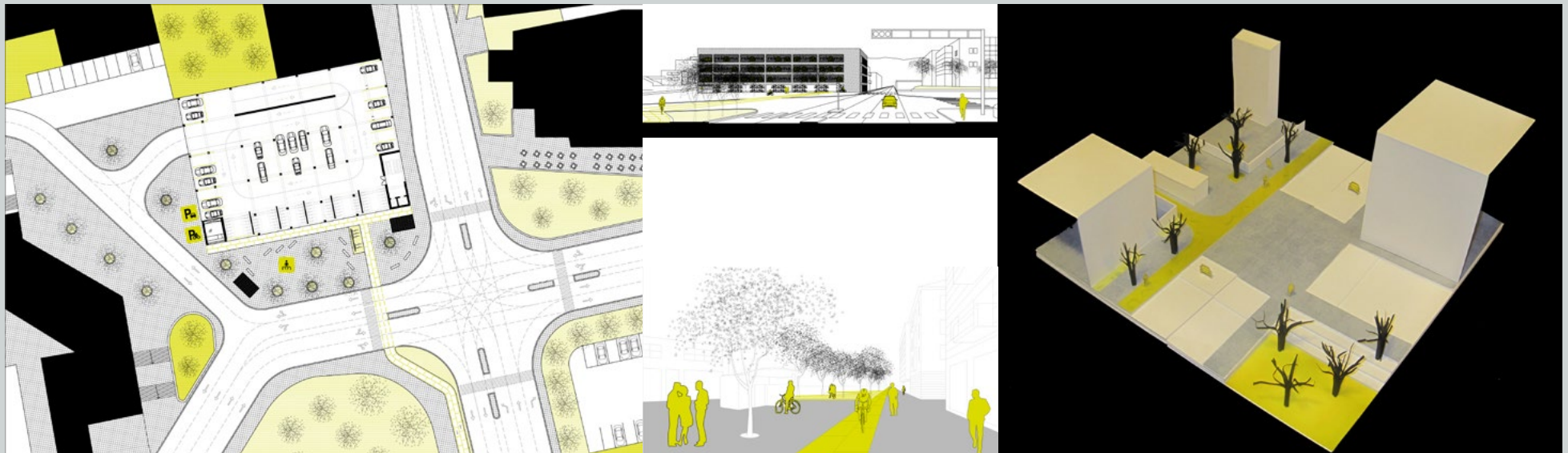
Prednosti korištenja bicikla

Ekonomske prednosti: smanjuje se vrijeme putovanja; smanjuju se troškovi prijevoza; lakše je predvidjeti vrijeme putovanja; smanjuju se gradska davanja za javni prijevoz; biciklistički turizam; sigurnije ulice u blizini škola; jeftinija je izgradnja biciklističke staze od izgradnje prometnica za motorna vozila; za upravljanje nije potrebna vozačka dozvola; nije potrebno osiguranje i registracija.

Socijalne prednosti: pristupačnost; poboljšani pristup ljudima koji ne voze automobile; smanjuje se potreba za parkirnim mjestima; djeca postaju svjesnija odgovornosti sudjelovanja u prometu; pozitivna interakcija između ljudi.

Ekološke prednosti: smanjuje se zagađenje zraka i emisija stakleničkih plinova; smanjuje se potražnja za neobnovljivim izvorima energije (koji se inače koriste u transportu); smanjuje se razina buke i zagađenje voda.

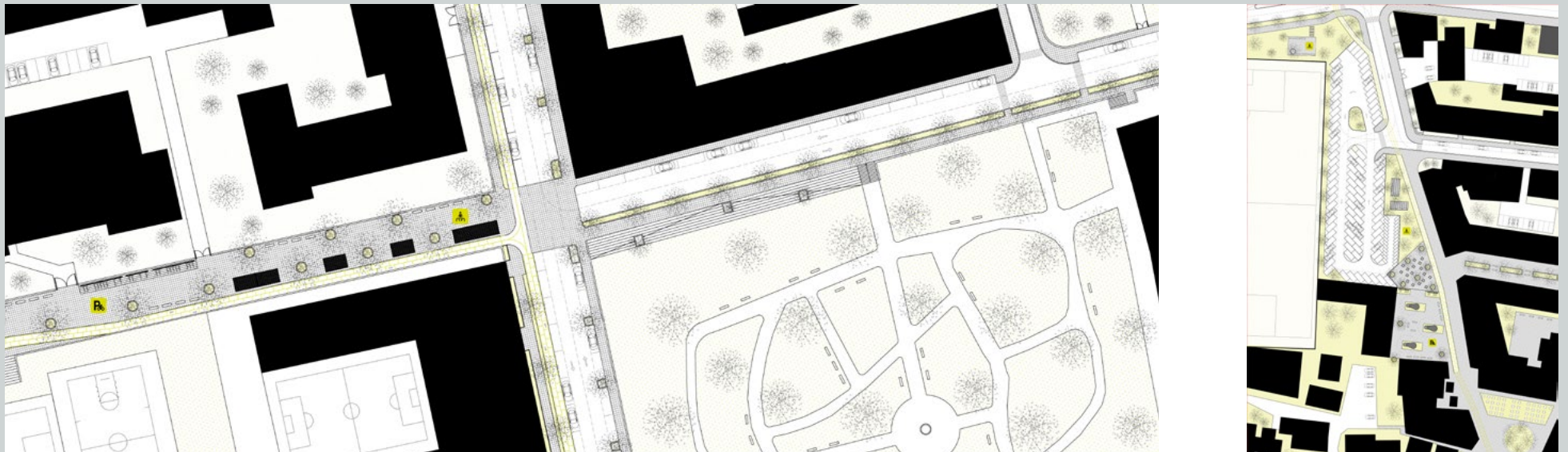
Zdravstvene prednosti: vožnja biciklom pozitivno utječe na opće zdravlje; smanjuje rizik od bolesti krvožilnog sustava i karcinoma; smanjuje rizik od šećerne bolesti; pomaže u borbi protiv stresa i depresije; snižava krvni tlak; korisna je u prevenciji osteoporoze; pomaže u kontroli tjelesne težine.

Prednosti pješčenja

Socijalne prednosti: mogućnost interakcije s drugim ljudima tijekom hoda-
nja; pristupačnost svih područja grada; fleksibilnost kretanja; smanjuje se
potreba za parkirnim mjestima.

Zdravstvene prednosti: smanjuje rizik od bolesti srca i infarkta; poboljšava
kvalitetu sna; smanjuje rizik od visokog tlaka i dijabetesa; štiti od depresije;
smanjuje opasnost od prijeloma u starijoj dobi; pomaže u borbi protiv stresa;
smanjuje rizik od raka dojke i crijeva; poboljšava raspoloženje; potiče mršavl-
jenje; pozitivno utječe na zglobove i smanjuje bol uzrokovanu artritismom.

Zrinsko-Frankopanska ulica u današnjem obliku leži na osi koja je kroz prošlost bila najkraća veza grada Splita, koji se tada nalazio u okviru baroknih zidina, i naselja na obali kaštelanskog zaljeva. Na tim povijesnim temeljima zasnivamo svoju ideju. Uz jezgru grada Splita, koja u ovom slučaju predstavlja početnu točku ulice, na sjeveru postavljamo drugu točku u obliku pomorske i hidroavionske luke. Na taj način “produžujemo” ulicu te ostvarujemo bolju povezanost centra grada Splita s mjestima uz kaštelanski zaljev, ali i s udaljenijim mjestima pomoću zračne veze. Podižemo cjelokupnu vrijednost Zrinsko-Frankopanske ulice. Promatrajući postojeće stanje ulice dolazimo do zaključka da se ulica može podijeliti u pet različitih ambijentalnih zona koje se razlikuju sadržajno, prometno i vizualno. Stvarajući produžetak ulice na sjeveru, planiramo ga u maniri šestog ambijenta. Ambijenta u kojemu postavljamo nove sadržaje, mijenjamo prometni intezitet i dajemo novi vizualni identitet.

Trenutno stanje: Ulica ne generira jednako aktivnosti u svakom dijelu ulice. Južni dio, prepun sadržaja, privlači dovoljno ljudi, no sjeverni je zapušten i odvojen od ostatka, ovisno o periodičnim sportskim ili drugim povremenim

društvenim aktivnostima.

Intervencija: Aktiviranjem sjevernog dijela ulice, implementiranjem novih sadržaja na tom kraju, postizemo razvnotežu. Rasterećujemo “prebukirani” južni dio te smanjujemo zagušenost prometa.

Analiza: Utjecaj na okoliš¹

Utjecaj na zrak: Potrošnja goriva po jednom letu koji obavi hidroavion je veća u odnosu na potrošnju goriva koju za isti pređeni put potroši trajekt. Međutim, broj kretanja koji neki brod izvrši na nekom području je daleko veći od broja kretanja koji izvrši hidroavion na istom području.

Emisija ugljičnih spojeva koje ispušta hidroavion u odnosu na brodove je zanemariva!

Utjecaj na vodu: Brodski motori ispuštaju u vodu velike količine ispušnih plinova, što može dovesti do zagađenja te onečišćenja vode. Ispušni plinovi koje hidroavion izbacuje odlaze izravno u atmosferu, stoga ne zagađuju

6. AMBIJENT Hrvoje Grubišić : Ante Lalić : Jakša Martić

vodu. Hidroavioni ne ispuštaju otpadnu vodu (koja sadrži ulja i ugljikovodike). Punjenje hidroaviona gorivom obavlja se prema određenim procedurama i na za to određenim mjestima, uz odgovarajuće sigurnosne mjere, tako da gorivo i voda ne dođu u doticaj s okolišem.

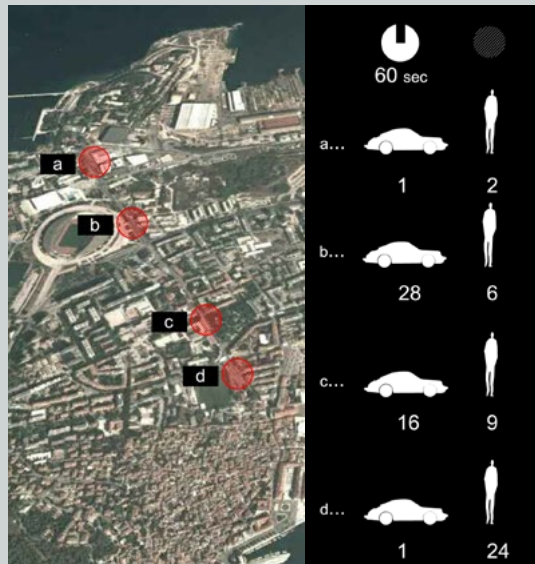
Onečišćenje vode u odnosu na brodove je zanemarivo!

Utjecaj na biljni i životinjski svijet: Propeler hidroaviona nalazi se izvan vode. Na taj način biljni i životinjski svijet ostaje netaknut. Hidroavion može utjecati na ptice s bukom. Buka koju stvara hidroavion ekvivalentna je buci koju stvara brod srednje snage. Kod hidroaviona je vrijeme trajanja buke manje u odnosu na vrijeme trajanja buke kod brodova pa time hidroavioni imaju manje negativnog utjecaja na ptice. Hidroavioni imaju relativno nizak utjecaj na zagađenje bukom. Najveće razine buke nastaju tijekom polijetanja kada je potrebna velika snaga motora. Jačina buke: 75 dba (gliseri 65-95, traktor 95).

Hidroavionski promet ima manji utjecaj na biljni i životinjski svijet od brodskog prometa!

GODIŠNJI PROMET TRAJEKTNE LUKE SPLIT	
- TRAJEKTI: PUTNICI -	2 804 875
VOZILA -	593 227 GODIŠNJE,
	49 435 MJESEČNO,
	1847 DNEVNO
- HIROGLISERI -	25 006
- KATAMARANI -	696 363
- MALE LINIJSKE BRODIČE -	56 193
- IZLETNIČKE BRODIČE -	3- 7 931
GRAD KAŠTELA	
2001 . GODINA:	32 286 STANOVNIKA
2011. GODINA:	38 474 STANOVNIKA
0-19 GODINA:	9 623 STANOVNIKA
29-65 GODINA:	20 650 STANOVNIKA
- 2004. GODINA	
NOĆENJA, TURISTIČKA :	184 469
- NAUČIČKI TURIZAM U ZALJEVU	
K. GOMILICA: 400 VEZOVA	
LUKA U RESNIKU (TRANSPOT U SPLIT)	
- PRIVATNA PLOVILA U ZALJEVU	
OKO 2500	
ZAKLJUČAK: U ZALJEVU SE BILJEŽI PRIRAST	
STANOVNIŠTVA I PRIRAST TURISTIČKOG I	
BRODSKOG PROMETA .	

TRAJEKTNA LINIJA SPLIT-SUPETAR:	
16 , 2 Km / 33 HRK / 50 min	
2,03 HRK = 1,0 Km	
HIROAVION DUBROVNIK-KORČULA:	
87,0 Km / 20 min/ 43 € = 326.8 HRK	
1,0 Km = 0,49 € = 3.75 HRK	
TRAJEKT 1,0 Km = 2,03 HRK	
HIROAVION 1,0 Km = 3,75 HRK	
TRAJEKT - 19,08 Km/h	
HIROAVION - 261 , 57 Km/h	
HIROAVION SPLIT-TROGIR - 2,25 min	
TRAJEKT SPLIT - TROGIR - 32 min	
ODNOS NA TRŽIŠTU:	
	CIJENA: BRZINA:
TRAJEKT: 1	1
HIROAVION: 1.84	13,7
SUPETAR / 16,2 Km / 60 HKN	
ROGAČ / 18,6 Km / 70 HRK	
HVAR / 41 Km / 155 HRK	
VIS / 56 Km / 210 HRK	
VELA LUKA / 68 Km / 255 HRK	

Koncept

1 : Produženje ulice: Kako rekosmo, ulica ne generira jednako aktivnosti u svakom svom dijelu. Zrinsko-Frankopanska ulica direktno povezuje dvije obale. Produženjem na drugu obalu i aktivacijom vojne luke Lora za nautički promet postićemo izjednačavanje polova ulice.

2 : Oblikovanje luke Lora: Implementiramo u luku nove javne sadržaje. Luku otvaramo za nautički promet, a na obali oblikujemo novi ambijent ulice unošenjem turističkih, poslovnih, infrastrukturnih objekata...

3 : Povezivanje: Pomorskim povezivanjem Splita preko luke Lora rasterećujemo glavnu gradsku luku i bolje, ali i šire, povezujemo luke unutar kaštelskog zaljeva.

HIDROAVIONI

- 20 X 21 METAR DIMENZIJE LETJELICE
- 19 PUTNIKA - KAPACITET HIDROAVIONA
- 300 METARA - MINIMALNA UDALJENOST POVRŠINE NA KOJOJ HIDROAVION SLIJEĆE OD OBALE
- 45 MINUTA - TRAJANJE LETA OD ITALIJE DO LASTOVA
- 120-140 KUNA - CIJENA KARTE HIDROAVIONOM OD SPLITA DO VELE LUKE
- LINIJE BI SE ODRŽAVALE 365 DANA U GODINI
- 60 MILIJUNA EURA - VRIJEDNOST INVESTICIJE
- TIŠI OD KATAMARANA
- KARTA DVA PUTA SKUPLJA OD TRAJEKTNE ZA SPOMENUTE DESTINACIJE
- AVION BI POLAZIO IZ SPLITA TRI PUTA DNEVNO
- TUOPERATORI BI PUNILI HIDROAVIONE PUTNICIMA

- 24 LOKACIJE PRIVEZIŠTA U PRVOJ FAZI NA JADRANU
  - 6 LOKACIJA U ITALIJI
  - 1 LOKACIJA U CRNOJ GORI
- PRISTANIŠTA:
- RIJEKA

1. FAZA

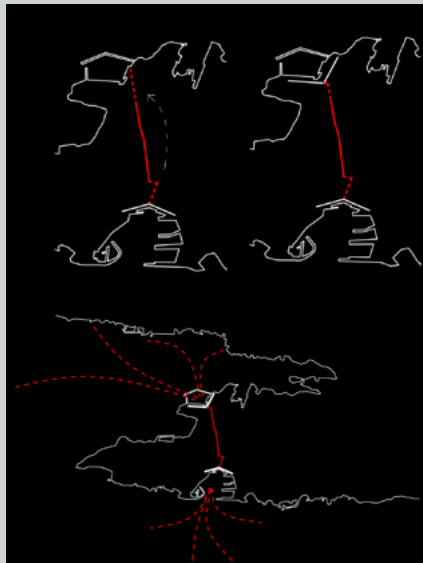
SPLITSKO DALMATINSKA ŽUPANIJA:
SPLIT, HVAR, STARI GRAD, VIS, RESNIK (DIVULJE)
DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA:
VELA LUKA, KORČULA, UBLI, DUBROVNIK.

2. FAZA

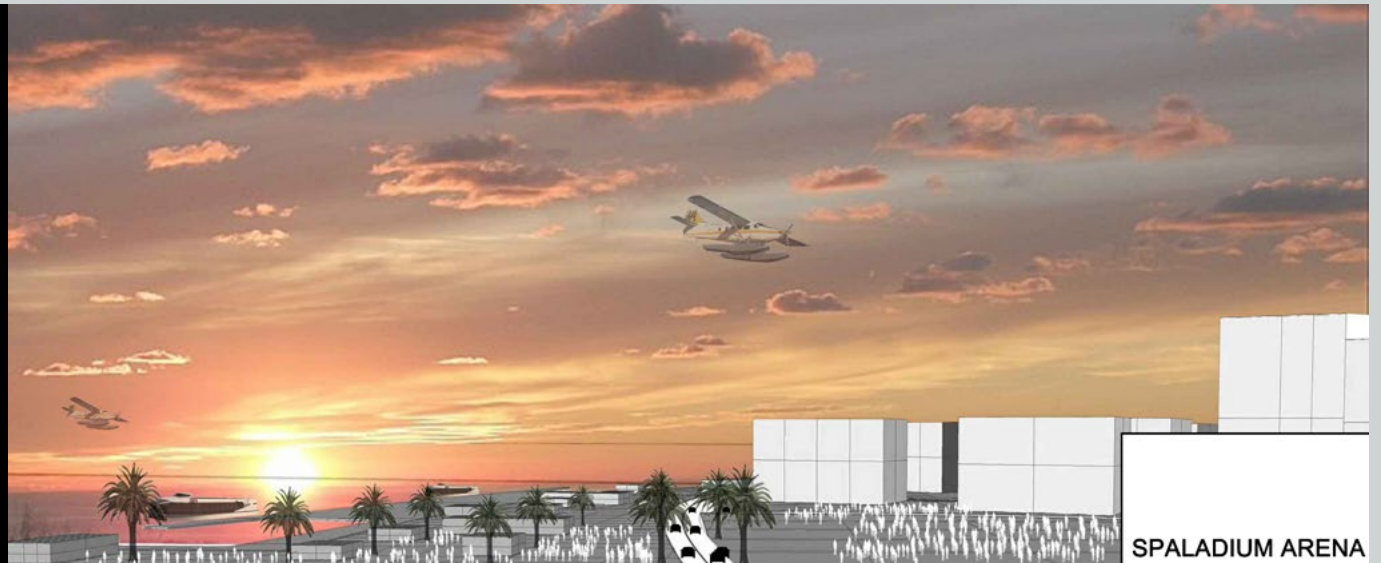
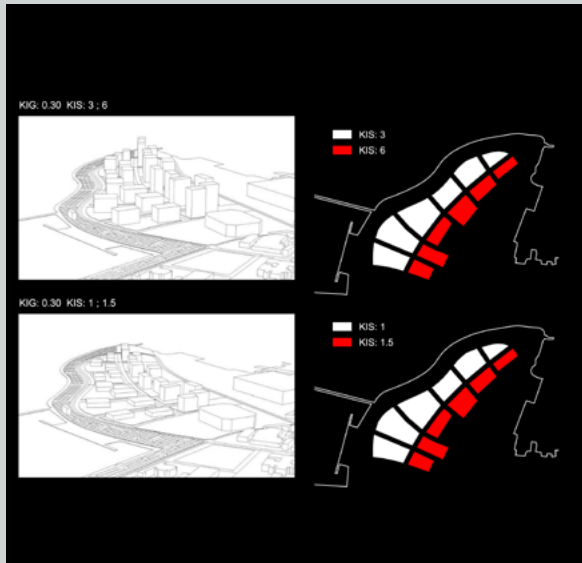
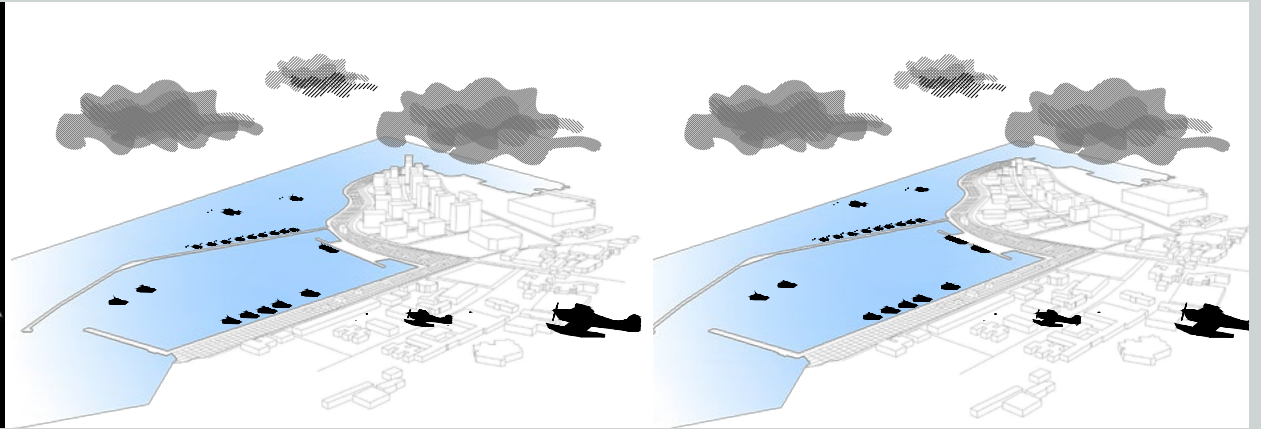
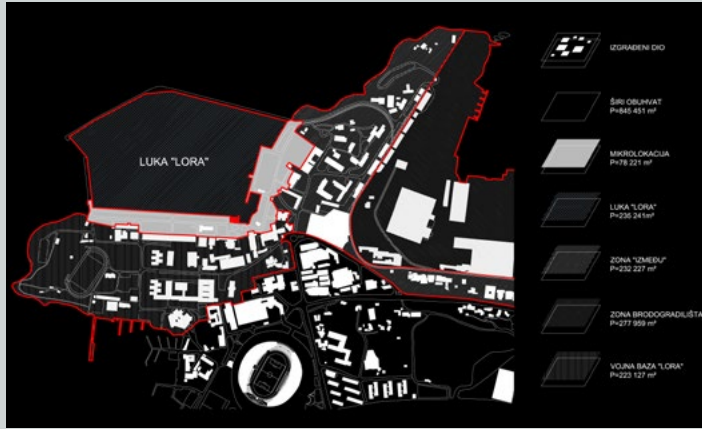
ZADAR, ŠIBENIK, OTOCI U OKOLICI ZADRA I ŠIBENIKA...

3. FAZA

ITALIJA, GRČKA (VOLOS, ATENA, THESSALONIKA, SKIATHOS, SCOPELES, ALONISSOS), ALBANIJA, CRNA GORA, ZAGREB...

Analysis

Site :

Zrinsko-Frankopanska Street is located in the centre of Split, connecting the northern and the southern shore of Split peninsula. It has many attractors alongside its path like the city stadium Poljud, Archaeological Museum, Spaladium Arena, high schools and a theatre. It combines three different ambiances by itself. The first, small urban scale with a theatre, the second with residential buildings and a museum, and the third one with sports and recreational zone in the Poljud Stadium and Spaladium Arena, and with some small suburban residential and industrial buildings. It ends with a military area and a harbour on the northern shore. The street is divided into two different characters at the crossing with Hrvatske Mornarice Street. There is an urban environment facing south with a residential area and some public features, while on the north there are bigger scale areas with the stadium, pools, arena, military zone Lora and shopping centres.

In general this street provides strong axis, used daily by many inhabitants and for different purposes. Because of its diversity we must be aware of the sensitivity of the place and its contents.

Ground floor plan :

Unused spaces of the entire street : There are plenty of unused spaces along the Zrinsko-Frankopanska Street. They are changing its character from the beginning to the end. At the northern end of the street those spaces are much bigger than those closer to the old town.

Middle area (Spinut and Skalice district) : These two districts are built in a well organized urban system, but spaces between the buildings stand hollow. Hence, in this area there are many unused, but very valuable spaces with a huge potential of transforming into new active spots.

Focus : Unused space : Perceiving and marking unused spaces of the focused area of the street provided us with a map upon which we were able

UNUSED SPACE Marina Botić : Mislav Malbaša : Krzysztof Woydała

to do some later on analysis of the trajectories of the movement and set out first conceptual interventions.

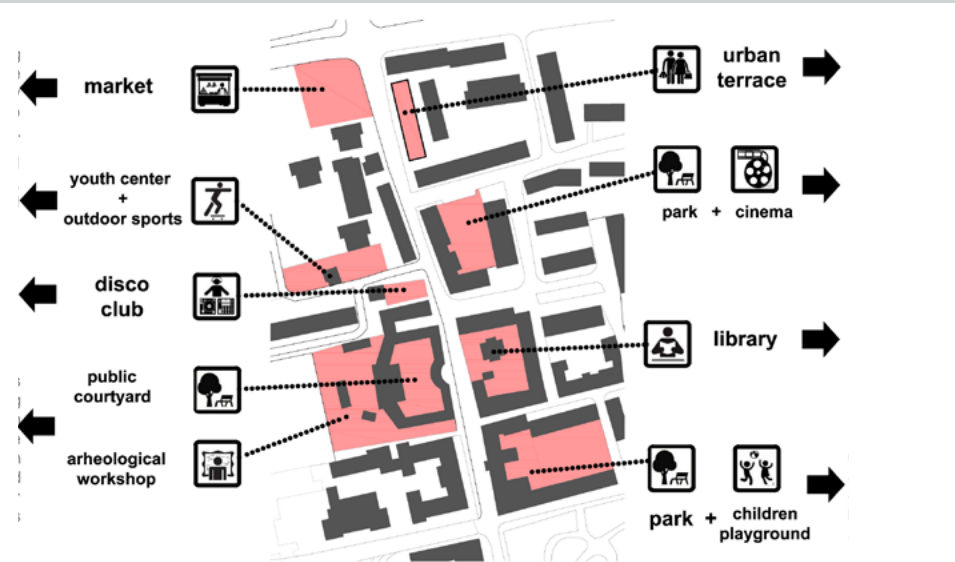
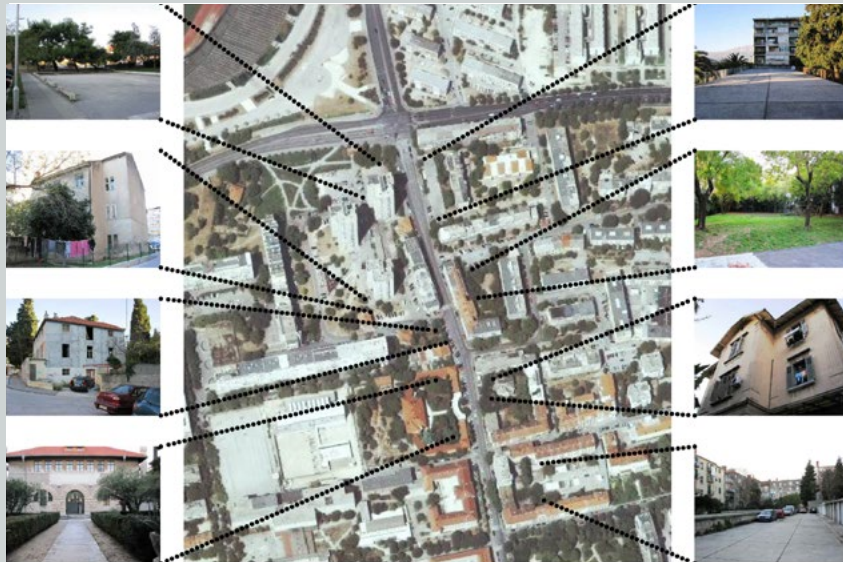
Vegetation :

Characteristics of the existing situation : We paid certain attention to some of the second plan aspects of the urban planning, such as vegetation. As we decided to react within some of the enclosed block courtyards we studied the existing vegetation at all the spots we wanted to intervene in. In our proposals we differ the vegetation of the intervention based on its characteristics. Library, for instance, has a different vegetation from an outdoor cinema.

Studying the character of the 'middle' sequence of the street and making a conception

The 'middle' area of the street serves as a kind of a bridge between dens-

er area of the old core and open area of the northern end of the street. In the whole appearance of the street it has got the most organized building shapes and voids between them. This rigid form was obviously too strict for the inhabitants of Split, as they mostly didn't use many of its valuable open spaces. This is a usual scenario that happened to many examples of the rigidly organized urban systems. It's got its perks, but it's got its cons as well. And these cons in addition with pile of cars that cover the open areas between the buildings are the biggest problem that we are facing nowadays. Thus, we set out a concept as a way of revival of that rigid space by adding to it some new contents that will bring an urgently needed refreshment. By adding a certain purpose, these unused spaces finally start living. As you walk through this area of the street you almost get a feeling that people surrendered in a war against cars, but fortunately there are still some open voids that can improve the quality of living in this area of Zrinsko-Frankopanska Street.

1. Children Playground :

Unused and easily accessible roof of an existing garage in the middle of the residential block is transformed into a children's playground. The playground is organized with plenty of boxes that children can get into, climb onto, and move, so they form their own mini-urbanistic structure as they wish while being looked after by their parents from the windows of the surrounding buildings.

2. Library with a Garden :

An old house, that lost the focus of attention as the city spread, is settled in the middle of the courtyard of a social residential block creating conflict with new buildings. In order to resolve that conflict and emphasize the quality of the courtyard, it is transformed into a library for the inhabitants and public. Courtyard garden is filled with certain kinds of trees making an enclosed atmosphere with benches for the outdoor reading.

3.a Archeological Museum :

Intervention is done in the courtyard of the museum, by transforming it into an open public space where you can come, have coffee, and get information about the museum.

3.b Sculptural Workshops :

In the backyard of the museum there is a kind of a storage of the sculptures. Now, it gets another dimension by opening it to sculpture and art students for their practices and workshops, and also for all the visitors willing to try their sculpture forming skills.

4. Youth Center Bar and Club :

An unused existing house is transformed into a part of newly formed youth centre that brings some refreshment into Spinut district. During the day it is a local bar with outdoor tables in the garden. At night it turns into a club that offers different genres of music.

5. Youth Center Sports :

The other abandoned house close to the previously mentioned one becomes a youth centre's hall, and it's surrounded by a basketball court and a skate park.

6. Open-Air Cinema :

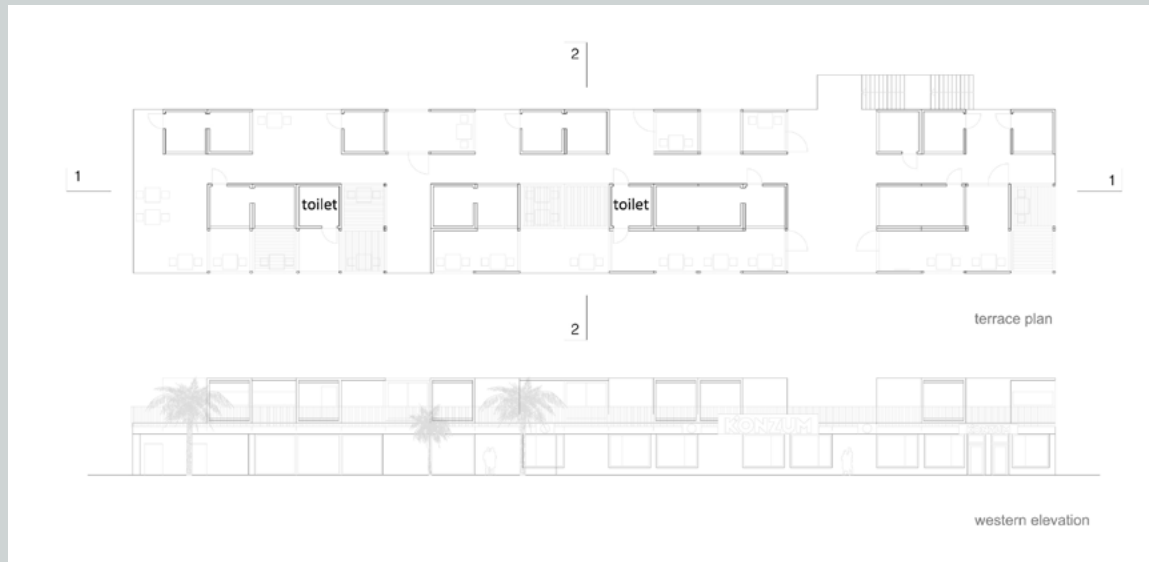
Relatively unused space in the middle of another social residential block in the area of Zrinsko-Frankopanska Street is tiled and transformed into a place for the inhabitants to gather and enjoy open-air cinema. It's got little storage houses on the side for all the equipment.

7. Urban Terrace :

Long and attractive, but unused terrace is transformed into a micro-urban area by adding staircases on the each side of it, and street in the middle. It's equipped with ready-made objects that are forming kiosks, fast foods, coffee bars, restaurants, etc.

8. Market Place :

New market is placed in a very valuable location that was previously just an empty square next to Zrinsko-Frankopanska Street.

Analiza ulice

Zrinsko-Frankopanska ulica u Splitu značajna je kao jedina gradska ulica koja povezuje južnu i sjevernu splitsku obalu. Ulica je povijesnog značenja, nastala na tragovima rimske centurijacije. Razvitkom i širenjem samog grada nastaju prva arhitektonska ostvarenja duž buduće Zrinsko-Frankopanske ulice. Kako se grad naglo razvija pojavljuju se i problemi planiranja prostornog uređenja grada te nastaje niz planova kojima se definira njegov razvitak, a planskim rješenjima pokušava se omogućiti širenje grada. Urbanistički planovi s početka 20. stoljeća predviđaju širenje Marmontove ulice prema sjeveru kako bi se grad kvalitetno prometno povezoao.

Jedna od najstarijih zgrada Zrinsko-Frankopanske ulice je zgrada Arheološkog muzeja, sagrađena 1914. godine na području koje se svojedobno nalazilo na samom rubu grada i to na pravcu njegovog budućeg širenja prema sjevernoj strani poluotoka. Kasnije se na istom pravcu grade: Tehnička škola, Nadbiskupijska gimnazija te Cicilianijska gimnazija na Lovretu. Nakon 2.

svjetskog rata, na zapadnom dijelu Turske kule, Dinko Vesanović i Zlatibor Lukšić grade prvo naselje kolektivnog stanovanja izgrađeno u Splitu. Položaj zgrada poklapa se s osima Dioklecijanove palače pa su zgrade postavljene koso u odnosu na trase obodnih ulica. Tijekom 1970-ih Frano Gotovac projektira na Poljudu stambene zgrade B, B-1 i B-2 te *Kineski zid* čime definira sjeverno lice grada, a Zrinsko-Frankopanska ulica dobiva na svom prometnom značaju. Izgradnjom stadiona i bazena za Mediteranske igre 1979. godine na Poljudu stvoren je centar splitskog sportskog života, što potvrđuje i izgradnja Spaladium Arene 2008. godine. Danas je većina sadržaja napuštena ili devastirana, a njihova okolina ne ostvaruje svoje potencijale.

Kontaktne prostori ove ulice su mnogobrojni i razlikuju se svojom veličinom, namjenom i karakterom. Neki od njih pretvoreni su u javne zelene površine od kojih je najistaknutiji park Emanuela Vidovića. Pojedini su poslužili kao područje organizacije prodaje brze hrane za obližnje obrazovne ustanove, treći su manje ili više uređeni parkirališni prostor, dok neki još uvijek čekaju svoju jasnu definiciju, odnosno prostornu funkciju.

ARTIKULACIJA URBANIH DŽEPOVA Tajana Pandžić : Nikolina Prolić : Zoja Zoković

Zbog važnosti ove ulice, jasno je kako njeno područje utjecaja nadilazi njene granice, odnosno kućne brojeve koji joj pripadaju. Ona postaje mjesto koje spaja područja udaljena i nekoliko stotina metara. Građevine školske, zdravstvene, kulturne i vjerske namjene u njenoj blizini čine se smještene jedna pored druge budući da se područje ove ulice prelijeva u sve manje i veće prolaze koji vode od nje ili prema njoj; ulica ih povlači prema svojoj središnjoj osi, gotovo u tolikoj mjeri da se ponekad čini kako sve građevine pripadaju istoj adresi. Toliko slojevito područje nikako ne može biti obično, odnosno bezlično. Na svakom koraku pojavljuju se situacije potpuno neobične i neočekivane koje se ne mogu susresti u bilo kojem dijelu grada. Na udaljenosti od nekoliko metara stoje kuće koje datiraju iz različitih stilova, razdoblja, svjetova, a potom se na nekim starim kućama pojavljuju komercijalna obilježja modernog doba, poput reklama za nacionalne lance supermarketa. U jednom trenutku čini se kako je gustoća kolnog prometa porasla toliko da je nemoguće prijeći cestu, a u isto vrijeme su se zadržale i neke starije navike pa se, primjerice, banane mogu kupiti na pola metra od pješačkog prijelaza, na samoj ulici.

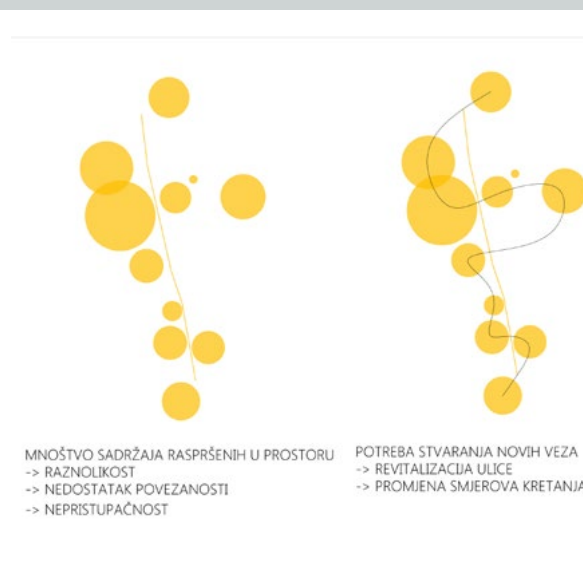
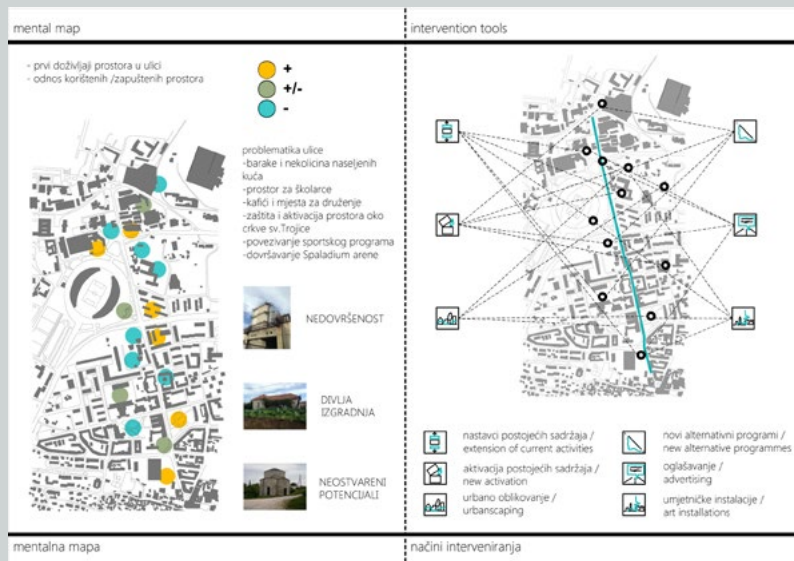
Koncept

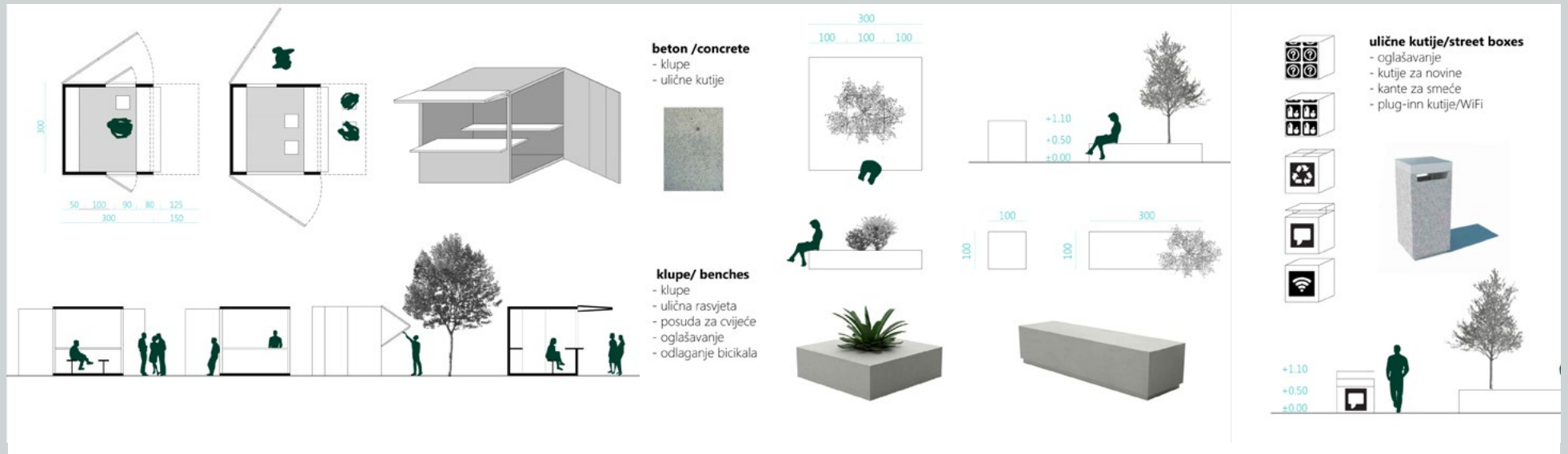
- : ostvarivanje poprečne povezanosti
- : metaforička mreža povezanih prostora
- : individualne komponente integrirane u cjelinu
- : neartikulirani urbani džepovi
- : nerazvijena mreža pješačkog prometa
- : poveznica vizualno sugerirana
- : kultura preostalog prostora

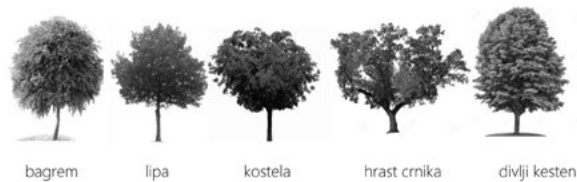
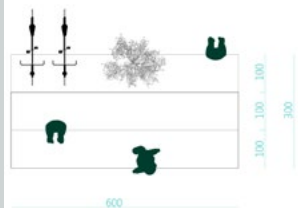
Glavne teme koncepta

NE : građenje objekata; arhitektura slijedi program; Ab Ovo; etapnost

DA : građenje ambijenta/događaja; nastanjivanje programom; kontinuitet spontanih matrica; proces kao izričaj.

biljke/plants
 - očuvanje postojećeg zelenila
 - nove biljke zasade u tlu ili betonskim kutijama

beton /concrete
 - klupe
 - ulične kutije

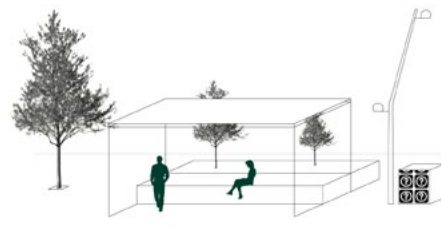
igralište /playground
 - reciklirana guma- Playtop
 - dječje igre

skate park
 - konfiguracija terena
 - beton

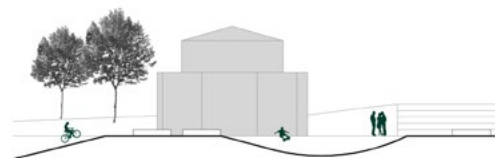
grafiti /graffiti
 - popločanja
 - prostori za umjetničko izražavanje

autobusna stanica/bus station
 -tema 'ulične kutije'
 -mogućnost transformacije
 -montažni/fiksni elementi
 -posude za cvijeće, odlaganje bicikala, klupe

skate park
 - dio topografije
 - rekreacija
 - okupljanje mladih

22-23 URBANA MORFOLOGIJA

¹ Whitehand, J. W. R. (1981.), "Background to the urban morphogenetic tradition", *The Urban Landscape: Historical Development and Management*, J. W. R. Whitehand (ur.), London

² Whitehand, J. W. R. (1981.)

³ <http://demo-restreets.migcom.com/case-studies/the-avenue-des-champs-elysees>

24-25 TOPOGRAFIJA I URBANA MORFOLOGIJA

¹ Farelly, Lorraine (2007.), *The fundamentals of architecture*, AVA Publishing

26-27 PERCEPTIVNA DIMENZIJA URBANOG PROSTORA

¹ Relph, Edward (1976.), *Place and Placelessness*, London

² Wagner, P.L. (1972.), *Environments and People*, Prentice-Hall, Englewood

BILJEŠKE : NOTES

Cliffs, N.J.

³ Heidegger, Martin (1969.), *Identity and Difference*, The University of Chicago Press, Chicago

⁴ Erikson, Erik (1959.), *Identity and the Life Cycle*, International Universities Press, New York

⁵ Lynch, Kevin (1969.), *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge

⁶ Sassen, Saskia (2000.), "The Global City: Introducing a Concept and its History", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ... (et al.)*, AC-TAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux

52 MAPIRANJE JAVNIH SADRŽAJA

¹ *** (2011.), *Split. Arhitektura 20. stoljeća. Vodič : Split. 20th Century Architecture. A Guidebook*, Tušek, Darovan (gl. ur.), Građevinsko-arhitektonski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split

67 EVIDENTIRANJE PODATAKA IZ ELEKTRONIČKIH MEDIJA

¹ <http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/17138/Default.aspx>

² <http://www.slobodnadalmacija.hr/Split/tabid/72/articleType/ArticleView/articleId/145912/Default.aspx>

³ <http://www.jutarnji.hr/lora/165708/>

⁴ <http://gol.dnevnik.hr/clanak/hnl/navijaci-iza-hajduka-na-poljudu-prosjek-nevjerojatnih-18-500-gledatelja.html>

⁵ <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000807/prilozi-sp4.htm>

⁶ <http://www.slobodnadalmacija.hr/Split/tabid/72/articleType/ArticleView/articleId/186759/Default.aspx>

⁷ <http://slobodnadalmacija.hr/Split-županija/tabid/76/articleType/ArticleView/articleId/90831/Default.aspx>

⁸ <http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/114543/Default.aspx>

⁹ <http://www.tportal.hr/kultura/kulturmiks/165246/Hajdukov-Stari-plac-je-zasticeno-kulturno-dobro.html#.UH8XlcXMjXo>

70-73 SHARED SPACE : Izmjena hijerarhije korisnika ulice

¹ *Too much dependence on private automobiles and city concentration of use are incompatible. One or the other has to give.* VID: Jacobs, Jane (1993.), *The Death and Life of Great American Cities*, The Modern Library, New York

² *Attrition of automobiles operates by making conditions less convenient for cars.* VID: Jacobs, J. (1993.)

³ "However, a strategy of attrition of automobiles by cities cannot be arbitrary or negative. Nor is such a policy capable of giving dramatic results suddenly. Although its cumulative effects should be revolutionary, like any

strategy aimed at keeping things working it has to be engaged as a form of evolution. (...) Tactics are suitable which give room to other necessary and desired city uses that happen to be in competition with automobile traffic needs." VIDl: Jacobs, J. (1993.)

⁴ An attrition tactician would look for sidewalks getting heavy use or various use, and would seek to widen and enhance them as a gain for city life. Automatically, this would narrow the vehicular roadbed. VIDl: Jacobs, J. (1993.)

⁵ Shared space is an urban design approach which seeks to minimise demarcations between vehicle traffic and pedestrians, often by removing features such as kerbs, road surface markings, traffic signs and regulations. VIDl: http://en.wikipedia.org/wiki/Shared_space [28.11.2012.]

⁶ Sometimes a tie is made between totally marginal places, constructed by superimposition, intermittence, and gradual accumulations of objects without reciprocal relations, these places can be used for encounters and exchanges of a particular 'population'. A vacant lot, a strip along the edges of transportation infrastructures, a void that opens up temporarily in a zone of dense construction chance will define it, by the sum. VIDl: la Varra, Giovanni (2000.), "Post-it City: The Other European Public Spaces", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ... (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux*

⁷ To us, paths and places, inside or out, were not only physical and not independent elements to be enjoyed as movement opportunities with vistas. They provided access and linkage and had a dynamic relationship among themselves and, more important, with the activities they connected. This dynamic builds cities. VIDl: Scott Brown, Denise (2012.), "Commons Concerns", *Common Ground*, Chipperfield, David; Long, Kieran; Bose, Shumi (ur.), Marsilio, Venecija

74-77 URBANI VRT I BUVLJAK

¹ Tschumi, Bernard (2004.), *Arhitektura i disjunkcija*, AGM, Zagreb, str. 11

² Zardini, Mirko (2000.), "Green is the Color", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ... (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux*

³ Tschumi, B. (2004.): 13

⁴ Tschumi, B. (2004.): 19

⁵ Marchigiani, Elena (2010.), "Kvartovski laboratoriji u Trstu: interaktivni aparati za stvaranje 'mjesta javnosti' u 'javnom gradu'", *Grad postkapitalizma*, Centar za anarhističke studije, Zagreb, str. 96

78-81 POST-IT : Održavanje javnih praznina

¹ Lootsma, Bart (2000.), "The New Landscape", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ... (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux*

² la Varra, G. (2000.)

³ la Varra, G. (2000.)

⁴ Trancik, Roger (1986.), "The Theories of Urban Spacial Design", *Finding Lost Space*, Van Nostrand, New York

⁵ Scott Brown, D. (2012.)

⁶ Trancik, R. (1986.): 114

⁷ Bru, Eduard (2000.), "Strata, Not Mutations", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ... (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux*

⁸ Za detaljnije VIDl: Zardini, Mirko (2000.), "Green is the Color", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ... (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux*

⁹ Sennett, Richard (1990.), *The Conscience of the Eye: the design and social life of cities*, W.W. Norton and Company, New York

82-85 ANALITIČKA BILJEŽNICA : O metodama analize

¹ Christiaanse, Kees (2001.), "Living in the Landscape", *Cities for the New Millennium*, Exhenique, Marcial; Saint, Andrew (ur.), Spon Press, London

² Christiaanse, K. (2001.)

³ Tschumi, B. (2004.)

⁴ Burkhalter, Laura; Castells, Manuel (2009.), "Beyond the Crisis: Towards a New Urban Paradigm", *The 4th International Conference of the Interna-*

tional Forum on Urbanism (IFoU) : The New Urban Question – Urbanism beyond Neo-Liberalism, Amsterdam; Delft, str. 42

VIDI: <http://newurbanquestion.ifou.org/proceedings/> [19.09.2014.]

88-103 URBANISTIČKA ČITANKA : STUDENTSKI ESEJI : URBAN DESIGN READER : STUDENTS ESSAYS

¹ Urbanistička čitanka zbir je studentskih eseja nastalih iz iščitavanja literature zadane početkom semestra (Blum, 2000.; Bonomi, 2000.; Bru, 2000.; Christiaanse, 2001.; Lootsma, 2000.; Norberg-Schultz, 1986.; Trancik, 1986.; Sassen, 2000.; Scott Brown, 2012.; Sennet, 1990.; Simeoforidis, 2000.; la Varra, 2000.; Romito, 2000.; Tschumi, 2004.; Zardini, 2000.) i pisanih na temu prema vlastitom izboru studenata (dvije do tri kartice teksta). Također, tijekom semestra studenti pišu kratke sažetke (do jedne kartice teksta) i izlažu tekstove kao segmente zajedničkog čitanja (Alexander, 1981.; Jacobs, 1961.; Jacobs, 1970.) – supostavljajući ih slikovnim referencama po izboru, svaki student izlaže svoj dio prema predmetnoj agendi (ppt). U ovoj knjizi objavljujemo izabrane studentske eseje generacije 2013./2014., pisane temeljem zadane literature i predane krajem semestra. Generacija 2012./2013. utkala je svoje studentske eseje, pisane u ranom periodu semestra, u istraživački projektantski zadatak tako da ih objavljujemo u kontekstu studentskih projekata (vidi str. 70-85).

² Urban design reader is a collection of student essays, written based on obligatory literature, which was given at the beginning of the semester (Blum, 2000; Bonomi, 2000; Bru, 2000; Christiaanse, 2001; Lootsma, 2000; Norberg-Schultz, 1986; Trancik, 1986; Sassen, 2000; Scott Brown, 2012; Sennet, 1990; Simeoforidis, 2000; la Varra, 2000; Romito, 2000; Tschumi, 2004; Zardini, 2000). Subjects are selected by students' preferences (containing two to three text pages). Another writing skill task was to write a summary (up to one text page) for the segments of the selected literature that were assigned to students (Alexander, 1981; Jacobs, 1961; Jacobs, 1970). Students presented those summaries, superimposed to selected images (ppt), within the courses agenda, as part of the segment called 'Reading together'. In this book we are publishing selected student essays from the Academic year 2013-2014, written based on the obligatory literature and submitted at the end of semester. Students of the Academic year 2012-2013 weaved their

essays into a research design assignment. Essays were written during the early stage of the semester. We have collected them here in the context of student designs (see pp. 70-85).

90-91 IZGUBLJENI PROSTOR

¹ Trancik, R. (1986.): 106

² Norberg Schulz, Christian (1986.), "The Concept of Place", *Architecture: Meaning and Place*, Electa/Rizzoli, New York, str. 27

³ Trancik, R. (1986.): 114

⁴ la Varra, G. (2000.): 429

⁵ la Varra, G. (2000.): 429

⁶ la Varra, G. (2000.): 431

⁷ Lootsma, B. (2000.): 466

⁸ Lootsma, B. (2000.): 470

⁹ Tschumi, B. (2004.): 22

92-93 DO WE STILL NEED URBANISM (OR ARCHITECTURE)?

¹ Bru, E. (2000): 457

² Bru, E. (2000): 459

³ Koolhaas, R. (1969)

⁴ Trancik, R. (1986): 112-113

⁵ Lootsma, B. (2000): 468

⁶ Lootsma, B. (2000): 462

⁷ Lootsma, B. (2000): 468

⁸ Lootsma, B. (2000): 467

⁹ Lootsma, B. (2000): 469

¹⁰ Lootsma, B. (2000): 471

¹¹ Lootsma, B. (2000): 467

¹² Scott Brown, D. (2012): 160-162

¹³ Scott Brown, D. (2012): 162

¹⁴ a topic of Smartgeometry 2013 workshops, The Bartlett/UCL, London,

2013.

http://smartgeometry.org/index.php?option=com_content&view=article&id=175&Itemid=174 [2014-02-01]

94-95 TRANSFORMABILNOST PROSTORA (EGZEKUCIJA UKOČENE ARHITEKTURE)

¹ Tschumi, B. (2004.): 12-13

² Tschumi, B. (2004.): 19

98-99 NEVIDLJIVI PROSTOR

¹ „The media radically destroy the traditional urban and architectural spatial organization and notably the traditional distinction between private and public space. But, secondly, they might also contain clues about a new, higher order of organization in the city.“ VIDl: Lootsma, B. (2000.): 462

² „It is the media that trigger the curiosity and generate the desire, and it is the existence of many different media networks over each other that is crucial for understanding that the schizophrenic behavior of the urbanites is not as random and desperate as it seems and that actually new relationships and communities are formed every day.“ VIDl: Lootsma, B. (2000.): 468

³ „Conventional public spaces are often little used. Social space is being replaced by a space of consumption, marked by habitually abject, degrading psysical characteristics. The public ambit, in the purest sense of the word, is often found in random spaces rather than in the town squares and parks we design for the purpose.“ VIDl: Bru, E. (2000.): 458

⁴ „Here is the suden insight of an isolated individual, in the intimacy of his room, looking out over the outstretched landscape of the city through the window, wondering what is out there. The room is a center, but it is not the center. Most important, it is not the city center, nor the center of power.“ VIDl: Lootsma, B. (2000.): 464

⁵ Tschumi, B. (2004.): 47

⁶ „The conclusion of all this is that the Metropolis is not simply a matter of form or an addition of more of the same. It is a mental state, a way of life and a new form of community. A community that is formed by many different communities. In the Metropolis new communities come into being in

places that no one would expect. Some of these new communities do not even need a pshysical place. On the internet so-called Virtual Communities.“ VIDl: Lootsma, B. (2000.): 469

⁷ „The philosopher Vilém Flusser suggests that all this new technology of telephones and faxes is not so much a sign of alienation, but on the contrary, the expression of the ultimate love of people for each other and their extreme desire to communicate. We need to understand the influence of the new media, not only to be informed and so be able to avoid traffic jams, but also to know where we are and where we want to go. They trigger our dessire. They tell us not only where to buy, but also where to meet and where to kiss. They are crucial part of public space.“ VIDl: Lootsma, B. (2000.): 471

100-101 INFORMATION LOOP

¹ Sassen, S. (2000.): 106

² Sassen, S. (2000.): 109

³ Lootsma, B. (2000.): 471

106-109 STREET

¹ Trancik, R. (1986.)

114-117 BICIKLI+PJEŠACI

¹ Za potrebe istraživanja koristimo: Gehl, Jan (2010.), *Cities for People*, Island Press, Washington

118-121 6. AMBIJENT

¹ Za potrebe istraživanja koristimo: Paljetak, Josip; Bartulović, Dajana; Steiner, Sanja (2011.), „Prednosti hidroavijacije s aspekta zaštite okoliša“, *Međunarodni znanstveni skup Ekološki problemi prometnog razvoja – Zbornik radova*, Steiner, Sanja (ur.), HAZU – Znanstveno vijeće za promet, Zagreb

Literatura

1. Bru, Eduard (2000.), "Strata, Not Mutations", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ...* (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux, str. 457-459
2. Christiaanse, Kees (2001.), "Living in the Landscape", *Cities for the New Millenium*, Exhenique, Marcial; Saint, Andrew (ur.), Spon Press, London, str. 87-91
3. Debord, Guy (1957.), *The Naked City*, Permild & Rosengren
4. Erikson, Erik (1959.), *Identity and the Life Cycle*, International Universities Press, New York
5. Farelly, Lorraine (2007.), *The fundamentals of architecture*, AVA Publishing
6. Gehl, Jan (2010.), *Cities for People*, Island Press, Washington
7. Heidegger, Martin (1969.), *Identity and Difference*, The University of Chicago Press, Chicago
14. Scott Brown, Denise (2012.), "Commons Concerns", *Common Ground*, Chipperfield, David; Long, Kieran; Bose, Shumi (ur.), Marsilio, Venecija, str. 159-168
15. Sennett, Richard (1990.), *The Conscience of the Eye: the design and social life of cities*, W.W. Norton and Company, New York
16. Paljetak, Josip; Bartulović, Dajana; Steiner, Sanja (2011.), "Prednosti hidroavijacije s aspekta zaštite okoliša", *Međunarodni znanstveni skup Ekološki problemi prometnog razvoja – Zbornik radova*, Steiner, Sanja (ur.), HAZU – Znanstveno vijeće za promet, Zagreb, str. 277-285
17. Trancik, Roger (1986.), "The Theories of Urban Spacial Design", *Finding Lost Space*, Van Nostrand, New York, str. 97-124
18. Tschumi, Bernard (2004.), *Arhitektura i disjunkcija*, AGM, Zagreb
19. Tušek, Darovan (1994.), *Arhitektonski natječaji u Splitu 1918.-1941.*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split
20. Tušek, Darovan (1996.), *Arhitektonski natječaji u Splitu 1945.-1995.*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split

LITERATURA I IZVORI : LITERATURE AND REFERENCES

8. Jacobs, Jane (1993.), *The Death and Life of Great American Cities*, The Modern Library, New York
9. Lootsma, Bart (2000.), "The New Landscape", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ...* (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux, str. 460-471
10. Lynch, Kevin (1969.), *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Mass.
11. Marchigiani, Elena (2010.), "Kvartovski laboratoriji u Trstu: interaktivni aparati za stvaranje 'mjesta javnosti' u 'javnom gradu'", *Grad postkapitalizma*, Centar za anarhističke studije, Zagreb, str. 93-101
12. Norberg Schulz, Christian (1986.), "The Concept of Place", *Architecture: Meaning and Place*, Electa/Rizzoli, New York, str. 26-38
13. Sassen, Saskia (2000.), "The Global City: Introducing a Concept and its History", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ...* (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux, str. 104-115
21. la Varra, Giovanni (2000.), "Post-it City: The Other European Public Spaces", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ...* (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux, str. 426-431
22. Wagner, P.L. (1972.), *Environments and People*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.
23. Whitehand, J. W. R. (1981.), "Background to the urban morphogenetic tradition", *The Urban Landscape: Historical Development and Management*, J. W. R. Whitehand (ur.), London
24. Zardini, Mirko (2000.), "Green is the Color", *Mutations: Rem Koolhaas, Harvard project on the city; ...* (et al.), ACTAR, Barcelona; Arc en reve centre d'architecture, Bordeaux, str. 434-439
25. *** (2011.), *Split. Arhitektura 20. stoljeća. Vodič : Split. 20th Century Architecture. A Guidebook*, Tušek, Darovan (gl. ur.), Građevinsko-arhitektonski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split

26. *** (1966.), *URBS*. Prostorni razvitak Splita. Split - urbanistički planovi i realizacije, 6, Split
27. *** (1969.), *URBS*. Izdanje u povodu 25 godišnjice oslobođenja grada. Izgradnja Splita 1944.-1969., 8-9, Split
28. *** (1973.), *URBS*. Urbanistički zavod Dalmacije Split 1947.-1972. 25 godina urbanističke organizacije, Split

Izvori : elektronički mediji

1. <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000807/prilozi-sp4.htm> [08.2000.]
2. <http://gol.dnevnik.hr/clanak/hnl/navijaci-iza-hajduka-na-poljudu-prosjek-nevjerojatnih-18-500-gledatelja.html> [06.2001.]
3. <http://www.jutarnji.hr/lora/165708/> [12.2006.]
4. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/17138/Default.aspx> [08.2008.]
5. <http://slobodnadalmacija.hr/Split-županija/tabid/76/articleType/ArticleView/articleId/90831/Default.aspx> [02.2010.]
6. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/114543/Default.aspx> [09.2010.]
7. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Split/tabid/72/articleType/ArticleView/articleId/145912/Default.aspx> [08.2011.]
8. <http://www.tportal.hr/kultura/kulturmix/165246/Hajdukov-Stari-plac-je-zasticeno-kulturno-dobro.html#.UH8XlcXMjXo> [12.2011.]
9. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Split/tabid/72/articleType/ArticleView/articleId/186759/Default.aspx> [09.2012.]
10. http://en.wikipedia.org/wiki/Shared_space [28.11.2012.]
11. http://smartgeometry.org/index.php?option=com_content&view=article&id=175&Itemid=174 [01.02.2014.]
12. <http://newurbanquestion.ifou.org/proceedings/> [19.09.2014.]
13. <http://demo-restreets.migcom.com/case-studies/the-avenue-des-champs-elysees>

Izvori : fotografije i grafički prilozi

22-23 URBANA MORFOLOGIJA

Slike 1, 2: **Morfogeneza magnolije, na crtežu Gabriela Kelemena**
<http://fineartamerica.com/featured/magnolia-morphogenesis-gabriel-kelemen.html> i **morfogeneza Manhattana**
<http://veiv.contentini.com/publication/modelling-spatial-morphogenesis-in-cities-the-dynamics-of-spatial-change-in-manhattan/>

Slike 3, 4: **Morfografija: Rim na mapi GB Nollija**

http://cluster3.lib.berkeley.edu/EART/maps/nolli_06.jpg
i **američko predgrađe Lewittown**

<http://www.ushistoryscene.com/uncategorized/levittown/>

Slika 5: **Morfološki okvir: ulične mreže svjetskih gradova**

<http://transatlanticurbanism.tumblr.com/image/12690217417>

Slika 6: **Morfološki periodi, procesi, područja: primjer Splita – morfološka analiza puta od Dioklecijanove palače do baroknog te suvremenog grada**

orto foto Splita s označenom povijesnom jezgrom iz: Šverko, Ivana; Banić, Gorana; Šverko, Ana (2012.), „Answer to the pressure of tourism in Split historic core : centralization and decentralization as equal aspects of the transformation of public space“, *Rethinking Urbanism*, Karač, Zlatko (ur.), Zagreb

24-25 TOPOGRAFIJA I URBANA MORFOLOGIJA

Slike 1, 2: Prema L. Farrelly: **Adalberto Libera, Casa Malaparte, Capri, c. 1937**

<http://hasxx.blogspot.com/2012/08/casa-malaparte-1938-1942-curzio.html>
i **pogled na London**

<http://www.flickr.com/photos/jikatu/8013372310/in/photostream/>

Slike 3, 4: **Antička Grčka – topografija kao ishodište gradova-državica; prva demokracija: uzvisina Atenske akropole kao mjesto za vizualnu poruku**

http://en.wikipedia.org/wiki/Acropolis_of_Athens#mediaviewer/File:Attica_06-13_Athens_50_View_

from_Philopappos_-_Acropolis_Hill.jpg
i **Sparta – prirodna fortifikacija i snažna vojska omogućili su dug razvoj grada bez gradnje obrambenih zidina**
Topografija Sparte, J. Russell iz 1817. u *The Travels of Anacharsis*, 1825; <http://www.ancestryimages.com/proddetail.php?prod=e4351>

Slika 5: **San Francisco, Nob Hill, California St.**

<http://blog.parkme.com/2013/04/02/nob-hill-parking/>

Slika 6: **Split**

Violich, Francis (1998.), *Bridge to Dalmatia: A search of the meaning of the place*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore; London

Slika 7: **Bilježenje prostora: prostorne sekvence**

Cullen, Gordon (1961.), *Townscape*, Architectural Press, London

26-27 PERCEPTIVNA DIMENZIJA URBANOG PROSTORA

Slika 1: **Kuća, grad, država / cjelina: prikazi sela i grada kroz povijest**

Crowe, Norman (1997.), *Nature and the Idea of a Man-Made World: An Investigation into the Evolutionary Roots of Form and Order in the Built Environment*, MIT Press

Slika 2: **Rimska podjela: prostorni sustav temeljen na odnosu otvorenog i zatvorenog : model Dioklecijanove palače iz Museo nazionale della civiltà romana, Rim**

http://www.livius.org/a/croatia/split/spalato_model_mnscr.JPG

Slika 3: **Barokna napetost: prostorni sustav temeljen na odnosu konkavnog i konveksnog : J. Barbault, Trg sv. Petra u Rimu**

<http://www.vintage-maps.com/en/Antique-Maps/Europe/Italy/Barbault-Italy-Rome-Vatican-Piazza-San-Pietro-St-Peters-B::522.html>

Slika 4: **Karakter prostora : Kornati**

foto: Josip Belamarić

Slika 5: **Karakter arhitekture : C. N. Ledoux, Kuća za vrtlara, c. 1789.-1806.**

(<http://www.retronaut.com/2013/05/spherical-house/>)

Slike 6, 7: **Stupanj složenosti: mape podzemne željeznice Londona i Tokya**

http://www.bbc.co.uk/london/travel/downloads/tube_map.html; <http://www.bento.com/platform-ts2011.html>

Slika 8: **Mentalna mapa Bostona: kognitivna mapa prikazuje iskustveno bilježenje urbane scene**

Lynch, Kevin (1960.), *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Mass.

28-33 COMMON (IN)DIFFERENCE: 13. Bijenale arhitekture u Veneciji: *Common Ground*, 2012.

Slika 1: **Bernard Tschumi: Arhitektonski oglasi**

Slika 2: **Farshid Moussavi: Arhitektura i njezini afekti**

Slika 3: **FAT: Muzej kopiranja**

Slika 4: **Ruski paviljon: I-city Skolkovo**

Slika 5: **Japanski paviljon: model kuće**

Slika 6: **Japanski paviljon: intervju s fotografom N. Hatakeyama**

34-35 MARSEILLE : EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2013

Slika 1: **Zaha Hadid Architects: CMA-CGM toranj u marsejskom Euroméditerranée, 2011. : Render © Zaha Hadid Architects**
<http://architecturelab.net/cma-cgm-headquarters-marseille-france-by-zaha-hadid/>

Slika 2: **Le Corbusier (suradnik Nadir Afonso): Unité d'habitation, Marseille, 1947. -52. : Rene Burri, 1958.**

<http://writingtoinform.com/2012/04/10/research-the-extended-lobby-the-resident-as-guest-and-the-unite-dhabitation-as-hotel-11/>

Slike 3, 4, 5: **Foster+Partners (suradnici: Michel Desvigne, Tangram Architectes): Marseille Vieux Port, 2-11-13.**

<http://www.fosterandpartners.com/projects/marseille-vieux-port/>

Slika 6: **Rudy Ricciotti (suradnik C+T Archtiecture / Roland Carta): Musée des civilisations de l'Europe et de la Méditerranée à Marseille (MuCEM), Marseille, 2013. i Stefano Boeri architetti, Villa Méditerranée, Marseille, 2013.**
<http://www.stefanoboeriarchitetti.net/en/portfolios/villa-mediterranee/>

36-37 KUĆA U SPLITSKOM STATUTU (1312.) : GRAĐENJE, ODRŽAVANJE, RUŠENJE

Slika 1: **Spalato – Grundriss vom Palast des Diocletian : Links nach Prof. Bulić, Rechts nach Rob. Adam**

Kowalczyk, Georg (1910), *Denkmæler der Kunst in Dalmatien (Mit einer Einleitung von Cornelius Gurlitt)*, Berlin

Slika 2: **Dioklecijanova palača**

Slika 3: **Dioklecijanova palača**

Urbanistički biro Split : Odjel za povijest graditeljstva

Slika 4: **Dioklecijanova palača**

Slika 5: **Južno pročelje Rive i Gradske luke, Split**

Slika 6, 7: **Dioklecijanova palača : Peristol : Transformacije**

42 POVIJEST

Slika 1, 2: **Centurijacija salonitanskog agera na području Split (I. st.)**

Slika 3: **Regulacijska osnova Splita**

Slika 4: **Arheološki muzej (fotografija iz 1927.)**

Slika 5: **Sjemeništa Nadbiskupija (fotografija iz 1898.)**

43-44 NATJEČAJI : Evidentiranje podataka u stručnoj literaturi

Slika 1: **Schürmannov plan iz 1925.**

Slika 2, 4: **Direktivni urbanistički plan Splita, 1956.-1961., revidiran 1963.**

Slika 3: **Grad, 1941.**

Slika 5: **Generalni urbanistički plan Splita, 1978.**

Slika 6: **Trg Tina Ujevića**

Slika 7: **Studija stadiona u Splitu, 1967. : Frano Gotovac**

Slika 8: **Programska prostorna studija Starog placa, 1996. : Vlado Krstulović, Robert Plejić, Jerko Rošin**

Slika 9: **Arheološki muzej, 1914. : Friedrich Ohmann, August Kirstein**

Slika 10: **Gimnazija na Lovretu, 1940. : Emil Ciciliani**

Slika 11: **Stambene zgrade na Poljudu, 1949. : Zlatibor Lukšić, Dinko Vesanović**

Slika 12: **Stambene zgrade Glavičina - Turska kula, 2000. : Ante Kuzmanić**

Slika 13: **Stambeni tornjevi na Poljudu, 1972., 1979.: Frano Gotovac**

Slika 14: **Gradski stadion, 1979. : Boris Magaš**

Slika 15: **Stambene zgrade “Kineski zid”, 1970. : Frano Gotovac**

Slika 16: **Spaladium Arena, 2008. : 3LHD, Dražen Pejković**

49 PJEŠAK I BICIKL

Slika 1: **Javne zelene površine**

Slika 2, 3: **Potencijal Zrinsko-Frankopanske kao rekreacijske zone**

Slika 4: **Koncentracija pješaka u ulici**

Slika 5: **Koncentracija pješaka i javnih sadržaja u ulici**

50 JAVNI PROSTOR : KONTAKTNI PROSTORI

Slika 1, 2: **“Početak i završetak” ulice : urbani reperi**

Slika 3: **Utjecaj Zrinsko-Frankopanske ulice na okolinu**

Slika 4: **Javna prizemlja građevina (nisu obojana)**

60 KONTAKTNI PROSTORI

Slika 1: **Mapa Splita po fragmentima : kako građani vide grad po uzoru na mape Guy Deborda u Naked City**

Slika 2: **Rekonstrukcija urbanog života : Poboljšanje postojećeg s minimalnom gradnjom : Intervencija**

Slika 3: **Gradnja urbanog života : Umetanje novih sadržaja**

Slika 4: **Mapa zelenila : Prikaz kvalitete života istaknutih atributa**

Slika 5: **Mapa zelenila : Prikaz loše provedbe istaknutih atributa**

Slika 6: **Prikaz ulice i javno-društvenih sadržaja uz njih**

61 EVIDENTIRANJE PROSTORNIH SLIČNOSTI

Slike 1-11: **Od Prokurativa do Spaladium Arene i natrag**

foto: Jelena Katavić

74-77 URBANI VRT I BUVLJAK

Slika 1: **Gravitacijsko područje korisnika vrta i buvljaka**

Slika 2: **Turska kula i standardne veličine gredica urbanog vrta**
wikipedia

Slika 3: foto: Filip Kobzinek

Slika 4: Google 2012

Slika 5: **Tablica vlasništva i namjene parcela : Privatni posjedi**
<http://www.katastar.hr>

Slika 6: **Tablica vlasništva i namjene parcela :
Gradsko vlasništvo**
<http://www.katastar.hr>

90-91 IZGUBLJENI PROSTOR

Slika 1: **Before : High Line, NY, USA**

<http://goddensudik.blogspot.com/2012/04/high-line-new-york-city.html>

Slika 2: **After : High Line : Diller Scofidio + Renfro, NY, USA, 2009**

(photo by Iwan Baan)

<http://ad009cdn.archdaily.net/wp-content/uploads/2011/12/1323892773-highline-image-01.jpg>

Slike 3, 4: **Before : After : Gasometer city – Jean Nouvel
(Gasometer A),
Coop Himmelblau (Gasometer B), Manfred Wehdorn
(Gasometer C) and Wilhelm Holzbauer (Gasometer D),
Beč, Austrija, 2001**

<http://haerdekel.hu/lakohazakka-alakitott-orias-gaztar-talyok-becsben/>

Slika 5: **After : Gasometer city, plan + cross section**

<http://adaptivereuse.info/portfolio/gasomcitetery/>

Slika 6: **Before : Kraanspoor, Amsterdam, Netherlands**

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=909046&page=4>

Slika 7: **After : Kraanspoor – OTH Architects, Amsterdam,
Netherlands, 2007**

http://archrecord.construction.com/projects/Building_types_study/adaptive_reuse/2011/images/Kraanspoor-1_Exterior.jpg

Slika 8: **Morske orgulje : Zadar, Nikola Bašić, 2006.**

<http://najboljeuhrvatskoj.info/ideje/morske-orgulje-2233.html>

Slika 9: **Morske orgulje i Pozdrav suncu : Zadar, Nikola Bašić, 2006.**

stranice <http://www.zadarportal.com/zadar/city/pozdrav-suncu/>

Slike 10, 11: **Pozdrav suncu : Zadar, Nikola Bašić, 2006.**

<http://croatia.hr/hr-HR/Odredista/Mjesto/Zadar/Dalmacija-Zadar-Morske-orgulje-i-Pozdrav-suncu?Y2lcOTA4LGRzXDYzLHBcMjQ%3D>

92-93 DO WE STILL NEED URBANISM (OR ARCHITECTURE)?

Slika 1: **Kater Holzig, Berlin**

<http://www.residentadvisor.net/club.aspx?id=46957>

Slika 2: **Kater Holzig, Berlin**

http://berlin-enjoy.com/wp-content/uploads/2013/10/kater_teaser_1.jpg

94-95 TRANSFORMABILNOST PROSTORA (EGZEKUCIJA UKOČENE ARHITEKTURE)

Slika 1: **Supersudio : Continuous monument**

<http://imgkid.com/superstudio-monument.shtml>

Slika 2: **Supersudio : Continuous monument**

<http://moodmoods.wordpress.com/2014/02/26/superstudio-superarchitettura/>

Slika 3: **Archizoom : No stop city**

<http://architizer.com/blog/archizoom-retrospective/>

Slika 4: **Prenamjenjeni baseball stadion, Osaka, Japan**

http://www.reddit.com/r/baseball/comments/1yei2d/a_town_inside_a_ballpark_osaka_stadium_in_japan/

Slika 5: **Dioklecijanova palača, Split**

<http://inavukic.com/2012/04/10/croatias-city-of-split-first-among-10-most-alluring-world-heritage-sites-to-live-in/>

Slika 6: **Detroit : Parkiralište u kazalištu**

<http://sistersnaps.wordpress.com/2012/08/28/detroit/>

Slika 7: **Palača cara Nikole II. pretvorena u bolnicu**

<http://www.liveinternet.ru/users/bo4kameda/post250666923/>

Slika 8: **Crkva u Amsterdamu prenamjenjena u disko klub**

<http://www.iamexpat.nl/lifestyle/bars-and-clubs/amsterdam/paradiso>

96-97 NEVIDLJIVI TRGOVI

Slika 1-4: **U Kaštelima, 2007.**

iz arhive Uredništva

Slika 5-7: **Eisfabrik, Berlin : Napuštena tvornica leda**

<http://www.abandonedberlin.com/2011/11/frozen-out-abandoned-ice-factory.html>

98-99 NEVIDLJIVI PROSTOR

Slika 1: **Paris : Empty city**

(photo by Axel Corjon)

<https://www.flickr.com/photos/jocker-creaktif/6697134501/>

Slika 2: **Boston : Empty city : Rooftop**

(photo by Axel Corjon)

<https://www.flickr.com/photos/jocker-creaktif/6721371661/>

Slika 3: **Paris : Empty city streets**

(photo by Brandie Raasch)

<http://brandieraaschphotography.wordpress.com/2012/01/13/friday-photo-inspiration-empty-city-streets-paris/>

Slika 4: **Hvar : Riva**

foto: Ivana Jandri

Slika 5: **Hvar : trg**

foto: Ivana Jandri

Slika 6: **Ljubljana**

foto: Ivana Jandri

100-101 INFORMATION LOOP

Slika 1: **Center and Peripheries in the World (1992)**

<http://brianholmes.files.wordpress.com/2007/04/centersperipheries.jpg>

Slika 2: **Most important cities and links in the global city network according to Derudder and Witlox (2005)**

http://www.cairn.info/zen.php?ID_ARTICLE=FLUX_068_0022

Slike 3-7: **Global city : Paolo Venturella (2012)**

<http://www.paoloventurella.it/global-city/>

Slika 8: **Frankfurt**

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/Frankfurter_Altstadt_mit_Skyline_2012-04.jpg

Slika 9: **Saskia Sassen : The Global City**

(photo by Georg Gerster)

<http://tectonicablog.com/?p=27906>

102-103 URBANI KRAJOLIK

Slika 1: **Maasvlakte, Rotterdam, Nizozemska**

<http://www.portofrotterdam.com/en/Port/port-development/Pages/maasvlakte-2.aspx>

Slika 2: **Maasvlakte, Rotterdam, Nizozemska**

<http://www.studiovandamme.com/home/maasvlakte-people-730x495/>

Slika 3: **Maasvlakte, Rotterdam, Nizozemska**

(<http://www.studiovandamme.com/maasvlakte/>)

Slika 4: **Vision einer Glattalstadt 2030, Zürich, Švicarska : Die Architektengruppe KROKODIL**

<http://www.thecircle.ch/news-details/zuerichs-zweites-zentrum.html>

Slika 5: **Die Glattalstadt : Die Architektengruppe KROKODIL**

<http://www.tagesanzeiger.ch/zuerich/Ausblick-auf-eine-neue-Stadt-/story/25807425>

114-117 BICIKLI + PJEŠACI

Slika 1: **Javne površine koje gravitiraju Zrinsko-frankopanskoj ulici**

Slika 2: **Cestovni i pješački promet**

Slika 3: **Gustoća kretanja pješaka**

PEDAGOŠKA BILJEŽNICA : PEDAGOGICAL NOTEBOOK

